

Korlægning

Metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol

Anika Liversage

Metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol

© VIVE og forfatterne, 2018

e-ISBN: 978-87-93626-95-9

Forsidefoto: Lars Degnbol

Projekt: 100737

VIVE – Viden til Velfærd

Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd

Herluf Trolles Gade 11, 1052 København K

www.vive.dk

VIVE blev etableret den 1. juli 2017 efter en fusion mellem KORA og SFI. Centeret er en uafhængig statslig institution, som skal levere viden, der bidrager til at udvikle velfærdssamfundet og den offentlige sektor. VIVE beskæftiger sig med de samme emneområder og typer af opgaver som de to hidtidige organisationer.

VIVEs publikationer kan frit citeres med tydelig kildeangivelse.

Forord

I nogle familier, især med etnisk minoritetsbaggrund, forekommer der æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. VIVEs resultater af kortlægningen af metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol bidrager til arbejdet med at forebygge denne form for udfordringer og give relevant hjælp til børn, unge og voksne. Rapporten bygger på såvel litteratur fra ind- og udland som på interview med forskere og praktikere fra Danmark, Sverige, Norge og Holland.

I forbindelse med rapporten har Styrelsen for International Rekruttering og Integration givet værdifulde kommentarer til VIVEs arbejde. Herudover har lektor Marianne Skytte fra Institut for Sociologi og Socialt Arbejde på Aalborg Universitet, Jane Dillum, forsker på Velfærdsforskningsinstituttet NOVA i Oslo samt Susanne W. Fabricius, projektchef i Etnisk Ung, København, kommenteret på et udkast til rapporten. VIVE takker alle tre for at have bidraget med kvalificeret og grundig kritik.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker Anika Liversage. Akademisk medarbejder Maja Lundager Pedersen har bidraget til arbejdet. Projektet er igangsat og finansieret af Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Lisbeth Pedersen
Forsknings- og analysechef
VIVE Arbejde og Ældre
2018

Indhold

Sammenfatning	6
Forebyggende indsatser for børn og unge.....	6
Forebyggende indsatser for forældre.....	7
Identifikation af, og samtaler med, unge med behov for hjælp	8
Sikre botilbud.....	9
Sikkerhedsarbejde	10
Mægling og dialogarbejde med forældre	11
Efterværn.....	13
1 Metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter.....	14
1.1 Om metoder i det sociale arbejde.....	16
1.2 Æresbegrebet og kritikken af det.....	17
1.3 Meget begrænset viden om virksomme metoder på området.....	19
1.4 Forskellige former for socialt arbejde på området	20
1.5 Opsummering	21
2 Forebyggende indsatser for børn og unge	23
2.1 Forebyggende arbejde på uddannelsesinstitutioner.....	23
2.2 Mere specialiserede forebyggende indsatser for børn og unge	26
2.3 Opsummering	30
3 Forebyggende indsatser for forældre.....	32
3.1 Forældrekurser som forebyggende indsats.....	33
3.2 Andre former for indsatser – primært for forældre.....	39
3.3 Opsummering	42
4 Arbejde med sociale sager mv.....	44
4.1 Vigtigheden af at opbygge tillid	44
4.2 Usikkerhed i frontpersonalernes arbejde	45
4.3 Mulige dialog- og afklaringsredskaber	47
4.4 Alvorligere børnesager på området	54
4.5 Vigtigheden af et godt, tværsektorielt samarbejde	57
4.6 Betydning af medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund	58
4.7 "Guldlok-princippet": For lidt, for meget – eller lige tilpas?	59
4.8 Opsummering	60
5 Sikre botilbud.....	62
5.1 Botilbud i forskellige lande	62
5.2 Beboersammensætningen.....	63
5.3 Centrale udfordringer for botilbuddenes brugere.....	64
5.4 Tilrettelæggelse af det daglige arbejde.....	66
5.5 Arbejde for at øge selvstændighed.....	67
5.6 Opholdenes afslutning	71

5.7	Opsummering	72
6	Sikkerhedsarbejde og arbejde med udøvere	74
6.1	Politiets arbejde på området	74
6.2	PATRIARK – et risikovurderingsværktøj.....	75
6.3	Det bredere sikkerhedsarbejde.....	77
6.4	Udøvere – og socialt arbejde med dem.....	78
6.5	Opsummering	79
7	Mægling og dialogarbejde med familierne	81
7.1	Om mægling	81
7.2	Mægling – erfaringer fra Norge.....	83
7.3	Mægling – erfaringer fra Sverige	87
7.4	Mægling – erfaringer fra Holland	89
7.5	Mægling – erfaringer fra Danmark.....	90
7.6	Et område med mange synspunkter og begrænset viden.....	91
7.7	Opsummering	94
8	Efterværn.....	97
8.1	Behovet for efterværn	97
8.2	Forskellige boformer	99
8.3	Kvindekrisecentres efterværn for etniske minoritetskvinder	100
8.4	<i>Critical time intervention</i> ved udskrivning fra krisecenter	101
8.5	Opsummering	103
	Litteratur.....	104
Bilag 1	Grundlag for rapport – litteratursøgning og interview	116

Sammenfatning

Denne rapport belyser metoder, der kan anvendes i arbejdet imod æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Det handler dermed om at forebygge sådanne problemer og om identificerende/indgribende indsatser i forhold til personer, der har behov for hjælp. Og det handler om at yde behandlende indsatser af forskellig slags. Rapporten bygger på såvel engelsksproget som skandinavisk litteratur og trækker ikke kun på videnskabelige publikationer men også på såkaldt "grå" litteratur i form af blandt andet evalueringer fra forskellige projekter. Til rapporten har VIVE også lavet interview med i alt 36 personer – forskere og praktikere fra Danmark, Sverige, Norge og Holland er blevet interviewet om deres erfaringer fra området.

Formålet med rapporten var oprindeligt at indsamle dokumentation for virksomme metoder på området – såvel metoder, der var udviklet specifik til arbejdet med æresrelaterede konflikter o.l., som metoder udviklet til andre typer af problemstillinger, hvis virkning i forhold til æresrelaterede problemstillinger kunne dokumenteres. Det viste sig dog, at dokumentation for virksomme metoder på området var meget begrænset¹. En tilsvarende konklusion fremgår også af andre undersøgelser på området (fx Yourstone m.fl., 2015; Bates, 2017).

Der er flere årsager til denne begrænsede viden. For det første er sociale indsatser imod æresrelaterede konflikter o.l. af forholdsvis ny dato – i de skandinaviske lande er det således primært siden årtusindeskiftet, at man har arbejdet med denne form for hjælpeindsatser. For det andet er området konceptuelt uklart, hvorfor det kan være vanskeligt præcist at afgøre, hvornår noget er en "æresrelateret problemstilling", og hvornår det ikke er. For det tredje foregår æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol primært i privatsfæren, hvilket gør det vanskeligt at opnå sikker viden om, hvem der har behov for hjælp, og hvordan en eventuel hjælpeindsats reelt virker.

Frem for at præsentere solid forskningsmæssig dokumentation om virksomme metoder på området giver denne rapport derfor en opdateret gennemgang af eksisterende viden på områdefeltet. Ved at belyse forskellige tilgange til forebyggende, identificerende og behandlende indsatser håber VIVE, at rapporten kan give inspiration til, hvordan man kan arbejde med området. For at formidle den indsamlede viden bedst muligt danner rapporten endvidere grundlag for en håndbog til frontmedarbejdere, der udkommer i efteråret 2018. De næste afsnit sammenfatter viden om forskellige indsatser på området.

Forebyggende indsatser for børn og unge

Blandt børn og unge er én form for forebyggende indsats at *undervise i børns rettigheder* og i *meneskerettigheder*. Sådanne tiltag kan være virksomme i forhold til at give børn øget viden om, hvad der er – og hvad der ikke er – acceptabelt at blive udsat for. Men sådanne indsatser kan også indebære nogle udfordringer: Dels kan disse tiltag i nogle tilfælde udvide et skel imellem majoritetsdanske elever og etniske minoritets elever, hvor sidstnævnte fx kan få en oplevelse af, at de bliver anset for at være "problematisk". Dels kan en anden udfordring være, at undervisnings tiltag om rettigheder kan medvirke til at undergrave etniske minoritetsforældres autoritet i hjemmene på måder, som ikke er gavnlige for deres børn. En sådan undergravning kan medvirke til den problematiske "omvending" af autoritetsforholdet imellem forældre og børn, som kan observeres i nogle etniske minoritetsfamilier. Sådanne processer skyldes primært, at forældrene på mange

¹ Dermed er denne rapport heller ikke bygget op efter den model, der anvendes i SIRIs vidensstrategi – nemlig en opdeling i henholdsvis målgruppe, metode, implementering, effekt og økonomi. Hertil var den eksisterende viden om effekt og økonomi (i form af fx cost-benefit-analyser) for ringe. I stedet er rapporten struktureret ud fra de to første kategorier – målgruppe og metode. Endvidere belyses viden om implementering mv., hvor der har været relevant information at hente herom.

måder har en mere marginal position i samfundet, end deres børn har, og i forlængelse heraf kan have vanskeligheder ved at etablere den sunde forældreautoritet, som også vil være til gavn for børnene. Disse forhold er vigtige at medtænke i forhold til rettighedsbaseret undervisning.

Undervisningen kan også handle om *reproduktive forhold*. Det kan fx være oplysning til unge om, at der reelt ikke kan siges at være en mødomshinde, som nødvendigvis sprænges ved første samleje. Undervisning herom kan ske ud fra et ønske om at videregive en mere fysiologisk korrekt viden og i forlængelse heraf bakke de unge op i at kræve en øget selvbestemmelse over deres krop. Et studie påpeger dog, at de etniske minoritetspiger, som en sådan undervisning i høj grad er rettet imod, er del af familier med bestemte magtforhold. Ældre familiemedlemmer bibringes ikke samme form for anatomisk korrekt lærdom og kan forblive overbeviste om, at blod på lagnet på bryllupsnatten er tegnet på, om en ung kvinde har været seksuelt afholdende inden giftemålet eller ej. Dermed er det vigtigt at gennemtænke de konsekvenser, forskellige former for oplysende indsatser kan få, så man på informeret og forsvarlig vis kan styrke unge piger/kvinder i forhold til fx reproduktiv selvbestemmelse.

Endelig har nogle uddannelsesinstitutioner ansat *vejledere*, som har særlig viden på området. Sådanne vejledere kan være vigtige, blandt andet i forhold til at udbrede viden om æresrelaterede konflikter mv. til andet personale på skolen. Men vejledernes tilstedeværelse – og den tillid, de kan opbygge i forhold til børn og unge over tid – kan også være central for, at elever med behov for hjælp får mulighed for at søge en sådan hjælp. Opbygning af tillid har i det hele taget stor betydning for alle indsatser på området og kan dermed være en forudsætning for, hvilken virksomhed givne metodiske tilgange får i praksis.

Af mere specialiserede forebyggende indsatser for unge er der erfaringer med oprettelse af såvel *pige- som drengegrupper*. *Pige-grupper* handler ofte om at skabe et trygt rum for dialog og refleksion. At der kun deltager ét køn kan være en forudsætning for nogle pigers muligheder for at deltage. I disse grupper kan pigerne fx få øget viden om deres rettigheder og blive bedre til at håndtere udfordringer i deres liv. Blandt andet fra Sverige er der gode erfaringer med etableringen af sådanne pige-grupper.

Drengegrupper handler ofte i højere grad om at arbejde med sådanne drenges eventuelle støtte til æresrelaterede normer og praksisser, herunder at nedbringe den kontrol, nogle brødre udøver over for fx deres søstre. Erfaringerne med sådanne drengegrupper er, at de kan være ganske ressourcekrævende at etablere, men også at deltagende drenge (der fx har problematisk adfærd) efterfølgende bliver mere rolige og udviser en højere grad af tillid til voksne. Noget sådant tyder på, at disse drenge kan have et ganske stort – og ellers i høj grad udækket – behov for at tale med engagerede voksne om personlige emner. Der er dog også erfaringer med, at drengeprojekter, der specifikt retter sig imod at forandre "æreskulturen", er vanskelige, og at der er et klart behov for mere metodeudvikling.

Forebyggende indsatser for forældre

En del etniske minoritetsforældre føler sig ganske udfordrede ved at opdrage børn i et land, de ikke selv er vokset op i, og hvor de måske befinder sig i en marginal, samfundsmæssig position. Der synes at være et klart potentiale for forebyggende indsatser, rettet mod såvel nyankomne forældre som mod mere etablerede etniske minoritetsforældre og mod familier med såvel mindre som større børn. Sådanne indsatser kan stille imod at skabe ændringer i opdragelsesmetoder ved fx at fremme brugen af dialog og positiv kommunikation og bremse brugen af fysisk afstraffelse. Uanset at sådanne indsatser i forhold til etniske minoritetsforældres opdragelsespraksisser ikke

specifikt handler om at forebygge æresrelaterede konflikter, må man formode, at sådanne tiltag også kan have en gavnlig effekt i forhold hertil.

En vigtig metode i den forbindelse er *forældrekurser* for etniske minoritetsfamilier. Der er dokumentation for, at sådanne kurser fx kan støtte forældre i at anvende en mere positiv opdragelsesstil og mindske omfanget af problemadfærd hos deres børn. Der findes forskellige typer af forældrekurser, udviklet til majoritetsforældre. Det drejer sig fx om programmer som *DUÅ – De utrolige år*, og *ICDP – International Child Development Program*. I forhold til etniske minoritetsfamilier kan forældrekurser enten anvendes i deres foreliggende form, eller de kan tilpasses på forskellig vis. Nogle studier indikerer, at forældreprogrammer virker bedre i forhold til målgruppen, hvis de tilpasses på et "dybt" frem for et "overfladisk" niveau. En dyb tilpasning handler fx om, at man ikke blot afholder kurset på forældrenes modersmål og bruger vejledere, der har samme minoritetsbaggrund (evt. sammen med en vejleder med majoritetsbaggrund). Man tilpasser også indholdet ved fx at indlejre religiøse elementer, se på betydningen af store søskendeflokke osv.

I Danmark afvikles p.t. kurset *De Utrolige År* for etniske minoritetsforældre. På linje med erfaringer fra andre lande har man også i Danmark oplevet, at rekruttering til kurset var udfordrende. Det er dermed vigtigt at gennemtænke, hvordan man forholder sig til denne udfordring. I Norge har man erfaringer fra et moskémiljøs tilbud om tilpassede ICDP-kurser til forældre med flygtningebaggrund. I dette miljø er der gode erfaringer med rekruttering, da forældrene modtager indsatsen i en kontekst, hvori de føler sig trygge.

Der er også positive, om end mindre veldokumenterede, erfaringer med andre dialogbaserede indsatser for etniske minoritetsforældre. Det kan handle om samtalegrupper, teaterprojekter og lignende. Fra Danmark kan her nævnes *Foreningen Babas læringsforløb for etniske minoritetsforældre*, samt de *Mindspring-kurser*, som udbydes af Dansk Flygtningehjælp. Begge de nævnte projekter stiler mod at gøre de deltagende forældre bedre til at håndtere familieliv og børneopdragelse i en dansk kontekst.

Identifikation af, og samtaler med, unge med behov for hjælp

Meget af arbejdet på området forudsætter, at der først sker en identifikation af personer, med behov for hjælp. En sådan identifikation kan blandt andet ske på uddannelsesinstitutioner, hvor børn og unge har deres daglige gang. Her kan tilgængelige vejledere, der over tid er i stand til at vinde elevernes tillid, blive dem, som unge søger hjælp hos. Samtidig kan dette arbejde dog også være udfordrende, fordi vejledere, lærere, skolesundhedsplejersker m.fl. kan opleve dilemmaer med hensyn til, hvornår de skal gribe ind og på hvilke måder. Her kan frontmedarbejdere også opleve udfordringer i forhold til at tage kontakt til forældre til mindreårige børn ud fra bekymringer om, hvordan man bedst muligt tilgodeser både forældrenes retssikkerhed og krav på information, og de unges tryghed og trivsel.

I arbejdet er det således vigtigt at kunne håndtere en høj grad af usikkerhed, hvor man løbende reflekterer over, om man gør for lidt, for meget eller lige tilpas. Et vigtigt fokuspunkt her er de potentielle sikkerhedsrisici forbundet med individuelle sager, og hvordan de bedst håndteres.

Når man har mulighed for samtaler med unge, hvis udfordringer ser ud til at være af æresrelateret karakter, er det for det første vigtigt, at samtalen kan holdes et trygt sted, der ikke overvåges af andre. I afklaringen af, hvordan en konkret sag ser ud, kan et brugbart redskab være at tegne et *genogram* sammen med den unge. Et genogram kan give vigtig viden om det større familienetværk, der kan være involveret i konflikten. Et overblik her er vigtigt, både i forhold til at kortlægge

risici og for at lokalisere ressourcer i familienetværket, der muligvis kan komme den unge til gavn. Andre redskaber, som nogle fagfolk finder gavnlige at anvende i den afklarende fase, er fx *kultu- ragrammet* og *fokuscirklen*, der kan bruges til at sikre, at man får indsamlet den nødvendige viden.

En anden pointe er, at frontmedarbejdere i samtaler med fx unge med fordel kan demonstrere, at de kender til de særlige udfordringer, nogle etniske minoritetsunge møder i deres familier. Men samtidig skal medarbejderne fastholde en åben tilgang til den individuelle sag og ikke forvente at finde bestemte, fasttømrede mønstre. I sådanne samtaler – såvel i forhold til unge som i forhold til deres familier – kan det endvidere være vigtigt ikke selv at bringe ord som ”ære” og ”æresrelaterede konflikter” på banen. Brugen af sådanne termer kan nemlig både medvirke til at forstærke skyldfølelse og til at optrappe konflikter.

Endelig kan det være vigtigt at fastholde almindelig god praksis i det sociale arbejde, også når det drejer sig om fx vanskelige familiesager. Det drejer sig fx om at tage det, børn og unge fortæller, alvorligt og at sikre, at de har reel medindflydelse på deres eget sagsforløb. I dette arbejde kan det være særligt vigtigt at sikre et godt, tværsektorielt samarbejde, da uklarheder i forhold til sagsforløb og ansvarsfordeling imellem forskellige instanser ellers kan skabe udfordringer. Det er også vigtigt at benytte de særlige rådgivningstilbud på området, som eksisterer i forskellige regier, i form af fx *Etnisk Ung* og *VISO*. Da de enkelte sagsbehandlere møder alvorligere æresrelaterede konflikter relativt sjældent, selv i større kommuner med mange borgere med etnisk minoritetsbaggrund, kan brugen af disse rådgivningstilbud være med til at sikre en betryggende indsats.

Sikre botilbud

Nogle æresrelaterede konflikter er så alvorlige, at børn fjernes, eller at unge – eventuelt unge voksne – flygter hjemmefra. I forhold til de unge voksne findes der i forskellige lande en række *botilbud*, hvor man kan søge tilflugt. Omsorgen her handler for det første om at komme på en sikker adresse og få beskyttelse. Her kan unge få hjælp til, hvordan de skal omgås mobiltelefoner, sociale medier mv., for at deres opholdsadresse ikke umiddelbart skal komme til andres kendskab. På sådanne botilbud arbejder man også med at forbedre de unges trivsel. En betragtelig andel af de unge, der flygter fra vold og kontrol, har psykiske problemer, fx i form af angst og symptomer på posttraumatisk stress. En anden udfordring kan være en høj grad af umodenhed efter at være opvokset i et miljø, hvor man kun i meget begrænset omfang har haft mulighed for at træffe selvstændige beslutninger. Sammensætningen af de unge beboere på disse botilbud kan samtidig variere betragteligt og have meget forskellige behov for hjælp og pædagogisk støtte.

De sikkerhedsforanstaltninger, der omgærder sådanne botilbud, kombineret med blandt andet det høje stressniveau, som beboerne ofte har, kan gøre hverdagen ganske kompliceret. For eksempel må personalet løbende arbejde med det savn, som beboerne ofte føler efter deres familier. Eventuelt retter dette savn sig mod bestemte familiemedlemmer, som de yngre søskende, der er tilbage i hjemmene. En del af beboerne på de sikre botilbud vælger at vende tilbage til deres familier, uanset at situationen her ofte er uændret.

Arbejdet med beboernes ensomhed og psykiske problemer sker blandt andet ved hjælp af *psykologbistand*. Derudover arbejder tilbuddene i varierende grad *miljøterapeutisk*, hvor de – ved hjælp af en velstruktureret hverdag – søger at give beboerne trygge rammer for at støtte deres udvikling. Man søger også på botilbuddene at øge beboernes selvstændighed og kompetencer. Det kan ske igennem forskellige former for læringsforløb, der fx drejer sig om økonomi, helbred (herunder reproduktiv sundhed) og praktiske kompetencer som madlavning. Man søger i varierende grad også at bibringe beboerne positive oplevelser med det omgivende samfund og hjælpe dem med at knyt-

te venskaber og opbygge netværk. Samtidig er der også forskelle imellem sikre botilbud i forskellige lande. Det drejer sig fx om, hvorvidt man har ét eller to køn på tilbuddene, om graden af struktur i tilbuddenes hverdag og om omfanget af sikkerhedsforanstaltninger.

På flere forskellige af de besøgte botilbud fremhæver ledere og personale, at man bliver nødt til at arbejde meget kontekstbestemt, og at arbejdet dermed varierer, alt efter hvilke beboere man har i en given periode. Dermed er det heller ikke muligt for denne rapport at udpege specifikke metoder, der kan anbefales i disse botilbuds arbejde. En generel observation er dog, at beboerne ofte har meget store udfordringer i deres liv. Denne erfaring har medført, at man i forskellige lande gradvist har forlænget beboernes muligheder for at forblive på botilbuddene, fordi ganske korte ophold har vist sig ikke at være tilstrækkelige.

Sikkerhedsarbejde

Noget af arbejdet med æresrelaterede konflikter handler om at etablere en tilstrækkelig grad af sikkerhed for de udsatte borgere. Dette arbejde kan implicere politifolk, der derfor også bør have kompetencer i forhold til æresrelaterede konflikter. Grundlæggende retningslinjer her er fx, at det kan være gavnligt, hvis etniske minoritetskvinder, der kommer i kontakt med politiet, får mulighed for at tale med en kvindelig betjent. Derudover kan det være vigtigt – for politiet, men også for medarbejdere fx i sundhedssektoren – at unge og/eller kvinder får mulighed for at samtale med frontmedarbejdere under fire øje. En sådan fortrolig samtale kan være vigtig, såvel for en ung kvinde, der er kommet i kontakt med politiet, som for en stor pige, der indlægges på hospital efter at have slugt en overdosis Panodil.

Et værktøj til vurdering af risici er det svenske *PATRIARK*. Det benyttes primært af politiet, men kan også – i en reduceret udgave – bruges af andre frontmedarbejdere. *PATRIARK* er udviklet med afsæt i andre risikovurderingsværktøjer og tilrettet med særlige spørgsmål om risici og sårbarhed, der har med æresrelaterede problematikker at gøre. Nogle fagfolk er glade for værktøjet, og oplever, at det sikrer et grundigt overblik over en sag, mens andre fagfolk er mere kritiske i forhold til brugen heraf. I forhold til risikovurderingsværktøjer udviklet i forbindelse med partner vold, er der begrænset viden om, hvilken forskel brugen af *PATRIARK* har i det konkrete sikkerhedsarbejde.

Uanset om man tager afsæt i *PATRIARK* eller ej, kan udarbejdelse af en sikkerhedsplan være en nødvendighed i alvorligere æresrelaterede sager. Det er vigtigt, at de unge selv spiller en central rolle i udarbejdelsen og de løbende justeringer af sådanne planer – et arbejde, der fx pågår på de sikre botilbud. I forhold til den umodenhed, som kendetegner en del af beboerne her, er det af særlig stor betydning, at man har en kontinuerlig dialog om sikkerhedsforhold og om de mulige konsekvenser af brud på aftalte sikkerhedsplaner. Opbygningen af tillidsfulde relationer imellem unge beboere og pædagogisk botilbudspersonale kan også være vigtig i forhold til sikkerhed. Her fortæller medarbejdere, at de opfordrer de unge til at være åbne om, at de fx har kontaktet deres familie, selvom en sådan kontakt er et brud på sikkerhedsplanen. Uden en sådan tillidsfuld relation risikerer man, at de unge tager denne form for kontakt, men holder det hemmeligt, hvilket kan udgøre en større risiko, end hvis de fortæller om det til personalet, der så kan træffe eventuelle forholdsregler.

Mægling og dialogarbejde med forældre

Der er efterhånden omfattende erfaring med, at det er meget vanskeligt for unge at bryde helt med deres familier. Man forsøger derfor i forskellige regier at arbejde med forældrene til unge, der fx flygter hjemmefra og søger beskyttelse på grund af æresrelaterede konflikter. Dette arbejde findes i forskellige udgaver. En udgave handler om at tage kontakt til forældre, hvis store børn er stukket af hjemmefra, og hvor forældre ikke har mulighed for at tage kontakt til dem. Sådanne forældre kan være i stor krise, og flere fagfolk indskærper derfor, at det er vigtigt, at frontmedarbejdere kontakter dem for at betrykke dem om, hvad der er sket med deres børn. En sådan information kan også være med til at skabe en mere rolig situation, fordi forældrene får at vide, at det ikke nytter noget at forsøge at opspore deres datter eller søn.

I en årrække har man også mæglet i nogle familier, hvor der er æresrelaterede konflikter. Til forskel fra den almindelige tilgang til mægling befinder de to parter – den unge og forældrene – sig sjældent i samme rum. I stedet bevæger en "tilrettelægger" sig frem og tilbage imellem de to parter. Denne form for mægling tager hensyn til den store magtdistance, der kan være imellem børn og forældre – en distance, som kan gøre det vanskeligt for (voksne) børn at udtrykke deres mening direkte. En anden vigtig årsag til at holde parterne adskilt er de alvorlige krænkelser af de unge, som ofte er gået forud.

Der er store variationer i, hvordan man i forskellige lande stiller sig til brug af mægling i familier med æresrelaterede konflikter. I lande som Norge og Holland er der generelt en positiv indstilling. I Sverige er man langt mere tilbageholdende, hvilket er på linje med holdningen i Storbritannien. Danmark ligger et sted imellem disse to positioner.

I nogle tilfælde medvirker politiet i mæglingsforhold. Her kan de spille en vigtig rolle i forhold til at vurdere sikkerhedssituation. De kan også medvirke til, at mæglingsforholdet kommer til at finde sted, da politiet ofte kan indgyde mere respekt hos forældrene, end de sociale myndigheder kan.

I Norge mægles der i flere kontekster. Det foregår fx såvel i nogle af landets konfliktråd som i et særligt samarbejde imellem politi og de sociale myndigheder på en politistation i Stovner, Oslo. I både konfliktråd og på Stovner politistation arbejder man med afsæt i den dansk-afghanske konfliktmægler Farwa Nielsens retningslinjer. Et centralt princip her er, at man i løbet af et antal mæglingsforhold søger at opbygge et tillidsforhold til familien og forstå deres situation. Sideløbende er der møder med den unge kvinde eller mand, hvis situation har givet anledning til mæglingen, for at sikre, at det reelt er deres behov, der tilgodeses. Tilrettelæggeren afsøger i nogle tilfælde også det bredere familienetværk i forhold til at finde mulige åbninger i en fastlåst situation. Der er p.t. igangsat et norsk forskningsprojekt om mæglingsforholdene på Stovner politistation, men der foreligger endnu ikke nogen resultater herfra.

I Holland mægles der også. Her lader det til, at politiet ganske ofte indgår i mæglingsbestræbelserne. Her behøver det ikke at være en professionel tilrettelægger, der står for selve mæglingsarbejdet. I stedet kan det være en velegnet person fra familiernes netværk, som fx politiet kontakter for at søge at få en familiekonflikt løst op. Sammenlignet med tilgangen i de skandinaviske lande synes man i Holland at vægte forsøg på konfliktløsning højere end mulige efterfølgende begrænsninger i de unges frihedsrettigheder.

I Sverige har man også erfaringer med mægling ud fra erkendelsen af, at de unge ofte ender med at vende tilbage til deres familier, uanset om man søgte at bedre sikkerhedssituationen eller ej. I en rapport om emnet (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013) ender forfatterne dog med at vurdere risikoen ved at mæglet i sådanne familier som for høj. Deres anbefaling er derfor, at man ikke

mægler, uanset at man i nogle familier meget vel kunne have held hermed. Disse forfattere understreger dog også vigtigheden af dialogarbejde med forældrene, for at de ikke skal stå helt alene i en svær situation.

I Danmark foregår mægling på området i regi af fx Etnisk Ung² og af Etnisk Konsulentteam i Københavns Kommune. Mæglingerne kan undertiden også involvere politiet. Den primære gruppe, der mægles i forhold til, er kvinder fra 18 til 27 år. Antallet af årlige mæglingsforløb er begrænset, og der er kun lidt systematisk vidensopsamling på forløbene. Også i en dansk kontekst påpeges såvel vigtigheden af at vurdere, hvilke familier man mægler i forhold til, som at mægling i nogle kontekster synes at kunne gøre god gavn.

Et generelt mål med mæglingsforløb i forhold til æresrelaterede konflikter er ikke nødvendigvis, at de kan løse alle problemer, for det er utopisk at forestille sig et sådant resultat. I stedet er et vigtigt mål, at situationen skal blive *tryk* for den unge. Noget af den begrænsede viden, som i dag findes på området, tyder på, at man kan opnå en sådan tryk. Samtidig er der dog også – som nævnt ovenfor – dårlige erfaringer med at mæggle fra blandt andet Sverige, hvor man har oplevet, at sådanne forløb har været til stor skade for enkelte unge kvinder. Det er vanskeligt at vide, hvad forskellene skyldes. Handler det om, hvordan man har *implementeret* de metoder, man har brugt i mæglingen? Her kan tilrettelæggernes kompetencer fx være meget centrale for, at mæglingen får et godt forløb. Eller handler det måske om, hvordan man har *screenet* de familier, man har valgt at mæggle i forhold til? Her kan det tænkes, at dårlige resultater skyldes, at man har søgt at arbejde med familier, man reelt burde have holdt sig fra. Sådanne væsentlige spørgsmål ser det ikke ud til, at man kan svare på i dag.

Til slut i dette afsnit om mægling kan nævnes det norske "Projekt November". Dette er en samlokaliseret indsats imellem politiet og de sociale myndigheder, hvor ofre for partnervold kan modtage hjælp. Nogle sager handler om æresrelaterede konflikter, og her kan et tæt og kvalificeret tværsektorielt samarbejde sikre en effektiv indsats. I regi af Projekt November kan der foregå forskellige former for arbejde med en kvindes familie for at gøre hende bedre i stand til at forlade volden og starte et nyt liv. Det kan fx dreje sig om, at politiet medvirker til at arrangere en *nikah-opløsning*, dvs. opløsningen af et muslimsk ægteskab – noget, som kan kræve ægtemandens medvirken. Det kan også foregå ved, at Projekt November danner ramme for en kvindes møde med sin familie, eventuelt så hun bliver i stand til at tage ordentlig afsked med dem.

Som det fremgår, er der begrænset viden om virkningen af (forskellige former for) mæglingsforløb i forhold til æresrelaterede konflikter. Der er dog konsensus om vigtigheden af, at man drager omsorg for de familier, hvor et stort barn eller en ung voksen har forladt familien – enten ved egen kraft eller ved at blive fjernet af myndighederne. I den forbindelse er det også vigtigt at huske på, at der i disse familier ofte vil være mindre børn, der skal tages hensyn til. En anden gennemgående pointe er, at mæglingsarbejdet vedrører sensitive emner. I forhold til kommunikationen med forældrene er interkulturelle kommunikative kompetencer derfor af stor betydning, da man fx med en for direkte tilgang kan lukke af for det fremtidige samarbejde.

Kritikken af mægling går blandt andet på, om myndighederne risikerer at være med at opretholde uacceptable forhold for nogle unge, og eventuelt – i ekstreme tilfælde – bidrager til alvorlig skade. En anden bekymring drejer sig om politiets rolle, hvor der kan være en gråzone i forhold til, hvorvidt deltagelse i mægling reelt er frivilligt eller ej.

² Etnisk Ung rådgiver unge, forældre og fagfolk om æresrelaterede konflikter og drives med støtte fra Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Efterværn

I arbejdet med unge, der har været udsat for æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol, kan en form for indsats handle om efterværn – en hjælp, der ydes til unge, efter de fx er fraflyttet sikre botilbud og skal starte en selvstændig tilværelse. Et sådant efterværn kan være vigtigt, såvel fordi en del af disse unge er umodne og/eller har psykiske udfordringer, som fordi deres brud med familien kan have efterladt dem helt uden netværk at støtte sig til. Det faktum, at en del unge af sikkerhedshensyn flytter til en anden del af det land, de bor i, er kun med til at øge deres behov for efterværn.

Overgangen til en selvstændig tilværelse kan foregå på forskellige måder. I flere lande kan nogle unge flytte til *udslusningsboliger*, hvor der er visse sikkerhedsforanstaltninger og løbende støtte fra professionelle. For unge, som skal lære økonomisk og praktisk selvstændighed, med alt hvad dertil hører, kan en løbende kontakt med omsorgsfulde voksne have meget stor betydning for, at de kan få en dagligdag til at fungere og ikke får udfordringer ved noget så basalt som ikke at betale regninger til tiden.

En anden del af efterværnsindsatserne kan handle om at opbygge netværk. Her tilbyder nogle sikre botilbud, at unge kan komme til aftensmad eller lignende og mødes fx med nuværende og tidligere beboere på botilbuddet. Andre tilbud kan være gruppebaserede indsatser for fraflyttede beboere, fordi de alle har erfaringer med æresrelaterede problemstillinger. Disse indsatser kan dog vanskeliggøres af en manglende tryghed imellem sådanne gruppers medlemmer, der igen kan knyttes til de æresrelaterede konflikters høje grad af følsomhed.

I forhold til de unges udfordringer, efter at have brudt helt eller delvist med deres familier, kan en velegnet form for støtte muligvis være at udvikle mere kollektivt orienterede boformer. Det vil måske kunne give de unge et alternativt tilhørsforhold og dermed beskytte dem imod den ensomhed og isolation, som mange af dem ellers ender i.

Også etniske minoritetskvinder, der fraflytter kvindekrisecentre, kan have behov for efterværn. En form for støtte her kan gives ved brug af metoden *Critical Time Intervention – CTI*. Forskning fra andre lande viser, at CTI-støtte kan forbedre forholdene for kvinder, såvel med majoritetsbaggrund som med etnisk minoritetsbaggrund. Den sidstnævnte gruppe – der i nogle, men langt fra i alle, tilfælde har været udsat for æresrelaterede problematikker – har ofte større behov hjælp. Det kan handle om alt fra begrænsede sprogkundskaber, over arbejdsløshed og svage netværk, til udfordringer i forhold til, om kvinderne efter en skilsmisse kan forblive i det europæiske land, de er bosat i.

I Danmark pågår der p.t. forsøg med *CTI* i forhold til kvinder, der fraflytter kvindekrisecentre. I de indledende data, som er tilgængelige, er det ikke muligt at skelne imellem erfaringerne fra kvinder med henholdsvis majoritets- og etnisk minoritetsbaggrund, men for den samlede gruppe ser indsatsen lovende ud.

1 Metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter

Denne rapport udspringer af den *Nationale handlingsplan*, der omhandler *forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol*. Handlingsplanen indeholder fire fokusområder, hvoraf ét er en systematisk videns- og dokumentationsindsats. Som et led i udmøntningen af denne indsats har SIRI – Styrelsen for International Rekruttering og Integration – igangsat denne kortlægning af metoder til brug for det sociale arbejde. Definitioner af henholdsvis ”æresrelateret konflikt” og ”social kontrol” fremgår af boksen nedenfor.

Definitioner af ”æresrelateret konflikt” og ”social kontrol”

”Æresrelateret konflikt” – fra vejledning til serviceloven.

Ved en æresrelateret konflikt forstås en konflikt, som knytter sig til opfattelsen i en familie af, at et familiemedlem har krænket familiens ære. Æren er tæt knyttet til den unges (kvindes) seksualitet, som skal kontrolleres, så den unge bevarer sin ærbarhed. En krænkelse af familiens ære kan f.eks. opstå i tilfælde, hvor et familiemedlem har en kæreste, har sex uden for ægteskab eller har valgt en ægtefælle mod familiens ønske m.v. Æreskodekset gælder kun i nogle familier, og det er ikke knyttet til bestemte religioner eller kulturer. Familiens ære er knyttet til en opfattelse af familien som en samlet enhed, hvor den enkeltes handlinger kan påvirke hele familiens ære positivt eller negativt. Familien kan både omfatte den nære familie og den udvidede familie – også transnationalt. Familiens ære skal således opretholdes både over for den etniske gruppe lokalt og transnationalt. F.eks. kan et fjernt, men indflydelsesrigt familiemedlem, der opholder sig i udlandet, have indflydelse på, hvordan en ung skal leve sit liv i Danmark, ligesom den justits, der i nogle tilfælde udøves i lokalmiljøet, har betydning for familiens ære. Hvis en ung handler på en måde, som i familiens øjne krænker æren, kan familien reagere på forskellig vis for at forhindre den unges handlinger. Det betyder, at familien fx kan opstille restriktioner i forhold til den unges skolegang, fritidsliv, valg af venner m.v. Der kan også være tale om isolering af den unge, indespærring, trusler, vold, genopdragelsesrejse, tvungen forlovelse, tvangsægteskab og i værste fald drab. I de sager, der eskaleres, vil der ofte være tale om, at familien i første omgang har forsøgt at korrigere den unges adfærd på en mindre indgribende måde.

”Social kontrol” – fra faktaark, Socialstyrelsen, n.d.

Social kontrol i forhold til æresrelaterede konflikter handler om handlinger, styring, kontrol eller sanktioner, der i væsentlig grad hæmmer eller begrænser den enkeltes livsudfoldelse, adfærd, valg og rettigheder. Det kan fx være kontrol eller restriktioner i forhold til livsstil, fritidsaktiviteter, sociale relationer, valg af ægtefælle eller retten til at bestemme over sin egen krop. Det kan få konsekvenser for den enkelte i form af f.eks. manglende frihed og lighed samt deltagelse i skole- og fritidsaktiviteter.

Som det fremgår af ovenstående definitioner, kan problemstillinger knyttet til ”familien og dens ære” handle om især unge etniske minoriteters overtrædelser (eller formodede overtrædelser) af givne normer. Æresrelaterede konflikter handler ofte om seksualitet, dvs. om emner som kæreste-forhold, valg af ægtefæller og om homoseksualitet (Eidhamar, 2014; Liversage, 2014a; Liversage & Jensen, 2011; Liversage & Ottosen, 2014; Osander, 2005). Her kan unge handle på måder, som opfattes som noget, der kaster et dårligt lys på hele familien. Det kan nogle familiemedlemmer – og eventuelt andre i nærmiljøet – dermed ønske at stoppe (Darvishpour, Lahdenperä & Lorentz, 2010; Korteweg & Yurdakul, 2010; Meetoo & Mirza, 2007; Ermers, 2018).

Den måde, æresrelaterede konflikter udspiller sig på, kan også udspringe af familiernes livssituation. Det kan handle om, at forældrene måske har begrænsede muligheder på det danske arbejdsmarked, at de har mistet netværk i forbindelse med migration/flugt, og at nogle har begrænsede dansksproglige kompetencer. Et andet forhold er, at en del familier bor i udsatte boligområder og har en hverdag med knappe økonomiske ressourcer (Ottosen, Liversage & Olsen, 2014; Pinkster, 2009). En sådan marginaliseret position kan være en central kontekst for nogle af de familiekonflikter, der til tider medfører, at unge (eventuelt unge voksne) udsættes for negativ social kontrol og/eller forskellige former for vold.

Dette kan skabe store vanskeligheder for de udsatte unge, der kan være nødt til at bryde med hele familien og hele netværket, ifald de ønsker at undslippe den vold, de oplever. Uanset at det således kan være vigtigt at tage hensyn til et større familienetværk, er det også vigtigt at holde sig for øje, at familierne består af individer, som kan have forskellige roller og forskellige dagsordner – noget, der kan have stor betydning for, hvordan forskellige sager udvikler sig og kan påvirkes.

Denne rapport samler viden om sociale indsatser i forhold til sådanne æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Det gøres på grundlag af en international litteraturgennemgang og ud fra interview med forskere og praktikere i Danmark, Sverige, Norge og Holland. Den indsamlede viden vil endvidere danne grundlag for udarbejdelse af en metodehåndbog, der skal støtte frontmedarbejdere i det sociale arbejde på området.

Rapporten er inddelt i otte kapitler. Dette er *Kapitel 1*, som giver en generel introduktion til metoder i arbejdet med æresrelaterede konflikter. Her diskuteres æresbegrebets indtræden i skandinavisk politik og forskning, argumenterne for og imod at bruge dette begreb samt metodiske udfordringer i kortlægningen af virkningsfulde metoder på området. *Kapitel 2* omhandler forebyggende arbejde med børn og unge, fx i form af rettighedsbaseret undervisning, eller pige- og drengegrupper. *Kapitel 3* ser på forebyggende arbejde med voksne, blandt andet i form af forældrekurser og særligt tilrettelagte undervisningsforløb. *Kapitel 4* fokuserer på arbejdet med sociale sager. Et tema her er opbygningen af tillid mellem frontarbejder og borger – i denne kontekst ofte unge, der er udsat for konflikter af æresrelateret art. Kapitlet beskriver blandt andet nogle værktøjer, som frontarbejdere kan bruge i identifikationen og afklaringen af de enkeltes sagers karakter og alvor.

Kapitel 5 omhandler arbejdet på de sikre botilbud, der i dag især benyttes af unge, der søger beskyttelse på grund af æresrelateret vold. Kapitlet formidler erfaringer fra Danmark, Sverige, Norge og Holland. Et vigtigt emne i det daglige arbejde på sådanne botilbud handler om at øge beboernes selvstændighed, såvel mentalt som i mere praktisk forstand. *Kapitel 6* har fokus på sikkerhedsarbejde hos politiet og andre aktører. Dette kapitel belyser også det rehabiliterende arbejde med udøvere af æresrelateret vold. *Kapitel 7* handler om erfaringer med mægling og dialogarbejde med forældre til de unge, som har søgt hjælp hos myndighederne. Der er begrænset forskningsmæssig viden om effekterne af sådanne mæglingsforløb, men en del aktører med erfaringer fra praksis oplever, at arbejdet kan have positive effekter. Samtidig kan det dog også frembyde vanskelige dilemmaer. Endelig belyser *kapitel 8* efterværn for blandt andet unge, der forlader sikre botilbud. Et efterværn kan være en vigtig støtte i overgangen til voksenlivet for unge, som ofte er umodne, mangler netværk og måske også døjer med alvorlige psykiske udfordringer.

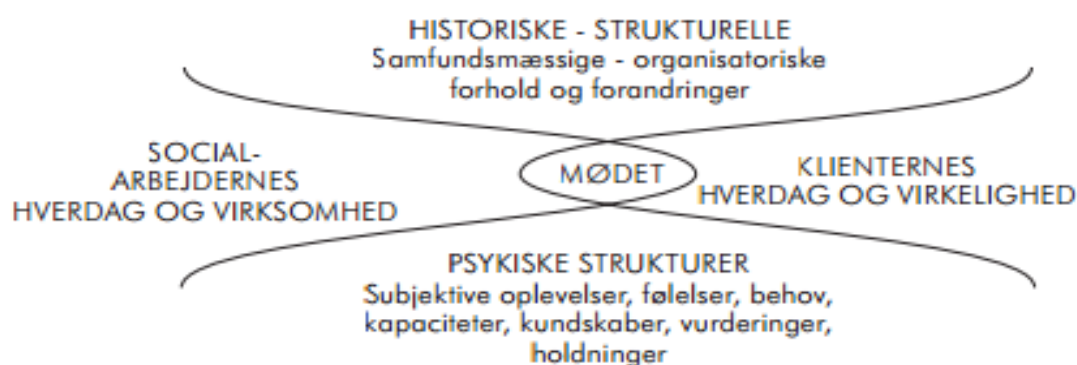
For tilgangen til litteratursøgningen og en oversigt over antal og typer af personer, interviewet til undersøgelsen, se bilag 1. Citater fra svenske, norske, og hollandsk interviewpersoner er gengivet på dansk.

1.1 Om metoder i det sociale arbejde

Denne rapport samler viden om metoder, der anvendes i det sociale arbejde. Metode refererer dermed til den vej, man vælger at gå for at nå et bestemt mål – med udgangspunkt i nogle refleksioner om, hvad der er den mest hensigtsmæssige vej at vælge. Metode må imidlertid altid ses i sammenhæng med et bestemt felt eller en specifik disciplin – i dette tilfælde socialt arbejde. Metode er et væsentligt aspekt ved det sociale arbejdes praksis, men det betyder ikke, at alt socialt arbejde nødvendigvis er metodisk (Thorsager m.fl., 2007).

Det er her vigtigt at huske på den – til tider ganske forskelligartede – kontekst, som metoder indgår i. Det sociale arbejde indeholder altid tre elementer: socialarbejder, klient og kontekst. Disse elementer formes og former gensidigt hinanden i den proces, der udgør det sociale arbejde. Mødet mellem klient og socialarbejder sker gennem forskellige aktiviteter, og der gælder nogle af de samme betingelser for mødet, uanset om det foregår som en del af det udrørende eller det behandlerarbejde. Figur 1.1 anskueliggør kompleksiteten i det sociale arbejdes konstruktion og kontekst.

Figur 1.1 Det sociale arbejdes konstruktion

Kilde: Thorsager m.fl., 2007, s.17

Figur 1.1 er en generel model for det sociale arbejde. Som det fremgår af figuren, er der meget på spil i det møde, som er kernen i det sociale arbejde: På den ene side står socialarbejderens og på den anden side klientens hverdag og virkelighed. Begge disse individer (såvel som selve mødet) er indlejret i såvel historiske/strukturelle forhold som i psykiske strukturer. Figuren kan således anskueliggøre, at der i socialt arbejde generelt er en ganske høj grad af kompleksitet.

Det sociale arbejde i forhold til æresrelaterede konflikter og lignende kan endvidere have egne lag af kompleksitet. Det kan fx dreje sig om kommunikative udfordringer i dialogen imellem socialarbejder og borger – både de rent sproglige samt udfordringer, der kan opstå på grund af forskelle i forventninger, kommunikationsstile med videre. Det sociale arbejde kan også kompliceres, hvis partnerne for eksempel har stereotype (og måske fejlagtige) forståelser af hinanden, og forskellige opfattelser af situationen og af, hvad man bør arbejde hen imod.

1.2 Æresbegrebet og kritikken af det

I en skandinavisk kontekst skal "æresbegrebet" ses i sammenhæng med migration fra ikke-vestlige lande igennem flere årtier. En forsker, der har været med til at tegne feltet, er norske Unni Wikan, forfatter til bøger som *"Generous Betrayal: Politics of Culture in the New Europe"* (2002), og *"Ære og drab. Fadime – en sag til eftertanke"* (2003). Sidstnævnte bog omhandler en fars mord på sin svensk-kurdiske datter i 2002 og bidrog til en omfattende debat om indvandring og integration, der fandt sted omkring årtusindeskiftet (Liversage & Rytter, 2014).

Over tid har fokus på området ændret sig. Fra tidligere i høj grad at have omhandlet tvangsægteskaber og æresrelateret vold er der i dag et stigende fokus på fravær af frihed til at træffe egne valg. Dette betegnes i Danmark ofte som "negativ social kontrol". I Norge har man anvendt et begreb som "alvorlige begrænsninger af unges frihed" men er nu også begyndt at tale om "negativ social kontrol", fx i den sidste norske handlingsplan (2017-2020; Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Samtidig er det langt fra altid klart, hvad de forskellige begreber på området rummer, og hvordan de skal afgrænses (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017).

Litteratur, der har æresbegrebet som omdrejningspunkt, beskæftiger sig ofte med familier, der er indvandret fra Mellemøsten, Nordafrika og det syd-østlige Asien. Det påpeges, at i sådanne geografiske områder har især unge kvinders seksuelle adfærd ofte stor betydning for hele familiens anseelse, og der er tit klare forventninger til såvel, hvilken partner man vælger, som til seksuel afholdenhed før ægteskabs indgåelse (Mayeda & Vijaykumar, 2016). Formodede eller reelle overtrædelser af dette kodeks for adfærd kan medføre repressalier, ligesom familiemedlemmer kan udsættes for restriktioner for at forebygge, at sådanne overtrædelser (eller mistænkte overtrædelser) kan finde sted. Når unge udsættes for repressalier, kan det dermed være noget, som der er kollektiv opbakning bag. Dette kan – i yderste konsekvens – efterlade unge i meget udsatte positioner. Det er især dette kollektive aspekt ved volden og kontrollen, der anses for det særegne ved "æresrelateret vold" (Payton, 2014; Idriss, 2017a).

Der er dog også forskere, der påpeger, at brugen af begrebet "æresrelateret" (vold og lignende) kan være problematisk. De fremhæver, at det nuværende fokus på æresrelaterede konflikter kan ses som et projekt, der er med til at konstruere en opdeling i samfundet, hvor den hvide majoritet ses som kulturelt og civilisatorisk overlegen i forhold til en brun underklasse. Et projekt bliver her at "redde" primært unge kvinder, men i stigende grad også unge homoseksuelle mænd, fra deres familier. Her ses etniske minoritetsmænd (i form af fædre, brødre og onkler) såvel som forældregenerationen generelt som undertrykkere (Abu-Lughod, 2002; Bracke, 2012). Omvendt fremstår den hvide majoritet som de "gode". Forekomsten af vold blandt majoriteten anskues klart anderledes: Her ses vold som afvigelser, der forklares med fx psykologisk patologi – den vold, der forekommer her, ses altså ikke som noget, der udspringer af majoritetssamfundets "kultur".

Kritikerne ser denne eurocentriske konstruktion som noget, der cementerer en grænsedragning og et hierarki imellem grupper, hvor "de andre" (de ikke-vestlige indvandrere) er patriarkalske og "vi" (skandinaver eller danskere) er kendetegnet ved ligestilling mellem kønnene – en tilgang, der er med til at stigmatisere (ikke-vestlige/muslimske) etniske minoriteter som gruppe. Nogle forskere fremhæver i forlængelse heraf, at det er mere produktivt i stedet at anlægge et bredere perspektiv om kønsbaseret magt/vold (Eldén, 2003), eller ved at se på volden som en særlig form for "vold i nære relationer". Faren ved brug af betegnelsen "æresrelateret vold" om den vold, nogle etniske minoritetsmænd udøver over for etniske minoritetskvinder, er blandt andet, at den bliver en simplificeret samlebetegnelse for en slags "anderledes" vold, der ved nærmere eftersyn i en del tilfælde

kan være svær at skelne fra "normal" (partner)vold (Gill & Mitra-Kahn, 2010; Siddiqui, 2014; Bates, 2017).

Anden kritik imod brug af æresbegrebet handler om, at det udgør en ensidig fokus på medbragt kultur som årsagsforklaring. Er man for optaget af "kulturforklaringer", kan man være tilbøjelig til ikke at rette nok opmærksomhed imod strukturelle faktorer som fattigdom, arbejdsløshed og diskrimination (Paulsen, Thorshaug & Berg, 2014). Dette perspektiv på æresrelaterede konflikter er reelt også med til at legitimere grænsekontrol og restriktioner i forhold til opnåelse af fx opholdstilladelse og statsborgerskab (Darvishpour m.fl., 2010). Også studier, der ser på, hvordan æresrelaterede konflikter behandles i medier og i politiske dokumenter, fremhæver den kulturalistiske tilgangs negative betydninger for etniske minoriteters inklusion og muligheder for ligeværdigt medborgerskab (Keskinen, 2009; Baianstovu, 2012).

I stedet for at se "æresrelateret vold" som klart afgrænset fra andre former for vold imod kvinder, bør man som nævnt i stedet se det som... "...a form of VAW [=violence against women, red.] shaped within the intersection of race, gender, sexual orientation, religious, ethnic and class dynamics" (Korteweg & Yurdakul, 2010, s. 4). En sådan tilgang kan åbne op for at se på forskelle inden for kategorien "æresrelateret vold" (eller den bredere kategori "æresrelaterede konflikter") og ligheder imellem vold/konflikter og partnervold mere generelt. Breder man tilgangen ud til at være "vold i nære relationer", åbner man op for, at også familiers vold imod fx homoseksuelle sønner kan inkluderes.

Samtidig er der også særlige aspekter ved den vold, der kan forekomme i nogle etniske minoritetsfamilier. Det drejer sig blandt andet om det kollektive engagement, hvor volden i en del tilfælde udøves fra forældre eller brødre imod (voksne) børn/søstre, og eventuelt også inkluderer andre familiemedlemmer. Der er her mange underformer, der – hvis en partner også er involveret – kan adskille sig mere eller mindre fra den bredere kategori af "partnervold" (Bates, 2017).

Men der er også andre forskelle imellem grupper, der kan have betydning for forekomsten af vold. Etniske minoritetsfamilier lever for eksempel oftere i fattigdom end familier fra majoriteten (Skytte, 2017). De bor derfor på langt mindre plads og har en ringere boligstandard end majoritetsdanske familier. Med et højere børnetal per familie vokser mange etniske minoritetsbørn således op uden at have et eget værelse, de kan trække sig tilbage til (Liversage & Christensen, 2017). En erfaring fra et botilbud for etniske minoritetspiger, udsat for æresrelaterede konflikter, var, at næsten ingen af pigerne havde haft deres eget værelse, og nogle havde endda ikke engang haft deres egen seng (Loua, 2012). Forskning viser, at økonomisk fattigdom i sig selv kan medvirke til at øge konfliktniveauet i familier (Timshel, Montgomery & Dalgaard, 2017). Dette metastudie af vold i familier med flygtningebaggrund peger på de mange andre faktorer end "patriarkalsk kultur", der korrelerer med højere forekomster af vold. På individniveau fremhæves risikofaktorer som, at forældre har haft traumatiserende erfaringer og/eller lider af psykisk sygdom, og at der er misbrug i familien. På familieniveau er vigtige faktorer, hvordan samspillet imellem forældre og børn er, om familien er stresset grundet vanskeligheder med at tilpasse sig det omgivende samfund, samt hvordan familiestrukturen er. Vold forekommer for eksempel hyppigere i familier, hvor den ene forælder er alene, og i familier med mange børn. På samfundsniveau er en svag socioøkonomisk status en risikofaktor. Og endelig udgør patriarkalske værdier en risikofaktor på det kulturelle niveau. Af beskyttende faktorer fremhæver studiet en positiv opdragelsesstil (Timshel, Montgomery & Dalgaard, 2017).

I diskussionen om, hvordan man bedst anskuer æresrelateret vold og lignende, anbefaler nogle forskere endvidere, at man bør have en intersektionel tilgang (Valentine, 2007; Collins & Bilge, 2016). Denne tilgang fokuserer på, hvordan individer er indlejret i forskellige (magt)hierarkier, der

spiller sammen – et samspil, der er med til at forme de udfordringer, som individer møder i deres liv (Darvishpour, Lahdenperä & Lorentz, 2010). I forlængelse heraf må man således se på spillet imellem de værdier og logikker immigranter har med sig fra deres oprindelseslande, de processer, som sker i forbindelse med migration og etablering af et (familie)liv i nye omgivelser, og den kontekst de ankommer til. Da der er stor variation imellem de baggrunde, folk ankommer med, og de sociale processer, der efterfølgende udspiller sig, kan det være mere frugtbart at se på sociale logikker, som de udspiller sig i familier og i sociale miljøer, frem for at se på hele etniske grupper (Bredal, 2011; Bråten & Elgvin, 2014). Samtidig skal man heller ikke falde i den grøft, hvor en frygt for at stigmatisere etniske minoriteter medfører, at disse borgere ikke får en relevant og nødvendig hjælp – noget sådan kan også være en udfordring inden for et meget politiseret socialt felt som det, der omhandler æresrelaterede konflikter (Reyes, 2003; Darvishpour & Lahdenperä, 2014).

Som det fremgår, er det bestemt ikke uproblematisk at tage afsæt i et begreb som æresrelaterede konflikter (og lignende). Det er dog dette begreb, der har været udgangspunktet for denne kortlægning. Efter denne korte diskussion af begrebet "æresrelaterede konflikter", ser det næste afsnit på vores viden om socialt arbejde af relevans for dette område.

1.3 Meget begrænset viden om virksomme metoder på området

En første pointe fra såvel litteratursøgning som interview er, at omfanget af metodelitteratur på området er meget begrænset. Går man et årti tilbage, udkom i 2006 rapporten "*Indsatser imod æresrelateret vold – en kortlægning af indsatsen i seks europæiske lande*" (Jensen m.fl., 2006). Af denne rapport fremgår følgende:

Som udgangspunkt var det vores målsætning, at undersøgelsen i størst muligt omfang skulle bygge på eksisterende forskning og evaluering. På baggrund af dette materiale forventede vi at kunne beskrive, hvilke indsatser som virker, og hvilke der ikke gør. Men vores arbejde med at tilvejebringe netop denne type materiale (fx igennem systematiske litteratursøgninger) viste, at det indtil videre er begrænset, hvad der findes af forskning og evaluering på området. (Jensen m.fl., 2006, s.11)

Uanset at der i årene siden litteraturgennemgangen fra 2006 er udkommet et ganske stort antal publikationer på området, konkluderer en gruppe svenske forskere i rapporten "*Hedersrelaterat våld och förtryck - Kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer*" stort set det samme i 2015:

Kunskapen om forskningsläget vid interventioner är ytterst begränsad och därmed osäkert. Fortsatt arbete med att utveckla interventioner måste återigen inrikta sig på att identifiera det eventuellt specifika för denna grupp (...). Ett av de stora problemen med de insatser som har gjorts för att förebygga hedersrelaterat våld är att det ofta saknas utvärderingar som på ett systematiskt sätt följer upp och utvärderar metodernas resultat med en sådan precision och tillförlitlighet att utvärderingen kan tjäna som underlag för ett uttalande om metoden gett positiva resultat, samt för vilka grupper/personer och under vilka omständigheter metoden är verksam. (Yourstone, Eriksson & Westerberg, 2015, s. 59).

Der synes altså fortsat at være en stor mangel på viden om virkningsfuldheden af de metoder, man bruger på området. Som det fremgår af ovenstående citat, er årsagen blandt andet, at der sjældent er en god opfølgning på de indsatser, der gøres, og at vi derfor i dag mangler viden om,

hvad der virker og for hvem. Som en anden forsker konkluderer, spiller manglen på gode data på området en væsentlig rolle. Således er der i dag...

...lack of an evidence base on "what works" to tackle honour-based abuse and support victims, compounded by a lack of systematic review of case data by police and other agencies, and underpinned by a lack of consistent data collection and flagging (Bates, 2017, s. 88)

Også vanskeligheder ved at afgrænse, hvad der er æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol vanskeliggør indsamling af viden på området. En illustration af dette kommer fra Storbritannien, hvor en gennemgang af en lang række sager, der alle var blevet kategoriseret som "æresrelaterede" – af politiet eller af andre aktører på området – frembød et meget heterogent billede. Spredning imellem forskellige sager var reelt så stor, at den overordnede "æresrelaterede" kategori gav begrænset mening (Bates, 2017).

Selv hvis man taler om fx personer, der er udsat for "vold" (som er et mere specifikt begreb end "konflikter"), kommer kategoriseringen til at være betinget af det motiv, der ligger bag volden – er volden blevet udøvet ud fra et "æresrelateret" motiv, eller handler det om forældre, der oplever magtesløshed, eller måske har psykiske udfordringer? Eller måske begge dele på én gang? Æresrelaterede konflikter o.l. forekommer endvidere primært i den private sfære og er af følsom og privat karakter. Dette giver yderligere udfordringer i forhold til det sociale arbejde.

Emnets uklarhed og følsomhed gør det også vanskeligt at vurdere det udbytte, målgruppen måtte få af forskellige indsatser (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013). Uklarheden og følsomheden på området vanskeliggør også forskningen på området ved at gøre det vanskeligt, eller måske ligefrem umuligt, at etablere kontrolgrupper – noget, der kan være vigtigt at anvende, hvis man skal kunne vurdere og sammenligne individers udbytte af forskellige former for indsatser. Til slut kan nævnes, at indsatserne på området generelt har et begrænset omfang, hvilket også er med til at begrænse den forskningsmæssige viden, der eksisterer på området.

Med de udfordringer, der således er på området, er den litteratur, som denne kortlægning trækker på, ganske heterogen, og den har klare metodiske begrænsninger. Frem for at kunne udpege studier af høj standard til at være pejlemærker for den danske indsats på området, er kortlægningen derfor blevet af mere deskriptiv karakter: Den gennemgår forskellige metoder, der i dag anvendes på området i forskellige lande, men kan desværre ikke i noget større omfang vurdere, hvilke metoder der er de mest velegnede. En del af den litteratur, denne rapport trækker på, har været publiceret i engelsksprogede videnskabelige tidsskrifter. En anden – og ganske stor – del er forskellige rapporter, der er udkommet på skandinaviske sprog. Især i de sidstnævnte indgår der i nogle tilfælde også brugervurderinger, primært i form af kvalitative interview med personer, der har deltaget i forskellige indsatser. Uanset at sådanne interview fx kan give en viden om enkeltpersoners tilfredshed med, og udbytte af, forskellige indsatser, giver sådanne interview dog også begrænsede muligheder for fx at vurdere forskellige metoder i forhold til hinanden.

1.4 Forskellige former for socialt arbejde på området

I forhold til æresrelaterede konflikter o.l. kan sociale indsatser på området kategoriseres på forskellige måder. En grundlæggende inddeling er den følgende:

- Forebyggende indsatser
- Identificerende og indgribende indsatser

- Behandlende indsatser.

I denne tredeling retter forebyggende indsatser sig imod brede, generelle grupper. Identificerende og indgribende indsatser rettes mod specifikke grupper/personer, som, man forventer, er i risiko i forhold til bestemte udfordringer. Endelig rettes behandlende indsatser sig imod personer, der har konkrete, og tit alvorlige, udfordringer. En sådan tredeling kan – med lidt forskelle i formuleringerne – genfindes på mange andre områder, fx i arbejdet med at bekæmpe ekstremisme og i arbejdet med forskellige sundhedsindsatser.

Indsatser kan også kategoriseres efter andre principper. Det kan fx dreje sig om en opdeling på baggrund af følgende forhold, der kan være delvist overlappende:

- *Målgruppe*: Det kan være indsatser, der retter sig imod forældre, imod unge eller måske specifikt imod piger. Målgruppen kan også handle om bestemte aldersgrupper.
- *Kontekst*: Det kan være indsatser, der foregår i en skolekontekst, på et krisecenter, eller i forbindelse med en politimæssig indsats. Indsatserne vil dermed ofte udføres af bestemte typer af fagpersoner.
- *Typer af problemstilling*: Endelig kan indsatser handle om specifikke typer af problemer, hvor der er stor forskel på, hvilke indsatser der er relevante, når det drejer sig om henholdsvis negativ social kontrol, frygt for tvangsægteskab eller genopdragelsesrejse.

Denne kortlægning bevæger sig fra forebyggende imod behandlende indsatser og ser undervejs på forskellige målgrupper, kontekster og typer af problemstillinger. Det næste kapitel belyser dermed forebyggende arbejde for målgruppen af børn og unge.

1.5 Opsummering

Det sociale arbejde handler i høj grad om mødet imellem frontmedarbejdere og borgere, som har behov for hjælp i forskellige sammenhænge. Begge disse to parter er indlejrede i såvel psykiske strukturer som i historisk-strukturelle forhold. I forhold til socialt arbejde i forbindelse med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol er en del af den underliggende dynamik de forskelle i normer og praksisser, der findes i forskellige af verdens regioner. Her kan nogle forældres medbragte forventninger til fx børns og unges adfærd komme i konflikt med de måder, det danske ungdomsliv praktiseres på, og som børn, der lever i Danmark, naturligt præges af.

Æresrelaterede konflikter handler overordnet set om opfattelser af, at et individs handlinger – fx på det seksuelle område – kan opleves som krænkende for en hel families ære, og de kollektive represalier, der kan være forbundet hermed. Samtidig er brugen af æresbegrebet også problematisk, fordi det er med til at drage grænser og bygge hierarkier imellem "de andre" (de ikke-vestlige indvandrere) som værende patriarkalske og aggressive og et "vi" af skandinavere/danskere, der kendetegnes som fx ligestillede og fredelige. Denne "kulturforklaring" er såvel stigmatiserende for en hel befolkningsgruppe, som et perspektiv, der kan føre til, at vold imod kvinder kan blive anskuet og behandlet ganske forskelligt, uanset at den i sin essens kan være relativt ens. I stedet anbefaler nogle forskere at se på den vold, der finder sted i nogle etniske minoritetsfamilier, som en specifik form for "vold i nære relationer". Denne form for vold kan så have sit særlige udtryk, ud fra sin specifikke historiske og social kontekst.

I den forbindelse er det vigtigt at have øje for de strukturelle vilkår, mange etniske minoritetsfamilier lever under. Det drejer sig om forhold som migrationsbetinget stress, PTSD, og tab af fx net-

værk og sprogkunderskab, samt om statustab og fattigdom i et nyt samfund, hvor det kan være svært at finde fodfæste. Her viser studier fx, at forældres vold imod børn i flygtningefamilier i høj grad hænger sammen med faktorer som psykisk sygdom, familiemæssigt stress og en svag socioøkonomisk status.

I forhold til virksomme metoder på området er der meget begrænset dokumenteret viden. Det skyldes en række forhold som feltets relative unge alder, dets gennemgående konceptuelle uklarhed, emnets følsomhed og private karakter samt de æresrelaterede konflikters relativt begrænsede omfang.

2 Forebyggende indsatser for børn og unge

Det kan være vanskeligt at vurdere, hvor virksomme forebyggende indsatser i det sociale arbejde er. Samtidig er det dog også – ud fra devisen om, at ”det er bedre at forebygge end at helbrede” – en vigtig form for socialt arbejde. Dette kapitel ser derfor på forebyggende indsatser i forhold til børn og unge.

2.1 Forebyggende arbejde på uddannelsesinstitutioner

En vigtig arena for forebyggende arbejde blandt unge er uddannelsesinstitutioner af forskellig slags. Et spørgsmål bliver dermed, hvad man ved om de metoder, man anvender her. En svensk forskningsoversigt beskæftiger sig specifikt med dette emne. Studiet konkluderer, at den eksisterende viden om disse emner er meget begrænset:

Utifrån denna forsknings- och kunskapsöversikt kan vi konstatera att det finns alldeles för lite forskning om hedersrelaterad problematik i skolan, såväl om förekomsten, samt hur den påverkar skolans arbete och hur skolorna ska kunna tackla problemen. (...) Vi kan konstatera att hedersrelaterad problematik i skolan är ett mycket komplext område som berör många olika ”meningssystem”, som mer eller mindre har känsloladdade bottnar. Hur man talar om problemen, utifrån vilket perspektiv problemen betraktas, vilka grupper och vilken benämning man har för att beskriva problemen, allt detta blir problematiskt inom skolans ramar (Darvishpour, Lahdenperä & Lorentz, 2010, s. 73-74).

Ovennævnte rapport konkluderer altså, at man i forhold til arbejdet på uddannelsesinstitutioner står med et kompliceret, og forskningsmæssigt underbelyst, felt, hvor mange forskellige ”meningssystemer” er i spil. Som også andre forskere påpeger, er det dermed et område, hvor både frontmedarbejdere og skoleledere kan føle sig usikre på, hvordan de skal agere (Gruber, 2007; Norberg & Törnsén, 2013). En udfordring er for eksempel, om man med kollektive indsatser i skoler – på skoler, hvor man formoder, at æresrelaterede problematikker har relevans, men hvor disse måske slet ikke findes – reelt kan gøre mere skade end gavn. Forebyggende indsatser her kan måske dels gøre majoritets elever mere fordomsfulde over for elever med minoritetsbaggrund, hvorved et skel imellem ”os” og ”dem” forstærkes. En anden risiko er, at en sådan udpegning af de etniske minoriteter som potentielt problematiske kan skabe modstand imod majoritetssamfundet blandt sådanne etniske minoritets elever (Högdin, 2017). Denne bevidsthed om områdets kompleksitet er dermed vigtig at holde sig for øje.

2.1.1 Målrettede undervisningstiltag

En type indsats, der finder sted på uddannelsesinstitutioner, handler om undervisning af børn og unge i børns rettigheder og i menneskerettigheder (Darvishpour, Lahdenperä & Lorentz, 2010). Denne tilgang anvendes for at styrke børns og unges positioner som selvstændige subjekter og derved gøre dem bedre i stand til at sige fra over for negativ social kontrol, udøvet fx af deres forældre (Bredal m.fl., 2015; Liversage, 2017). Dette kan styrke børns position, og gøre dem bedre i stand til at agere som selvstændige individer i både familien og i samfundet.

Et norsk interviewstudie blandt etniske minoritetsforældre påpeger dog, at forældre kan opleve, at skolen formidler viden om børns rettigheder på en noget ensidig måde. Som rapporten beskriver det:

Flere foreldre uttrykte at de opplevde at skolen som leverandør av individuelle rettigheter bidro til å undergrave foreldrenes autoritet og den respekten barna bør vise overfor foreldrene. Mange understreket at noe av problemet var at barna feiltolket og misbrukte det de lærte om sine rettigheter og sin frihet, men la også et tydelig ansvar på skolens rolle som formidler av disse verdiene på en ensidig måte. Mange av foreldrene opplevde at dette undergraver deres foreldreskap, og mente at skolens vektlegging av individuelle rettigheter er basert på misforståelser og et ofte negativt og generaliserende syn på "innvandrerforeldre". (Aarset & Sandbæk, 2009, s. 62).

Uanset om disse forældres synspunkter er berettigede eller ej (noget, der i sagens natur vanskelig kan afgøres objektivt), kan sådanne oplevelser svække forældres tillidsfulde forhold til deres børns skole. Dette er beklageligt, da etniske minoritetsforældre ellers generelt tillægges uddannelse overordentlig stor vægt (Liversage & Christensen, 2017), og skolen dermed kan have en vigtig formidlende rolle også i forhold til det omgivende samfund. En anden udfordring ved undervisning i børns rettigheder kan være, at det skubber på negative processer i nogle familier, hvor etniske minoritetsforældre anses for at have *for lidt*, frem for *for meget* kontrol med deres børn (Liversage, 2017). Etniske minoritetsforældre kan reelt opleve, at de har vanskeligt ved at videregive deres at værdier, herunder religiøse værdier, til deres børn, hvilket de kan opleve som bekymrende og frustrerende. Oplevelsen søges indfanget i titlen på et bogkapitel, baseret på interview med somali forældre fra Sverige. Kapitlet bærer titlen "Freedom has destroyed the Somali family" – en sætning, der udtrykker den oplevelse, mange af forældrene lever med (Haga, 2014).

Samlet set synes uddannelsesinstitutionerne dermed udfordrede i at skulle finde en balance imellem, på den ene side at søge at sikre de enkelte elevers trivsel bedst muligt, og på den anden side at udvise åbenhed og tolerance over for etniske minoritetsfamiliers værdier og praksisser, så disse oplever sig inkluderede og fx ikke udsat for diskrimination. Sidstnævnte er af stor vigtighed i forhold til det konstruktive samarbejde imellem forældre og skole – et samarbejde, der dog langt fra altid etableres på grund af såvel konkrete udfordringer af fx sproglig karakter, som grundet nogle frontmedarbejderes negative forventninger til etniske minoritetsforældre (Jørgensen, 2017)

Når skoler således iværksætter forebyggende indsatser, som fx undervisning i børns rettigheder, kan de altså med fordel samtidig have en opmærksomhed rettet imod at minimere de negative sideeffekter, denne tilgang til tider kan have. I forbindelse hermed anbefaler tre svenske forfattere for eksempel, at man i skoleregi diskuterer ligestillings spørgsmål – ikke kun i form af kønsligestilling, men også i form af ligestilling imellem personer af forskellig etnicitet. Netop at fokusere på skolen som ramme for debat om, hvordan man lever sammen i et demokratisk og pluralistisk samfund, kan være en måde at gribe emnet an på:

Det finns skilda uppfattningar om alla de aspekter som rör dessa olika sfärer bland invånare i Sverige oberoende av etnicitet och bakgrund. Därför är det viktigt att arbeta med jämställdhetsfrågor i olika skolkontexter såväl i monokulturella skolor som i multietniska skolor. Skolan är en plats som når alla och en plats där olika meningskonflikter kan uppstå och där vi genom omprövning av idéer, föreställningar, trosuppfattningar, fördomar och värderingar kan bidra till ett kunskaps- och kompetensutvecklande arbete för både lärare och elever, som i sin tur kan bidra till olika lösningar på värdegrundsdilemmat som nämnts ovan. Vad ska staten i ett demokratiskt och pluralistiskt samhälle med sina institutioner bestämma över och vad tillhör familjens och individens sfärer är frågeställningar som måste problematiseras och diskuteras ytterligare och också omformuleras (Darvishpour, Lahdenperä & Lorentz, 2010, s. 74).

Disse svenske forskere fremhæver, at en sådan åben, diskuterende tilgang kan bruges til at søge at modvirke polarisering langs etniske linjer, samtidig med at eleverne både engageres i væsentlige værdispørgsmål og oplyses om deres rettigheder. Modsat lægger andre forskere dog mindre vægt på den dialogiske tilgang og mener, at undervisning om rettigheder og om det uacceptable ved æresrelaterede overgreb bør have en fremtrædende plads i nationale skolesystemer (Kvinnoforum, 2003; Idriss, 2017a). Hvilken tilgang, der er "bedst", kan dog ikke anføres her.

2.1.2 Case – undervisning om mødomme

Ud over undervisning om fx børns rettigheder kan også andre emner tages op i et bredt, forebyggende øjemed. Det kan handle om krop og seksualitet og tage afsæt i, hvad man ved og ikke ved om "mødommens betydning". Som det blandt andet fremgår i Kristina Aamand og Asif Uddins bog "Mødom på mode" (2007) tillægger mange etniske minoriteter unge kvinders jomfruelighed stor betydning, og der kan kræves fremvisning af et blodigt lagen efter bryllupsnatten for at dokumentere en families datters "renhed". Frygten for at "sprænge mødommen ved et uheld", ved at dyrke sport eller lignende, kan være med til at indskrænke etniske minoritetspigernes udfoldelsesmuligheder. Samtidig er en sådan "jomfruhinde" og dens blodige sprængning ved første samleje i høj grad en fiktion, der ikke har rod i fysiologiens virkelighed, men som alligevel lever i bedste velgående, også hos mange majoritetsdanske sundhedsprofessionelle (Thomsen & Senderovitz, 2017).

Et forebyggende tiltag på dette område kan være at tage emnet "mødom" op i skolesammenhæng. Noget sådan gøres fx af det danske dialogkorps (Liversage, 2017) og på projekter i Sverige (Schlytter m.fl., 2011). Erfaringerne er, at mange unge har et stort behov for at kunne få lov at tale om – og også få mere viden om – såvel mødom(-sidealer) som praksisser og normer i forhold til familie, kærester osv.

I den forbindelse kan der fra statslig side være et klart ønske om, at man med faktuel viden skal søge at "udrydde myten om mødommen" – og at man derved frigør unge fra forkerte opfattelser og overtro. Denne ambition er dog ikke uproblematisk, som det fremgår af Cinthio's artikel "You go home and tell that to my dad! Conflicting Claims and Understandings on Hymen and Virginity" (2015). Artiklen bygger på interview med etniske minoritetspiger på en skole, som forfatteren igennem en tidligere ansættelse havde fået et tillidsforhold til. Interviewmaterialet demonstrerer, hvordan "mødommen" er knyttet til centrale begreber om kvinders renhed og familiers ære. En vigtig pointe i artiklen er, at uanset, at eleverne godt kan have gavn af faktuel sundhedsinformation om emnet, er deres virkelighed mere kompleks end som så:

[T]here is a physical reality outside the ideological and idealistic realm of Swedish classrooms; a reality – sometimes guided by opposite principles – which a number of pupils are subjected to. We need to consider the possible scenarios that may emanate from this disparity – for instance, (...) how to protect a girl who has been told in school that there is no such thing as a hymen, but who is later faced with a virginity check – perhaps carried out in another country, as has been the case with some girls I know of – with catastrophic results. (Cinthio, 2015, s.185)

Den faktuelle anatomiske viden, man kan få i skolen, er dermed ikke nødvendigvis noget, som hjælper en pige i forhold til hendes i familie og netværk. Man må dermed ikke have en naiv tro på, at bibringelse af en sådan viden nødvendigvis kan være en uproblematisk positiv ting. Dermed er Cinthio endnu en forfatter, som peger på feltets kompleksitet og på de udfordringer, som selv faktisk baseret forebyggende undervisning med fokus på mødomme kan møde. Dette medfører ikke nødvendigvis, at man *ikke* skal oplyse børn og unge om fx rettigheder og anatomi mv. Men det

henleder en vigtig opmærksomhed på de udfordringer, der kan være forbundet hermed, og som må inddrages i overvejelserne.

2.1.3 Tilstedeværelse af vejledere

En indsats på uddannelsesinstitutioner, der både kan være af forebyggende, men også af identificerende/indgribende karakter er, at der her findes vejledere og frontpersonale, som har relevante kompetencer, og som kan yde hjælp til elever, der har behov for hjælp. Det kan være ordinært frontpersonale, der kommer i berøring med emnet. Sådanne medarbejderes arbejde belyses i et svensk studie, baseret på interview med skolesundhedsplejersker og skolevejledere. Her fremhæver forfatterne, at emnets følsomme karakter gør, at det er vigtigt, at vejlederne er synligt til stede på skolerne, og at de er nemme at få fat på, når det gælder:

The staff said the teenage girls wanted them to be there when they needed them. They also thought that most of the teenage girls had gathered courage over time and needed to talk at that very moment or they might leave and not dare to come back. To show that they were both physically and psychologically available and that it was 'OK' for the girls to contact them, the staff used various strategies, such as, being in the school corridors and in the cafeteria and sharing experiences about mistakes they had made in their youth. (Alizadeh, Törnkvist & Hylander, 2011)

På andre uddannelsesinstitutioner er der vejledere, som har specialiseret viden om det æresrelaterede område (Bredal m.fl., 2015; Liversage, 2017). I Norge findes på udvalgte ungdomsuddannelser *minoritetsrådgivere*. Forsøg på mere præcist at belyse, hvilke effekter denne særlige vejlederfunktion har haft, viser samtidig, hvor vanskeligt det er at bedrive forskning på feltet: En evalueringsrapport beskriver vanskeligheder ved at afgrænse og identificere æresrelaterede konflikter i elevgruppen og ringe svarprocenter på survey-baserede dataindsamlinger om emnet blandt elever. Sådanne udfordringer bidrager til, at de konkrete effekter af denne særlige rådgiverfunktion ikke kan fastslås med en særlig høj grad af nøjagtighed. Samtidig opleves disse vejledere dog som en velegnet form for indsats på et vanskeligt felt, hvorfor denne ordning nu er blevet gjort permanent på udvalgte norske skoler (Bredal m.fl., 2015). På udvalgte danske folkeskoler har man en ordning, hvor allerede ansatte vejledere i udvalgte grundskoler er blevet opkvalificeret i forhold til æresrelaterede problemstillinger og har mulighed for målrettet at beskæftige sig med emnet i en mindre del af deres arbejdstid (Liversage, 2017). Disse vejledere påpeger, at de kun ganske sjældent støder på noget, der reelt synes at være alvorlige, æresrelaterede konflikter, hvorfor de i højere grad arbejder med at forebygge negativ social kontrol.

2.2 Mere specialiserede forebyggende indsatser for børn og unge

I forhold til forebyggende indsatser for børn og unge er der andre muligheder end undervisning i skoleregi. Man kan fx etablere forskellige former for aktiviteter, der skal skabe debat og udvikle børn og unges evner til at udtrykke sig. Det kan dreje sig om teaterprojekter, diskussionsgrupper o.l. Det er forskelligartede projekter, hvis eventuelle effekter i forhold til at begrænse omfanget af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol i sagens natur er vanskelige at dokumentere.

Én type af sådanne indsatser er pige- og drengegrupper. Det er normalt grupper, der skal styrke unges selvværd og give dem bedre viden om forskellige samfundsmæssige og personlige forhold og sigter derved normalt ikke specifikt imod at forebygge æresrelaterede konflikter m.v. Disse tiltag diskuteres i de næste afsnit.

2.2.1 Pigegrupper

Den vigtigste årsag til at etablere grupper, hvor kun det ene køn deltager, er at sikre unge et frirum til at diskutere sensitive emner. For nogle etniske minoritetspiger kan sådanne rene pigegrupper også være en forudsætning for, at deres forældre giver dem lov til at deltage. Pigegrupper (eller klubber) kan dermed give etniske minoritetspiger et sted at være sammen og diskutere forhold omkring fx køn, kultur og identitet (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011; Larsen, 2004).

I forhold til disse grupper foreligger fx en svensk evaluering af indsatser, rettet imod unge i risiko for at blive udsat for æresrelaterede trusler og vold. Indsatserne bestod af to slags samtalegrupper for piger. Indsatserne foregik på skoler med en stor andel etniske minoritets elever, og evalueringen bygger på dokumentanalyse, interview og observationer med fagfolk, samarbejdspartnere til projekterne og deltagere. Der indgår dog ikke fx før- og eftermålinger til at evaluere deltagernes udbytte af indsatsen (Bak, 2013).

Disse pigegrupper rettede sig imod at øge deltagernes selvrespekt og deres viden om fx rettigheder og seksualitet. Det skete blandt andet i form af diskussioner om menneskerettigheder, demokrati og ligestilling, hvilket syntes at være et godt afsæt for at komme ind på fx æresrelateret vold. I interview med flere nøglepersoner fra indsatsen fremhæves således, at de med overlæg aldrig anvendte begrebet "æresrelateret vold", hverken i arbejdet med grupperne eller i undervisningsmaterialet, da begrebet er for ladet til, at det kan gøre gavn her (Bak, 2013). Disse grupper vurderes som meget vellykkede. En vigtig grund til deres succes var dels meget dygtige og engagerede projektledere, dels at skoleledelsen bakkede aktivt op om projektet og i den forbindelse sikrede familiers opbakning til deres døtres deltagelse.

Forebyggende indsatser er også meget afhængige af, om de bliver opfattet som legitime i nærmiljøet. Af en rapport, der evaluerer norske indsatser for at forebygge tvangsægteskaber, fremgår det således, at en undersøgt indsats (en pigegruppe), ikke havde...

...den nødvendige legitimiteten i lokalmiljøet på forhånd. Den ene prosjektlederen forteller at hvis de en annen gang skal opprette en gruppe utenfor senteret, må de gjøre bedre forarbeid med å bygge opp tillit til organisasjonen og til arbeidsmetodene. «Man må få med seg miljøet for å få til en holdningsendring», sier hun, og «Hvis prosjektene oppfattes som noe utenfor miljøet, oppnår vi ikke noe særlig. (Fangen, 2002, s. 59).

En sådan manglende tillid og accept i givne miljøer kan for eksempel gøre det svært at rekruttere deltagere fra målgruppen og dermed begrænse, hvor stor forskel en given indsats kan gøre.

Ovenstående erfaring fra Norge peger igen tilbage på selve feltet, hvor der kan være stærk modstrid imellem, hvad forskellige grupperinger forstår som "problemet". Oplever målgruppen, eller dele af den, indsatser imod "æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol" som positive interventioner eller ej? I forbindelse hermed viser en række evalueringsrapporter, at nogle planlagte projekter aldrig kommer i gang, eller bliver afbrudt før tid, fordi projektledere (normalt med etnisk minoritetsbaggrund) oplever at blive truet. Forekomsten af sådanne trusler er en klar indikation af de stærke følelser, der eksisterer på området, men som dermed måske også kan gøre brugen af (velegnede) indsatser endnu vigtigere (Schlytter m.fl., 2011; Idriss, 2017b). I mange andre former for forebyggende sociale indsatser – hvor unge fx skal have bedre fritidsmuligheder eller kunne modtage lektiehjælp – vil der være en bredere generel opbakning. Når denne opbakning ikke altid er til stede på det undersøgte område, kan det skabe nogle spændinger, som kan have stor betydning for, hvordan forskellige projekter og metoder i det sociale arbejde kommer til at fungere i praksis.

2.2.2 Drengegrupper

Hvor pige grupper kan søge at forebygge æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol ved at styrke pigers selvværd og viden om blandt andet rettigheder, kan drengegrupper i højere grad sigte imod at gøre deltagerne bevidste om den undertrykkelse, de selv kan udsætte fx søstre og andre kvindelige familiemedlemmer for (Schlytter & Rexvid, 2016). Disse grupper kan også søge at gøre deltagerne bevidste om, hvordan en frigørelse fra at udøve en sådan undertrykkelse også kan komme drengene selv til gavn (Fangen, 2002; Thapar-Björkert, 2007; Bredal, 2011). Samtidig handler sådanne drengegrupper i højere grad end i pige grupperne om at ændre en adfærd hos drenge, der opfattes som negativ og forkert (Gruber, 2011).

En hyppig udfordring ved disse grupper er, om man kan få lov til at mødes med drengene på uddannelsesinstitutionerne og inden for normal undervisningstid (Bredal m.fl., 2015): På grund af nationale krav til lærerplaner mv. kan det være vanskeligt for grupperne at få en sådan mulighed, men ligger grupperne uden for skoletid, bliver fremmødet meget vanskeligere at sikre. Fra Norge fortæller en interviewet fagperson om erfaringer med igangværende drengegrupper i ungdomsuddannelsesregi. Det er grupper, der i skoletiden mødes otte til ti gange á to timer. Deltagerne er udpeget af skolerne og er primært drenge, som skolerne anser for "problematisk". Deltagelse indledes med en individuel samtale, hvori en hyppig erfaring er, at mange af drengene selv har været udsat for vold – et sårbart emne man dog normalt ikke tager op i gruppe regi. Ifølge den norske informant kan man – for at sikre en god deltagelse – også højne fremmødet ved fx at "lokke" deltagerne med servering af pizza o.l. Når sådanne drenge først engagerer sig i gruppen, oplever de sig ofte hørt og forstået og kommer igen til møderne.

Til et møde i en drengegruppe kan man fx tage afsæt i en reklame eller i et videoklip, hvor en ung mand behandler en ung kvinde dårligt. I en efterfølgende diskussion kan deltagerne give udtryk for deres holdninger, hvilket dermed åbner op for debat og for, at gruppelederen eventuelt kan problematisere det, som de unge giver udtryk for. Gruppeledernes tilgang til arbejdet med drengene beskriver informanten som "omsorgsfuldt-konfronterende", og man anlægger bevidst ikke en nultolerance politik i forhold til holdninger, der ligger langt fra den majoritetsnorske norm. På nogle mødegange deltager også gæster – det kan fx være en mand, der arbejder med at forebygge vold mod kvinder.

Erfaringerne fra disse drengegrupper er for det første, at det kræver betragtelige ressourcer at etablere grupperne og få afholdt møderne i skoletiden. For det andet er erfaringen, at der ligger et stort arbejde i overhovedet af få drengene til at sidde stille og høre efter. Hvis en gruppe kommer til at fungere, ser man dog også, at skolerne efterfølgende oplever, at de deltagende drenge bliver mere rolige og udviser mere tillid til voksne. Det kan tolkes som, at drengene trænger til voksne at tale med. Når skolerne ofte har en nultolerance-politik i forhold til nogle af drengenes holdninger, har de her tit ikke mulighed for at åbne sig. De kan også have vanskeligt ved at tale med deres forældre og om det at bo i familier, hvor deres far måske kræver af dem, at de "passer på deres søstre". Hvad en sådan besked egentlig indebærer, er også noget, som kan være svært for en teenager at skulle tackle uden at have nogen at tale med. I en sådan kontekst kan en drengegruppe være en åbning til at få meningsfulde samtaler med voksne, som de unge oplever at kunne stole på.

Fra en svensk kontekst kan nævnes Baks (2013) evaluering af et drengegruppeprojekt i skoleregion, kørt af KFUM. Projektets titel var "Modige Killar" og var en mandlig pendant til pige gruppeprojektet "Modige Tjejer" (Bak, 2013). På linje med de norske erfaringer, var en umiddelbar udfordring, at man ikke kunne få lov til at afholde drengegrupperne inden for skoletiden. Efterfølgende opstod der dog så store problemer med nogle elever, at man fik lov alligevel. Grupperne blev forestået af

ledere fra KFUM og dermed af personer, der ikke var ansat på skolen. Ifølge evalueringen var denne organisering med til at øge de unges tillid, fordi det, de delte i gruppen, ikke ville komme videre til lærerkollegiet. Samlet set konkluderer evalueringen, at disse drengegrupper var en vel-egnet indsats i forhold til konteksten. En mindre fokus på (kun) at tale sammen, og en større fokus på at gøre noget aktivt sammen, kunne dog måske have skabt en endnu bedre indsats (Bak, 2013).

Sammenligner man det forebyggende arbejde med henholdsvis drenge og piger i sådanne grupper, kan arbejdet med drenge opleves som mere udfordrende (Fangen, 2002). Det fremgår for eksempel af Astrid Schlytter m.fl. (2011) i en evaluering af drenge-projektet "Sharaf Hjälta" – "Ærens Helte". Dette projekt er et...

...ambitiöst projekt med ett processinriktat upplägg där deltagarna ska ingå i verksamheten under en längre tid. Detta har att göra med att deltagarna förutsätts göra ett stort förändringsarbete. Utgångspunkten är att deltagarna har växt upp i ett familjesammanhang som bidrar till att de, medvetet eller omedvetet, är bärare av hederskulturella värderingar. Förutom att synliggöra dessa värderingar och belysa innehållet i dem, ska den enskilde under processen kunna se sig själv och de egna värderingarna. Målet är att de deltagande unga männen ska våga ifrågasätta traditionella hedersvärderingar och hitta andra värderingar att leva efter. Detta är den av de utvärderade verksamheterna som har den mest långtgående ambitionen. (Schlytter m.fl., 2011, s. 20)

Projektet, der altså havde en ambitiøs dagsorden om at ændre på æresrelaterede værdier, var bygget op i følgende fire faser: Rekruttering, dialog, uddannelse og til slut en fase, hvor de unge selv skulle ud og arbejde aktivt med sociale forandringsprocesser. Evalueringen påpeger, at deltagerens opfattelse af "æreskulturen" ikke var uproblematisk at arbejde med. Drengene gav generelt udtryk for, at de mente, det kun var en lille del af denne "æreskultur", som var dårlig. Dermed var det kun den dårlige del – "den sorte plet" – som skulle fjernes, mens helheden skulle forblive uændret. Dette synspunkt stemmer dårligt overens med mange af de erfaringer, som piger og unge kvinder fra de samme etniske minoritetsmiljøer gav udtryk for (Schlytter m.fl., 2011, s. 21).

Arbejdet viste sig også ganske krævende for projektlederne og blev i forbindelse hermed også løbende justeret efter de erfaringer, man gjorde sig. Et projekt som "Ærens Helte" kan dermed måske nok bruges til inspiration men synes ikke at være en model, man uden videre kan overtage. At der er behov for mere metodeudvikling i forhold til, hvordan man bedst kan arbejde med holdningsændringer på det æresrelaterede område blandt drenge og unge mænd, påpeges også i Bak (2013). At der er behov for mere metodeudvikling fremgår også af en evaluering af de norske minoritetsrådgiveres arbejde med grupper. Som der står i en norsk rapport:

IMDi bør dokumentere erfaringene fra minoritetsrådgivernes arbeid med grupper, men også ta initiativ til mer systematisk metodeutvikling. Det handler ikke nødvendigvis om å utvikle helt nye metoder, men om å bringe disse temaene inn i allerede eksisterende virksomhet, og å tilpasse eksisterende gruppetodikk. (Bredal, 2011, s. 113).

Som afslutning på dette afsnit kan nævnes, at en tilgang med henholdsvis pige- og drengegrupper kan synes ude af trit med et ligestillet samfund – noget, der også problematiseres i litteraturen. Et generelt synspunkt er dog, at en sådan kønsopdeling kan være en praktisk nødvendighed. Som et svensk studie konkluderer:

[s]lutsats av föreliggande utvärdering är att de könsuppdelade grupperna helt klart är att föredra och att i relation till den problematik som står i fokus för insatsen, även om det aldrig lyfts som begrepp i grupperna, hedersrelaterat våld och förtryck, måste samtalen äga rum i könsuppdelade grupper. De grupper som är aktuella behöver prata om mycket intima frågor. (Bak, 2013, s. 28)

Med andre ord er emnet vanskeligt nok i forvejen. Hvis man vil give unge mulighed for at tale sammen om vanskelige og intime spørgsmål, har de brug for at gøre det i et frirum, hvor der ikke er personer af det modsatte køn at skulle forholde sig til.

2.3 Opsummering

Dette kapitel har diskuteret forskellige forebyggende tiltag for børn og unge. I forhold til konkrete indsatser er der såvel gode som dårlige erfaringer, men kvaliteten af den foreliggende viden om indsatsernes virkningsfuldhed er ikke høj. Indsatserne indskrives sig også i et bredere felt, hvor der er mange dilemmaer, og hvor en indsats som hjælper, set fra ét perspektiv, kan gøre skade, set fra et andet.

Således kan generelle forebyggende indsatser, fx på uddannelsesinstitutioner på den ene side være til gavn for de unge, fordi de får vigtig viden om børne- og menneskerettigheder eller om fysiologiske forhold omkring fx mødomme. Denne viden kan være med til at styrke og frigøre de unge. Samtidig kan sådanne tiltag også have negative sideeffekter. De kan for det første virke stigmatiserende: Majoritetsunge kan komme til at se minoritetsunge som bærere af problemer, og etniske minoritetsunge kan opleve sig udgrænsede, hvilket kan gøre dem mere, og ikke mindre, negativt stemt over for majoritetssamfundet generelt. For det andet kan sådanne tiltag risikere at grave grøfter imellem forældre og skole og vanskeliggøre det vigtige tillidsforhold, der gerne skulle eksistere her. For det tredje er børnene del af familier, hvor børns eventuelle krav om frihedsrettigheder kan risikere enten at øge konfliktniveauet eller medvirke til en omvendning i det autoritetsforhold, der er imellem forældre og børn. Begge sådanne udviklinger kan påvirke børnenes (og forældrenes) trivsel i negativ retning. Dermed ikke være sagt, at man ikke skal tilbyde undervisning i fx rettigheder. Men det må ske med en følsomhed i forhold til det vanskelige felt, man bevæger sig på.

Forskellige rapporter på området tyder dog også på, at det er muligt at lave gode og virkningsfulde indsatser på området. Der synes fx at være gode erfaringer med etablering af pigegrupper, der kan være vigtige i at støtte nogle etniske minoritetspigens personlige udvikling. Erfaringerne med drengegrupper er mindre omfattende og mere blandede.

Det forebyggende arbejde blandt børn og unge er altså præget af dilemmaer, hvortil der ikke er enkle løsninger. Dilemmaerne kan ses som nogle, der udspringer af dynamikkerne bag de æresrelaterede konflikter mere generelt, nemlig sammenstød imellem forskellige måder at anskue verden på. Det drejer sig om centrale forståelser af rigtigt og forkert, herunder forståelser af, hvordan forhold imellem forældre og børn, og imellem mænd og kvinder, bør være.

Studier viser, at værdier og normer blandt etniske minoriteter over tid i gennemsnit tilnærmer sig værdier og normer blandt majoriteten. Men processen er langsom og foregår ofte over generationer. I forbindelse hermed kan der være forskellige syn på, hvordan – og i hvilket tempo – myndigheder bør søge at påvirke processen. Uanset om man stiler imod omfattende ændringer i et højt tempo eller begrænsede ændringer i et lavt tempo, vil nogen kunne argumentere for, at den modsatte tilgang havde været et bedre valg.

I forhold til manglende viden på området henleder flere forskere på behovet for at metodeudvikle i forhold til forebyggende indsatser rettet imod drenge og unge mænd. Der er også behov for mere viden omkring, hvordan fx rettighedsbaserede indsatser fungerer i praksis, så man bedre kan forhindre de udfordrende sideeffekter, disse tiltag i nogle tilfælde kan have.

3 Forebyggende indsatser for forældre

Forskning i sociale indsatser viser, at tidlig indsats er vigtig – mens børn er små, har man mulighed for at forebygge mange problemer, der ellers senere kan opstå. I forhold til forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol i etniske minoritetsfamilier er det vigtigt at huske på, at sådanne familiers udfordringer kan være mange-facetterede. Problemer i disse familier kan dermed handle om langt mere end kun om "for strikse" forældrepraksisser. I nogle tilfælde kan etniske minoritetsforældre fx slippe tøjlerne for meget – ofte på grund af manglende ressourcer og af frygt for, at de sociale myndigheder skal fjerne deres børn. Nogle forældres (for) stærke kontrol med deres børn skal dermed ses i lyset af den vanskelige balance, der er imellem at være enten "for slap" eller "for stram" i opdragelsen.

Et norsk interviewstudie kaster lys på, hvorfor nogle etniske minoritetsforældre søger at kontrollere deres børn meget. Forældrene fortæller, at det bunder i deres store bekymringer for, hvad der kan ske med deres børn i en kontekst, de ikke kender så godt, og som kan forekomme skræmmende. Her kan forældre nære frygt for, at unge kommer ud i kriminalitet og misbrug – en bekymring, der ofte retter sig imod deres sønner. En anden form for bekymring handler om, hvad folk vil sige og tro om børnenes mere generelle opførsel og er i højere grad en bekymring, der er rettet imod døtrene (Aarset & Sandbæk, 2009). En generel pointe er, at forældres trang til at kontrollere deres børn øges som en konsekvens af migrationserfaringen, ud fra et behov for at kontrollere en usikker livssituation (Engebrigtsen & Fuglerud, 2007).

Det kan være vanskeligt for forældre, hvis de på samme tid føler, at de ikke kan bruge deres egne opdragelsesmåder over for deres børn – men at de heller ikke ved, hvad man fx gør "på norsk". Her fremhæver en norsk forsker, interviewet til denne undersøgelse, at skandinavisk børneopdragelse kan være vanskelig at forstå, når man iagttager den udefra. Etniske minoritetsforældre kan fx finde på at spørge: *"Hvordan styrer man [ens børn, red.], når man ikke gør noget, og de må alt?"* Forklaringen er, at skandinaviske børn og unge i høj grad opdrages til at internalisere bestemte normer – en fremgangsmåde, der ikke altid lige er til hverken at forklare eller forstå. Dialog om opdragelse kan dermed give etniske minoritetsforældre mere korrekt viden om, hvad der reelt foregår i majoritetsfamilier. Vidensniveauet om dette emne er tit meget lavt, fordi familierne kun har få sociale kontakter til "de indfødte" (Fangen, 2002).

Når nogle etniske minoritetsforældre bruger vold i opdragelsen, sker det reelt ofte *"fordi de mangler alternativer eller information, ikke fordi de har et generelt voldsproblem"* (Alternativ til Vold, 2007, s.18). I forlængelse heraf er det vigtigt at forklare forældre, at vold er ulovligt. Men også at gå i dialog med dem omkring, hvordan vold kan være skadeligt – fx fordi fysisk afstraffelse nok kan føre til, at uønsket adfærd undertrykkes, men at det ikke lærer barnet noget nyt. Og fordi forskning viser, at vold kan gøre børn ængstelige og give dem koncentrationsbesvær, hvorved de får svære ved at klare sig godt i skolen – et argument, der kan være virksomt, fordi mange forældre har klare uddannelsesmæssige ambitioner på deres børns vegne. En del etniske minoritetsfamilier har reelt aldrig hørt konkrete argumenter imod brugen af vold i opdragelse, hvorfor informationsformidling og dialog kan være en måde at arbejde forebyggende på (Alternativ til Vold, 2007).

Forskellige studier og flere af de interviewede fagfolk fremhæver således, at der er et stort potentiale i at arbejde forebyggende med de etniske minoritetsfamilier: Hvis forældrene, helt fra børnene er små, får støtte til at udvikle og anvende en autoritativ, frem for en autoritær, forældretil (Bredal, 2011), og hvis de støttes i at kommunikere bedre med deres børn, er det muligt, at der i mindre omfang vil opstå æresrelaterede konflikter. At der vil være en konkret forebyggende effekt er dog – på linje med den manglende viden på området – ikke noget, som konkret forskning kan dokumen-

tere. Samtidig synes det oplagt, at forældrekurser kan bidrage positivt hertil, fx ved at gøre etniske minoritetsforældre mere bevidste om forskellige former for opdragelsesstrategier og ved at øge deres viden om børns behov.

Der er forskellige metodiske tilgange til at arbejde forebyggende med etniske minoritetsforældre. I dette kapitel ser VIVE på følgende indsatser:

- Forældrekurser
- Dialoggrupper
- Andre initiativer.

3.1 Forældrekurser som forebyggende indsats

Fra international forskning ved man, at forældrekurser (med navne som fx *De Utrolige År* og *ICDP – International Child Development Program*) generelt har positive effekter på såvel forældre som på deres børn. Et metastudie af disse forældrekurser konkluderer således, at de "...appear to be an important strategy for the universal prevention of violence and maltreatment against children" (Altafim & Linhares, 2016, s. 27). De effekter, forskningen belyser, handler dog om effekter i form af et lavere stressniveau hos forældre og færre adfærdsproblemer hos børn – de belyser ikke noget så specifikt som, hvorvidt niveauet af "æresrelaterede konflikter" er lavere i familier, hvor man har været på forældrekurser, sammenlignet med lignende familier, der ikke har deltaget på sådanne kurser. Æresrelaterede konflikter optræder endvidere ofte i familier med (store) teenagebørn, mens forældrekurser i mange tilfælde retter sig imod familier med mindre børn. Uanset udfordringer i forhold til, om man direkte kan dokumentere, at forældrekurser kan virke forebyggende i forhold til æresrelaterede konflikter, beskrives de i dette kapitel.

Nogle forældrekurser er specielt udviklet til etniske minoritetsfamiliers behov. De udbydes i dag i forskellige regier – af såvel offentlige myndigheder, NGO'er og også enkelte trossamfund. I den forbindelse påpeger en norsk rapport, at der er markante ligheder på tværs af forskellige kurser udviklet til etniske minoritetsforældre: Alle kurserne lægger vægt på at hjælpe forældre med at værdsætte deres ressourcer og reflektere sig frem til egne løsninger og i den proces "tage det bedste fra begge kulturer" (Bredal & Vislie, 2017).

I forhold til virkningsfuldheden af forældrekurser for etniske minoriteter konkluderer en norsk rapport (Rambøll, 2013) at der er...

... behov for mer kunnskap om effekt for ulike målgrupper, eksempelvis familier med innvandrerbakgrunn, (...) I tillegg til dokumentasjon av effekt er det også behov for mer kunnskap om hvordan foreldrestøttende tiltak på best mulig måte kan nå frem til ulike grupper. Dette gjelder ikke nødvendigvis tiltakenes innhold, men hvordan ulike målgrupper kan rekrutteres/insentiveres til å delta i tiltakene. (Rambøll, 2013, s. 4)

Her er altså – igen – en kilde, der peger på behovet for mere viden på området – dog ikke kun i forhold til effekter men også i forhold til håndtering af specifikke udfordringer, nemlig at rekruttere til sådanne kurser.

Siden Rambøll (2013) er der dog kommet en del litteratur på området. Et metastudie er fx van Mourik m.fl. (2017). Dette studiet screener litteraturen for studier om forældrekurser (uanset type) med henblik på at finde kilder, der både benytter sig af randomiserede, kontrollerede forsøg og har etniske minoritetsforældre som den primære målgruppe. Sådanne forældre skulle udgøre hoved-

parten af de deltagende forældre, før studiet blev inkluderet af van Mourik m.fl. (2017). Andre kriterier for at inkludere et studie var, at indsatsen var gruppebaseret, og at den rettede sig imod forældre til børn imellem 0 og 12 år. Efter en indledende søgning (der resulterede i over 1.300 artikler), blev 18 artikler fundet gode nok til at blive inkluderet i forfatterens gennemgang. Disse 18 studier stammer langt overvejende fra USA. Fra Europa indgår et britisk, et hollandsk, og et norsk studie.

Van Mourik m.fl. (2017) skelner imellem, om de 18 studier omhandler programmer, der 1) ikke blev ændret i forhold til det oprindelige indhold i forældretræningskurset, 2) blev tilpasset på et "overfladisk" niveau, fx i form af, at der blev anvendt et andet sprog i undervisningen eller undervisningsmaterialet, eller at gruppelederne selv havde etnisk minoritetsbaggrund. Endelig blev nogle programmer 3) tilpasset på et "dybt" niveau. En "dyb" tilpasning kunne fx handle om, at man i kurserne specifikt så på betydningen af store søskendeflokke, på kulturens betydning for forældredrædfærd, at man inkluderede kommunikationstræning, og at man eventuelt indlejrede religiøse elementer i kursusindholdet. Samlet set viser van Mourik m.fl. (2017) dels, at forældrekurser for etniske minoriteter har små, men statistisk signifikante, positive effekter. Dels viser det, at forældrekurserne virker bedst, hvis de er tilpasset målgruppen på et "dybt" niveau frem for at være tilpasset enten overfladisk eller slet ikke.

Samtidig ses dog også, at etniske minoritetsforældre – der hyppigt også har en svagere socioøkonomisk position end majoritetsbefolkningen – er sværere at rekruttere til og fastholde i sådanne programmer (Furlong m.fl. 2012) – en pointe, der også fremgår af Rambølls (2013) studie fra Norge. Der er begrænset viden om, hvordan man bedst muligt kan rekruttere fra denne forældregruppe (Aarset & Sandbæk, 2009), men en fleksibel tilpasning til de givne gruppers behov ser ud til at kunne facilitere processen (Mejia m.fl., 2017).

En del af forskningen om forældrekurser, målrettet etniske minoritetsfamilier, er udført i Australien (se fx Renzaho, McCabe & Sainsbury, 2011; Renzaho & Vignjevic, 2011; Renzaho m.fl., 2011). Ifølge studier, som de her nævnte, er der to overordnede udfordringer for etniske minoritetsforældre, dels familiernes placering imellem oprindelses- og modtagerlandets tilgange til børneopdragelse, og dels de udfordringer i form af fx økonomisk og social marginalisering, der ofte opstår i forbindelse med migration (Liversage, 2014b; Liversage & Ottosen, 2017). Familiekonflikter, herunder fx negativ social kontrol, kan opstå, når den unge generation – blandt andet igennem skolegang og kammeratskabskreds – i højere grad end forældrene præges af modtagerlandets normer og praksisser. Samtidig kan forældre ønske at fastholde familiens kulturelle identitet i en kontekst, der er fremmed for dem, og hvor de som tidligere nævnt frygter, at deres børn fx kommer ud i misbrug, kriminalitet eller promiskuitet. Dette kan føre til det, som Portes og Rumbaut har kaldt "*dissonant acculturation*" (Portes & Rumbaut, 2001). Her står forældre og børn langt fra hinanden, hvilket kan medføre et højt konfliktniveau i familierne (Suárez-Orozco, 2006). Forældres respons på disse udfordringer kan fx være at bruge vold eller en høj grad af social kontrol.

Et studie (Renzaho & Vignjevic, 2011) omhandler fx et forældretræningskursus for forældre med afrikansk migrantbaggrund i Australien. Studiet følger 39 familiers forløb over 8 sessioner og viser, at forældrene får et godt udbytte af kurset: Efter forløbet har forældrene mere passende forventninger til deres børn, de er blevet bedre til at udvise empati for deres børns behov, de har mindre tiltro til, at fysisk afstraffelse af børn gør gavn, og de har en mindre tilbøjelighed til at lade rollerne for henholdsvis forældre og børn/barn skifte plads (noget, der kan ske, når forældrene har begrænsede ressourcer og begrænset viden om det omgivende samfund). Forskerne kunne dog også se, at forældrenes holdninger til børns selvstændighed som sådan ikke forandrede sig. Som de skriver:

However, parental attitudes to children's independence were resistant to change, with no effect of the intervention observed for this dimension. This suggests that the African migrant parent participants maintained traditional views about children submitting to parental authority. Previous work has suggested that autonomy is a core value and key characteristic of individualistic rather than collectivistic, cultures... Our data from this subpopulation suggests that such characteristics are not likely to be transformed quickly. (Renzaho & Vignjevic, 2011, s. 76)

I forhold til metoder, der kan forebygge æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol tyder et studie som det ovenstående altså på, at man på den ene side kan skabe klare forbedringer i forældrepraksisser igennem sådanne forløb. Men at det på den anden side kan være vanskeligt at forandre dybereliggende værdier i sådanne familier. Sidstnævnte forhold kan begrænse det potentiale, forældrekurser har for at sikre, at børn og unge får betragteligt mere frihed og selvbestemmelse.

Det skal dog også tilføjes, at noget forskning påpeger en sammenhæng imellem familiepraksisser og etniske minoritetsbørns efterfølgende succes i uddannelsessystemet. For eksempel viser Engbrigtsen & Fuglerud (2007) fra Norge, at tamilske unge, der er underlagt ret omfattende social kontrol, på den ene side kan opleve disse bånd som snærende. Men på den anden side klarer sig bedre i uddannelse og i mindre grad er involverede i kriminalitet end fx somaliske unge, hvor der er mindre omfattende social kontrol (uanset at kontrolniveauet stadig er højere end blandt den norske majoritet). Fra en dansk kontekst finder Bolette Moldenhawer tilsvarende, at etniske minoritetsunge, som klarer sig dårligt i skolen, ofte er relativt strukturelt marginaliserede unge, der deltager i et dansk ungdomsliv med fester, alkohol og kærester. Modsat deltager etniske minoritetsunge, som klarer sig godt i skolen, ofte mindre i den dominerende danske ungdomskultur og er i stærkt indlejrede i deres familier, der tit også har en god status inden for deres migrantnetværk (Moldenhawer, 2002; 2005).

3.1.1 Forældrekurser for etniske minoriteter – viden fra Skandinavien

I forhold til virkningerne af forældrekurser, tilpasset etniske minoriteter, skal nævnes en norsk rapport fra 2017 (Bråten & Sønsterudbråten, 2017). Rapporten bygger på såvel en systematisk litteratursøgning, som på ekspertinterview. Fokus er på universelle kurser – altså kurser, der ikke specifikt retter sig imod børn med særlige vanskeligheder. En del af litteraturen handler om programmet ICDP – International Child Development Program – der blandt andet er udviklet af den norske psykolog Karsten Hundeide. I Norge opfordres kommunerne til at tilbyde ICDP-kurser universelt til forældre, og i særlig grad til flygtninge og indvandrere (Bråten & Sønsterudbråten, 2017). Deltagelse i disse kurser er frivillig, og kurserne udbydes bredt via blandt andet norske børneinstitutioner.

Standardversionen af ICDP er bygget op som otte møder, afholdt over otte uger, og stiler imod at styrke forældrenes evner til at støtte deres børns udvikling og til at kunne sætte grænser på en positiv måde. ICDP-programmet tilpasset etniske minoritetsforældre er længere og tager 12 mødegange. På de ekstra mødegange behandles temaer som ligheder og forskelle imellem kulturer, om forventninger til forældre i Norge generelt, og man reflekterer over kønsroller og autoritet i hjemmet.

En norsk interviewperson med kendskab til ICDP-kurser, der har været afholdt for flygtningeforældre på asylcentre, fortæller, at de deltagende forældre blandt andet fik ny viden om norsk børneopdragelsespraksis og om det norske samfund mere generelt (Hundeide, udateret; Bråten &

Sønsterudbråten, 2017). Denne viden er med til at styrke forældrene og gøre dem mindre usikre. Dette er vigtigt, for forældrene er ellers "lette at narre" for deres børn.

Konkret indeholdt ICDP-kurserne på asylcentrene såvel undervisning om forhold i Norge, dialog med vejledere og dialog med de andre forældre. Nogle forældre oplevede, at deltagelse i kurset gjorde dem bedre til at kommunikere med deres børn. En forbedret kommunikation kan være vigtig i forhold til at forebygge æresrelaterede konflikter, som i nogle tilfælde enten bygger på, eller forværres af, en dårlig kommunikation imellem de to generationer.

Et norsk studie ser også på rekruttering til forældrekurser, der – som tidligere nævnt – kan være vanskelig. Studiet sammenligner tre forskellige rekrutteringsstrategier for at få pakistanske og somaliske mødre til at melde sig til et bestemt forældrekursus. Rekrutteringen foregik 1) via professionelle fra offentlige myndigheder, 2) via lokale informationsmøder og 3) via ansatte, der arbejdede specifikt med rekruttering. Den efterfølgende analyse viser, at alle tre strategier resulterede i, at mødre fra målgruppen meldte sig til kurset, men også at informationsmøderne (tilgang nr. 2) var den mest omkostningseffektive tilgang (Bjørknes, Jakobsen & Nærde, 2011). Viden fra et studie som dette kan også tænkes at have relevans i en dansk kontekst.

3.1.2 Erfaringer med forældrekurset "De Utrolige År".

Et nyere metastudie (Baumann m.fl., 2015) screener den internationale litteratur for artikler, der belyser fire navngivne forældretræningskurser, og ser på "kulturel tilpasning" af kurserne til målgruppen af etniske minoritetsforældre – altså på, hvordan man ændrer det oprindelige kursus for at tilpasse det til målgruppen af etniske minoritetsforældre med forskellige nationale baggrunde. Et af de inkluderede programmer er "*De Utrolige År*" (DUÅ), der anvendes flere steder i Danmark. Metastudiet gennemgår 610 fundne artikler og finder kun otte studier, der dokumenterer, at de anvendte kurser har gennemgået en stringent kulturel tilpasningsproces, og kun to artikler anvender et stringent forskningsdesign når de søger at teste, hvor effektiv implementeringen af programmerne har været. I forlængelse af kun at have fundet meget få studier af passende høj kvalitet, konkluderer Baumann m.fl. (2015), at der er brug for mere forskning i, hvordan man bedst kan tilpasse forældreprogrammer til etniske minoritetsforældres behov.

Et studie, der konkret handler om tilpasning af DUÅ til etniske minoritetsfamilier, er Lau m.fl., (2011). Studiet omhandler et 14-ugers DUÅ-forløb, tilpasset "højrisiko"-familier indvandret fra Kina til USA. Højrisiko-familier er defineret som familier, der af såvel forældrene selv, som af fx en fagperson fra skolen, blev set som nogle, hvor der var problemer med forældrenes disciplinering af deres børn, eller problemer med børnenes adfærd. Børnene var mellem 5 og 12 år. Det metodiske design er et randomiseret kontrolleret forsøg med 54 forældre. Forfatterne konkluderer, at indsatsen havde en generel positiv effekt, målt ved fx et fald i forældres brug af negativ disciplinering og et fald i problemadfærd hos børnene (Lau m.fl., 2011, se også Olsen m.fl., 2018).

Et andet hollandsk studie har set på udsatte familiers udbytte af DUÅ-forløb. Familierne i undersøgelsen havde meget forskellige etniske og socioøkonomiske baggrunde og blev rekrutteret i udsatte boligområde fra skoler og fra en børnepsykiatrisk klinik. Ved hjælp af lodtrækning blev 154 familier fordelt i en indsats- og en kontrolgruppe. DUÅ-indsatsen var en standardversion, der dermed ikke indholdsmæssigt var ændret i forhold til de etniske minoritetsfamilier – man brugte tolk, hvor det var nødvendigt. Studiet viser, at DUÅ som indsats var i stand til at forbedre såvel nogle aspekter ved børnenes adfærd, som fx at få forældrene til at anvende mere ros over for deres børn. Studiet viser endvidere, at udbyttet af DUÅ ikke varierede i forhold til socioøkonomisk og etnisk baggrund (Leijten m.fl., 2015). Økonomisk dårligt stillede etniske minoritetsforældre fik dermed også udbytte af indsatsen.

I en dansk kontekst afprøves metoden De Utrolige År i forhold til udsatte etniske minoritetsforældre med børn i alderen et til seks år lige nu i fire kommuner. Projektet, der er igangsat af Styrelsen for International Rekruttering og Integration (SIRI) under Udlændinge- og Integrationsministeriet, kører fra 2016-2019. Der vil gennem projektperioden blive gennemført to forældreforløb i hver deltagerkommune, og i alt deltager 21 forældrepar i projektkommunernes første forældreforløb. Formålet med projektet er at styrke og understøtte forældrekompetencerne hos udsatte etniske minoritetsforældre. Samtidig har projektet også til formål at opsamle erfaringer om brugen af evidensbaserede familieprogrammer til målgruppen af etniske minoritetsborgere; en målgruppe, hvor metoderne erfaringsmæssigt ikke synes at blive anvendt i lige så høj grad som til borgere med majoritetsdansk baggrund.

Ved udvælgelsen af gruppeledere er der rent praktisk blevet lagt vægt på, at gruppelederne var erfarne inden for DUÅ for at sikre dem de bedste forudsætninger for at kunne navigere i en evt. tilpasning af metoden til målgruppen og samtidig holde sig inden for metodens rammer. Alle gruppeledere er etnisk danske, og kommunerne gennemfører derfor programmerne med tolk. Gruppelederne har ydermere fået opkvalificering og efteruddannelse om målgruppen, fx i forhold til særlige behov hos personer med flygtningebaggrund eller traumer, ligesom de deltagende tolke har fået opkvalificering og efteruddannelse om såvel metoden DUÅ som om målgruppen. Da DUÅ er et manualbaseret program, er temaer og tilgange til møderne ikke ændret væsentligt, sammenlignet med, når DUÅ anvendes til majoritetsdanske forældre.

Ifølge en interviewperson var den indledningsvise rekruttering af forældre udfordrende. Der var hos nogle forældre en vis usikkerhed omkring baggrunden for projektet, og nogle stod af på præmissen om, at projektet var målrettet forældre med etnisk minoritetsbaggrund. Nogle forældre følte sig "for udsete". Andre forældre har dog fundet det trygt og set det som en fordel, at de deler sproglig og kulturel baggrund med de øvrige forældre på holdet. Erfaringen indtil videre er, at når grupperne først er kommet i gang, er de deltagende forældre glade for forløbet og er engagerede og interesserede i programmets temaer og indhold. Forældrene opleves ligeledes som nysgerrige på majoritetsdanskernes oplevelser og problematikker i forhold til børneopdragelse.

3.1.3 Udfordringer med forældrekurser for etniske minoriteter

Som tidligere nævnt kan det – også i Danmark – være udfordrende at rekruttere til sådanne forældrekurser. Samtidig ses det også, at en del etniske minoritetsforældre kan være interesserede i at deltage – især hvis de har tillid til dem, der udbyder kurserne. Erfaringerne viser også, at det kan være udfordrende at implementere kurserne efter de retningslinjer, der gælder for kurser, tilpasset til etniske minoriteter: I forhold til ICDP-kurser på asylcentre i Norge var retningslinjerne fx, at der skulle være to vejledere i hver gruppe, hvoraf en skulle have etnisk norsk baggrund, og en skulle have samme sproglige baggrund som den etniske minoritetsgruppe, man rettede sig imod.

I realiteten viste sidstnævnte krav sig dog vanskeligt at opfylde, hvorfor en del grupper endte med at have to etnisk norske vejledere (Bråten & Sønsterudbråten, 2017). Disse grupper viste sig at fungere mindre godt. I et interview med en norsk forsker, der har arbejdet med området, hører VIVE fx, at en del af de etnisk norske vejledere havde en relativ essentialistisk forståelse af kultur og kunne benytte sig af dikotomiseringer som at fortælle, at... "*her er norsk kultur, og I er helt anderledes og nu vil vi udfordre jeres praksisser*". En sådan tilgang går ikke godt i spænd med et program, som i sin essens handler om at opbygge relationer og tage den andens ståsted. Når en del af de etniske minoritetsforældre samtidig oplevede, at de to vejledere var udsendt af den norske stat – som forældrene ikke ønskede at udtrykke sig kritisk overfor – kunne resultatet blive, at der var begrænset reel dialog i grupperne.

Dette eksempel med afvikling af tilpassede ICDP-kurser i Norge viser udfordringen med, at man, på den ene side, stiler imod at styrke forældreskabet og udvise respekt for forældres ønsker til opdragelsen af deres børn. Her har man altså et ideal om en magtfri relation imellem vejlederne og forældregruppen. På den anden side eksisterer en realitet, hvor "det norske er bedst", og hvor vejlederne giver instruktioner i, "hvordan man bør gøre", frem for reelt at indgå i en dialog. Denne udfordring i, hvor meget reel dialog der bliver plads til, fremgår også af evalueringen af det såkaldte "Regnbueprojekt", hvor det norske Familievern uddannede egne, tosprogede vejledere, og efterfølgende afholdt forældrekurser for etniske minoritetsforældre (Danielsen & Engebrigtsen, 2007).

I forhold til effekterne af forældrekurser er dokumentationen for sådanne kursers virksomhed ganske god. Dokumentation for virksomhed er dog svagere for etniske minoritetsforældre end for majoritetsforældre. Dette ses fx i (Solheim m.fl., 2014), der sammenligner effekterne af ICDP-kurser i Norge for mødre med henholdsvis etnisk norsk baggrund og pakistansk baggrund: Effekterne er signifikante for den første gruppe, men er det ikke for den anden gruppe.

3.1.4 Forældrekurser i et norsk moskémiljø

Til sidst skal nævnes, at der, i hvert fald ét sted i Norge, udbydes ICDP-kurser i et moské-miljø (Bredal & Vislie, 2017). Baggrunden er, at man i lokalt hjælpearbejde i det etniske minoritetsmiljø oplevede, at en del familier havde komplekse og alvorlige udfordringer. Frivillige i moskéen søgte her at hjælpe, blandt andet med kontakten til de sociale myndigheder, men i en del tilfælde endte det alligevel med, at forældre fik deres børn fjernet. For at kunne yde en bedre indsats end blot forsøg på "brandslukning" uddannede nogle frivillige fra moské-miljøet sig derfor til ICDP-vejledere. Nu afvikler man ICDP-kurser, og man oplever, at der er klar interesse herfor blandt forældrene. I forhold til såvel behovet for, som den positive effekt, af disse kurser fortæller en medarbejder i moskémiljøet følgende:

Når vi snakker om kulturforskjellene, så tar vi med de sensitive emnene, blant annet vold i oppdragelsen, for i [opprinnelsesland, red.] er det vanlig. Så da avklarar vi at det ikke er lov, men også at det heller ikke har noen hensikt. Og vi gir alternativ, som for eksempel å ignorere, ta vekk goder, avtaler, belønninger. (...) De hører jo hele tiden om hva som ikke er lov, og da blir de jo ... for de har jo ingen alternativ, og de verktøyene de har kan de havne i fengsel for. Og når barna blir litt større og går på skolen og lærer hva som ikke er lov – så i noen tilfeller truer de foreldrene med at de skal melde til barnevernet. Da står foreldrene hjelpeløse, der de ikke har mulighet til å oppdra sine barn. Så når de tar ICDP, så sier de 'yess, nå har jeg fått koden til livet vårt'. (Bredal & Vislie, 2017, s. 40)

Af såvel Bredal og Vislie (2017), som af flere interview med fagfolk i Norge fremgår det endvidere, at man på moskéens ICDP-kurser fremhæver kontinuiteten, frem for forskellene, imellem børneopdragelse i oprindelseslandet og i Norge. På kurset kan man fx fremhæve, at man i det oprindelige landsbyliv var tæt på sine børn og tog sig tid til dem. Livet i storbyer, og stress over migrationen, kan få forældre bort fra denne nærhed til deres børn, men den er vigtig at finde tilbage til igen. Også eksempler fra Koranen kan bruges til at understrege vigtigheden af nærhed til, og kærlig omsorg overfor, børn (ibid, s. 41). Denne tilgang, hvor man netop udpeger og søger at styrke allerede eksisterende forældreressourcer, er central i ICDP-tilgangen og synes at kunne fungere særdeles godt inden for et etnisk minoritetsmiljø.

I forbindelse hermed må det dog også understreges, at der er store forskelle imellem forskellige moskémiljøer. Hvor nogle miljøer kan være åbne over for forandringer, er andre miljøer meget

konservative, og de er dermed miljøer, hvor der nok ikke vil være hjælp at hente i forhold til at tilpasse børneopdragelse til modtagerlandets forhold (Aarset & Sandbæk, 2009; Idriss, 2017b).

Til slut kan man pege på en potentiel fare i et manualbaseret forældrekursus – om det så er ICDP, De Utrolig År eller et helt tredje. Faren kan være, at man fokuserer så stærkt på metoder og værktøj i opdragelsen, at man skubber værdimæssige konflikter i forhold til børns socialisering i baggrunden. Derved kan man undlade at forholde sig til fx grundlæggende forskelle i, hvordan man opfatter kønsroller, og hvilken betydning fx kvindelig ærbarhed bør tilskrives (Bredal & Vislie, 2017, s. 59). Netop sådanne værdimæssige konflikter kan være dem, der er på spil, i æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol.

3.2 Andre former for indsatser – primært for forældre

En anden form for forebyggende indsat i forhold til forældre er forskellige slags dialoggrupper, også kaldet forældregrupper eller mødre-/fædregrupper (Fangen, 2002; Haugen & Berg, 2016; Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017). I modsætning til manualbaserede forældrekurser bygger sådanne dialoggrupper ikke i samme grad på et nøje fastlagt koncept. Med hensyn til den forskningsbaserede viden om sådanne gruppers virkningsfuldhed konkluderer en rapport, at der mangler...

... studier som kan bevise effekt ut over rimelig tvil. Vi har i vår gjennomgang av internasjonale og norske studier gjennomgående funnet oppsummeringer av resultater der det er tvil om evidens. Det er det nesten alltid. For det er krevende å måle effekter av foreldrestøtte ved hjelp av metoder som gjør det mulig å bevise resultater ut over rimelig tvil. (Bråten & Sønsterudbråten, 2017, s.10)

Uden således at kunne "bevise effekt" er den generelle konklusion på forskellige dialoggruppeindsatser dog, at de kan bidrage positivt til etniske minoritetsforældres forældreskab. På linje med erfaringerne fra forældrekurser handler det om, at forældrene får øget deres vidensniveau og indgår i refleksionsprocesser sammen med andre. Også netværksopbygning kan være en positiv konsekvens af at indgå i sådanne dialoggrupper (Haugen & Berg, 2016; Bråten & Sønsterudbråten, 2017). Sådanne grupper kan nemlig også være en vigtig måde at støtte forældre (eventuelt enlige forældre), der ellers kan opleve ensomhed og føle sig usikre i forhold til det omgivende samfund (Aarset & Sandbæk, 2009).

Dialoggrupper for forældre kan have forskellig karakter og etableres på forskellige måder. I Norge ses fx, at enkeltstående dialogmøder på en videregående skole førte til, at skolen kom i kontakt med engagerede forældre. På baggrund heraf blev der efterfølgende etableret en dialoggruppe (IMDI, 2011). Tilsvarende findes der forskellige former for samtalegrupper i Sverige. Ifølge en svensk interviewperson kan dette være mindre, ofte projektorienterede, samtalegrupper, enten for forældre af begge køn, eller som tiltag, der særligt retter sig imod kvinder (se også Björktomta, 2005).

Et dansk projekt, der ligger et sted imellem forældrekurser og dialoggrupper, er projektet *Baba*, der retter sig imod fædre med etnisk minoritetsbaggrund. Disse fædre er generelt underrepræsenterede i indsatser på området (Bråten & Sønsterudbråten, 2017). *Baba's læringsforløb for etniske minoritetsfædre* stiler imod at styrke de deltagende fædres engagement i deres børns liv, at fædre spreder viden og inspiration om dette til andre fædre, og at de bygger bro imellem fædre med etnisk minoritetsbaggrund og frontmedarbejdere i deres lokalområde, og her igennem medvirker til, at det gensidige kendskab til hinanden forøges. Forløbet er bygget op over en opstartswøkedag,

og otte moduler af hver én dags varighed. En del af forløbet handler om fædrenes egne handlingsplaner i forhold til deres måder at være fædre på, som de arbejder med i løbet af læringsforløbet. Det kan igen ikke dokumenteres, i hvilket omfang en indsats som Baba eventuelt forebygger æresrelaterede konflikter. Men i forhold til at nå ud til fædre med etnisk minoritetsbaggrund viser en rapport fra Center for Boligsocial Udvikling (CFBU, 2017) dels, at de 15 Baba-ambassadører, som CFBU har fulgt, føler, de har udviklet sig med hensyn til fx at blive bedre til at prioritere kvalitetstid med deres børn, og at de er blevet bedre til anerkendende kommunikation i familien. I forhold til det opsøgende arbejde har de 15 Baba-fædre været i kontakt med over 600 etniske minoritetsfædre, blandt andet fordi de har holdt oplæg til forældremøder i børnehaver o.l. (CFBU, 2017). Denne form for peer-to-peer indsats kan tænkes at være gavnlig på et område, hvor etniske minoritetsfædre ellers ofte kan opleve sig udgrænsede og mødt med mistillid (Charsley & Liversage, 2015; Jørgensen, 2017; Liversage, 2014b).

På linje med erfaringer fra andre projekter har rekrutteringen til Baba også været ganske ressourcekrævende. Endvidere var deltagerne primært fædre, der var forholdsvis bevidste om deres farrolle. Dermed kan man også frygte, at de fædre, hvis deltagelse kunne være mest relevant, fravælger at deltage. Samtidig er det dog også mænd med overskud, der kan være opsøgende og rådgivende i forhold til andre fædre i deres lokalområde.

Der er også andre forebyggende indsatser, der kan gøre en forskel for forældre, uden at forskningen kan dokumentere virkningen heraf. Én sådan tilgang kan være systematiske informationsindsatser. En sådan indsats kan fx ske, når flygtninge og indvandrere ankommer til et nyt land. I et interview fortæller en hollandsk fagperson fx om at undervise flygtninge (over ni aftener) i grundlæggende hollandske samfundsforhold. Derigennem kan man formidle viden, fx om, hvordan det hollandske skolesystem fungerer, og hvorfor det er vigtigt, at en elev allerede i første klasse udtrykker sin egen mening. På disse kurser undervises også i, at det er vigtigt, at forældrene giver deres egne værdier videre til deres børn, men at de i processen skal være opmærksomme på at *forklare* børnene, hvorfor de gør, som de gør. Interviewpersonen fremhæver, at denne mere refleksive tilgang til børneopdragelse er ny for en stor del af de flygtningeforældre, hun underviser.

En anden indsats, der kan nævnes her, er *sundhedsplejersker styrker integration*. Det er et omfattende og landsdækkende dansk projekt, under hvilket omkring 700 sundhedsplejersker i 2018 og 2019 kommer på et firedags opkvalificeringsforløb. Dermed når indsatsen ud til cirka 40 % af alle landets kommunale sundhedsplejersker. Opkvalificeringsforløbene afholdes af VIA og har fokus på "interkulturelle kompetencer". Konkret vil forløbene handle om flygtninges kultur, baggrund og særlige udfordringer. Endvidere udvikles fem såkaldte "besøgspakker", der vil give 2.400 nytillkomne flygtningefamilier, der har dansk opholdstilladelse, og som har børn under seks år, mulighed for at få flere og længere hjemmebesøg end normalt. Disse besøg vil endvidere indeholde fuld tolkebistand. Projektets mål er blandt andet at forbedre familiernes samarbejde med daginstitutioner og skole, forebygge behovet for hospitalsindlæggelser og nedsætte behovet for kontakt med de sociale myndigheder.

Andre tilgange, der kan ses som forebyggende indsatser, rettet imod enten forældre (og i andre tilfælde imod unge, og eventuelt imod begge disse grupper) kan være fx film- eller skriveprojekter, sundhedsprojekter og netværksopbyggende projekter (Alternativ til Vold, 2007; IMDI, 2011; Pérez & Herz, 2014; Ahlmark & Broholm-Jørgensen, 2016). I forhold til enkeltstående forældremøder, afholdes sådanne møder i Danmark fx af Etnisk Ung (LG Insight, 2017), og af SIRIs Dialogkorps (Liversage, 2017). Også i det boligsociale arbejde eksisterer der forskellige tiltag, der potentielt set kan have en forebyggende effekt i forhold til æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol.

Nogle af disse projekter er bygget op omkring en kreativ proces i forhold til at bearbejde og kommunikere egne livserfaringer. Det kan fx ske i form af udarbejdelse af en teaterforestilling, der efterfølges af debat med publikum (IMDI, 2011; Schlytter m.fl., 2011). Sådanne teaterprojekter – som kan involvere voksne såvel som unge – kan være en tilgang, der muliggør, at analfabeter kan deltage.

Et dansk teaterprojekt, der kan nævnes i den forbindelse, er teaterprojektet C:NTECT³. Dette teaterprojekt udvikler forskellige forestillinger, og en del af deltagerne har ofte etnisk minoritetsbaggrund. En forestilling, der blev udviklet i 2015 skete fx i et samarbejde med Indvandrerkvindecentret på Nørrebro. Sammen med deres store børn opførte et antal kvinder (der alle var mødre) en forestilling med afsæt i deres eget liv. Forestillingen berørte blandt andet problematikker omkring forældres indflydelse på børns indgåelse af ægteskab og sluttede hver aften med debat med salen.

I forhold til forebyggende indsatser rettet imod forældre må også nævnes forskellige projekter for indvandrerkvinder. I Danmark findes projekter som Kringlebakken, Fakti, Bydelsmødre og Indvandrerkvindecentret – initiativer, der meget vel kan tænkes at være med til at forebygge æresrelaterede konflikter mv. i familierne. Der er dog ikke dokumentation for en sådan sammenhæng, hvorfor sådanne initiativer ikke belyses yderligere i denne rapport.

Til slut i dette kapitel nævnes nogle forskellige, navngivne indsatser, der potentielt set også kan være med til at forebygge æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol, uden at noget sådant dog på nuværende tidspunkt kan dokumenteres.

3.2.1 Mindspring

En indsats for nyankomne flygtninge, er *Mindspring*, der udbydes af Dansk Flygtningehjælp. Metoden er udviklet i Holland og har til formål at styrke deltagerens egen handlekraft (Uitterhaegen, 2005). Et Mindspring-forløb varetages af en frivillig flygtning (en Mindspring-træner), der har samme sproglige og kulturelle baggrund som gruppens deltagere. Endvidere medvirker en professionel medtræner, der fx kan være anset på asylcenteret eller i kommunen. Gruppeforløbet foregår på deltagerens modersmål, og en tolk står for tolkningen til medtræneren.

Metoden tager afsæt i de problematikker, flygtningeforældre kan møde, og arbejder med temaer som *forældrerollen i en ny kultur, identitetsforandringer* og *stress, sorg og traumer*. Temaerne tilpasses den konkrete målgruppe og deres specifikke behov. Formålet er, at forældrene skal få ny viden og indsigt og dermed bedre handlekompetence i deres forældreskab (Als Research, 2012). Tilgangen inkluderer elementer som vidensformidling, diskussioner, rollespil, tegning og afspændingsøvelser⁴. En øvelse tager fx afsæt i et skema, hvor gruppedeltagerne først skal besvare, hvad børn i forskellige aldersklasser må, dels i deres egen familie, og dels i (deres forestilling om) danske familier. Dette skema danner afsæt for en diskussion om, hvad henholdsvis piger og drenge bør have mulighed for på forskellige alderstrin. Men skemaet giver forældrene en mere retvisende viden om danske familier, hvor mange fejlagtigt tror, at "danske unge må alt". Der er også udviklet et Mindspring-forløb for unge flygtninge, der har særlig fokus på ligestilling og social kontrol (Als Research, 2016).

Normalt deltager otte til ni personer på et forløb, der er af 8 x 2 timers varighed. En interviewperson beskriver rekrutteringen som "*håndholdt*" og tilpasset den lokale kontekst: Det kan være en boligsocial medarbejder, der tager personlig kontakt til udvalgte forældre med den samme sprogli-

³ Se www.contact.dk.

⁴ <https://www.rodekors.dk/media/1626028/Metodeplus%C2%AAfte-med-vejledning-om-opdragelse-af-bplus%C2%A9m-der-vokser-op-med-to-kulturerLinkMindspring.pdf>

ge baggrund, eller det kan være en børneinstitution, hvor man mener, at et forløb vil være godt for en bestemt gruppe af forældre. Deltagelse i forløbene er frivillig, og erfaringen er, at frafaldet blandt forældrene, som først er startet, er overordentligt lavt.

3.2.2 Forældreguiden

Også et materiale ved navn *Forældreguiden* kan være en hjælp til nyankomne forældre. Guiden er en håndbog på flere sprog, der er udarbejdet i samarbejde med Senter for Krisepsykologi og HERO i Norge. Den kan bruges som et opslagsværk, der kan give flygtningeforældre vejledning til, hvordan de håndterer hverdagens udfordringer. Den er struktureret ud fra temaer som, hvordan børn kan reagere på krig og flugt, generelle råd om forælderrollen, konkrete råd, som forældre kan give deres børn og vejledning til, hvordan forældrene drager omsorg for sig selv.

Forældreguiden kan downloades gratis (evt. som app) på ni forskellige sprog – ud over dansk og norsk findes den på engelsk, arabisk, russisk, kurdisk-sorani, somali, tigrinja og farsi⁵. Derudover findes der også audio-guides på nogle af sprogene i en form, som er tilrettet analfabeter eller forældre med læsevanskeligheder. Endelig findes et e-læringsforløb til professionelle, der introducerer forældreguiden og giver viden om traumer, børns udvikling og tilknytning mv. Her findes også materiale, som fx kan anvendes i fagfolks samtaler med forældrene.

3.2.3 IDEAL – Integrating Disadvantaged Ethnicities through Adult Learning

Et sidste tiltag, der skal nævnes i dette kapitel, er et sprogkursus, målrettet mødre, der ikke kan læse og skrive på deres modersmål (Nieuwboer & van't Rood, 2016). Sådanne mødre kan have vanskeligt ved at tilegne sig modtagerlandets sprog i en ordinær sprogskoletekst (Holmen, 1996). Kvindernes begrænsede sproglige kompetencer kan medvirke til en høj grad af isolation, der også kan gå ud over de vilkår, disse kvinders børn vokser op under. Nieuwboer & van't Rood (2016) beskriver et etårigt kursus med navnet *IDEAL – Integrating Disadvantaged Ethnicities through Adult Learning*. Kurset tager udgangspunkt i den brasilianske pædagog og filosof Paulo Freires overvejelser om "håbets pædagogik" (1994). Studiet bygger på data fra to klasser af arabisk-talende kvinder – en afviklet i Holland og en i Sverige. Studiet konkluderer, at kurset dels gjorde kvinderne bedre til at tale modtagerlandets sprog, og dels fik kvinderne også større selvtillid i forhold til at bruge sproget (ved fx at turde stille spørgsmål til deres børns skolelærere, eller gå alene til lægen). Endvidere gav forløbet kvinderne øget viden om børneopdragelse og om børns behov, hvilket medførte, at kvinder efter forløbet i mindre grad afstraffede deres børn fysisk. I stedet var de blevet bedre til at kommunikere med deres børn på en positiv måde. Blandt andet på grund af den forbedrede kommunikation imellem forældre og børn, og mødrenes større kontakt med det omgivende samfund, er det også muligt, at et sådant forløb kan være med til at forebygge forekomsten af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Det er dog ikke noget, som studiet i sig selv kan dokumentere (Nieuwboer & van't Rood, 2016).

3.3 Opsummering

Dette kapitel har beskrevet forskellige former for forebyggende indsatser for forældre. Overordnet set synes der at være et stort potentiale i at benytte sådanne metoder. Der er godt nok ikke direkte dokumentation for, at fx forældrekurser i etniske minoritetsfamilier med mindre børn kan forebygge den senere forekomst af æresrelaterede konflikter. Men der er dokumentation for, at sådanne forældrekurser kan ændre forældrenes opdragelsespraksisser på måder, der gør familielivet mere

⁵ <https://www.rodekors.dk/det-goer-vi/roede-kors-asyl/viden-og-eksperter/foraeldreguiden-asyl>

harmonisk. Det drejer sig især om, at forældrene lærer at bruge færre negative, og flere positive, opdragelsesstrategier.

Samtidig kan kurserne også give forældrene en vigtig viden om det samfund, de bor i. Det drejer sig om alt fra, hvad der er lovligt og ulovligt inden for familier, til hvordan de majoritetsdanske forældre opdrager deres børn. Kurserne kan dermed være med til at give familierne et bedre liv i Danmark og forhåbentlig forebygge den senere forekomst af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Sådanne konflikter vil i mange tilfælde kunne betegnes som noget, der udspringer af fænomenet "dissonant acculturation" (Portes & Rumbaut, 2001), som kan knyttes til forskelle i fremherskende socialisationspraksisser i forskellige dele af verden.

Forældrekurser kan udformes på forskellige måder, men generelt er respekt, tillid og god kommunikation vigtige. Det handler i høj grad om at styrke forældrenes ressourcer og give dem redskaber til at udfylde forældrerollen i Danmark på en god måde. Her kan måder som at bygge bro til forældrenes baggrunde og kulturer være gavnlige frem for en tilgang, hvor de får at vide, at de blot skal rette ind efter normerne i det land, de er bosat i.

Uanset den begrænsede forskning på området synes også andre forældreindsatser – som forskellige informationsindsatser og dialoggrupper med videre – at give positive resultater. Også bredere projekter, der kan være forankret i et boligområde eller i en bydel, kan være vigtige støtter for fx udsatte etniske minoritetskvinder. Med de alvorlige udfordringer, som man ved, at migration kan føre med sig, kan det samlet set ikke overraske, at man med fordel kan sætte ind for at hjælpe børnefamilier bedre på vej og styrke deres ressourcer i forhold til at være forældre i Danmark.

I forhold til manglende viden på området pågår der p.t. forskning, der skal belyse brugen af forældrekurset DUÅ – De Utrolige År i etniske minoritetsfamilier. Det kunne være godt også at få belyst virksomheden af andre indsatser, som fx Mindspring-kurserne for nyankomne flygtningeforældre. Der savnes også bedre viden om etniske minoritetsforældres oplevelser, såvel generelt af forældrerollen i Danmark, som mere specifikt om deres erfaringer med fx skolesamarbejde og med forebyggende indsatser af forskellig slags.

4 Arbejde med sociale sager mv.

Der kan være glidende overgange imellem forebyggende, indgribende, og behandlende indsatser i det sociale arbejde. Således kan en forebyggende indsats medføre, at unge, der har behov for hjælp, får opbygget tillid til frontpersonale og betror sig til dem om alvorlige problemer. Det kan måske føre til en indsats, der først er indgribende (fx ved at en ung fjernes fra hjemmet) og dernæst er af behandlende karakter.

Udgangspunktet for såvel de indgribende, som de behandlende indsatser, vil dermed i en del tilfælde være, at der er opbygget en sådan grad af tillid imellem frontpersonale og målgruppen, at fx unge åbner op omkring problemer, de oplever i den private sfære. Behovet for – og vanskelighederne ved – at opbygge denne tillid går igen i litteraturen og er også det første emne i dette kapitel. Dernæst belyses den usikkerhed, som mange studier viser, at frontpersonale kan føle i deres arbejde på området – en usikkerhed, der kan gøre det svært at vide, hvordan man skal gribe forskellige sager an – såvel som om der overhovedet er ”en sag”. Kapitlets tredje emne er forskellige redskaber, som studier og interviewpersoner mener, kan anvendes for at få mere klarhed om de problemstillinger, man arbejder med. Sidste del af kapitlet trækker på litteratur om arbejdet med ganske alvorlige sociale sager, der især omhandler fjernelse af mindreårige børn fra hjemmet på grund af fx æresrelaterede konflikter.

4.1 Vigtigheden af at opbygge tillid

Som beskrevet i kapitel 1, foregår socialt arbejde først og fremmest i mødet imellem frontarbejder og borger, uanset om det handler om rådgivning, udredning, sagsbehandling eller noget helt fjerde. Men modsat en læge, der via fx en blodprøve eller ved at måle blodtryk kan få information om en patient uden at tale med vedkommende, er kommunikation med borgeren alfa og omega på det sociale område. Denne kommunikation afhænger blandt andet af tillid, som dermed er overordentligt vigtigt (Aarset & Bredal, 2018; Nelson-Jones, 2010).

I forhold til arbejdet på det æresrelaterede område, kan det være vanskeligt for unge at overvinde sig selv til at tage kontakt og åbne sig om deres problemer, og de foretrækker i nogle tilfælde, at det, de fortæller om, går videre til så få andre som muligt (Sharp-Jeffs, 2016). En generel mangel på tillid til professionelle og oplevelser af, at æresrelaterede problemer ikke skal deles med udenforstående, kan medføre, at nogle frontmedarbejdere (fx skolevejledere) oplever, at der foregår ”noget” i unges liv, men at det er svært at få mere viden herom (Liversage, 2017). Da sådanne fornemmelser i sagens natur kan være umulige at få afklaret, kan arbejdet på området undertiden bære præg af at foregå delvist i mørke.

Som nævnt i afsnit 2.1 kan en vigtig måde at opbygge tillid på være, at fx vejledere (som *minoritetsrådgiverne* i Norge) er konstant tilstede på en uddannelsesinstitution. Derved kan de unge lære de professionelle at kende og eventuelt modtage hjælp i forhold til mindre, mere dagligdags, problemer (Bredal m.fl., 2015). Tilsvarende processer – at der skal opbygges tillid gennem længere tids relationelt arbejde – fremgår også af et studie af jordmødres arbejde med etniske minoritetskvinder (Alizadeh m.fl., 2010; Byrskog m.fl., 2015) og af skolesygeplejerskers arbejde med målgruppen (Alizadeh, Törnkvist & Hylander, 2011). Som et studie blandt sidstnævnte gruppe pointerer:

Girls may come to see the staff in the first year of upper-secondary school, but not really ask for help until the last year. Or they came to the nurse complaining about head-

aches or stomach aches to determine if they can trust her. Staff were aware of the importance of the teenage girls opening up at their own pace and said they would 'never force them to share anything'. When the teenage girls finally asked for help they usually had a real crisis according to the staff. (Alizadeh, Törnkvist & Hylander, 2011, s. 479)

Når det kan være svært at opbygge tillid, kan kontinuitet hos de medarbejdere, der er involveret i det sociale arbejde, også være af stor vigtighed (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017).

Også i forhold til arbejdet med forældre er opbygningen af et tillidsforhold vigtigt. Her oplever nogle forældre sig dog mødt med mistillid af nogle frontmedarbejdere (Jørgensen, 2017). I nogle sammenhænge kan der være en tendens til, at fx fædre på forhånd anses for skyldige i overgreb, som en ung måtte anklage dem for – men som måske i realiteten ikke har været så alvorlige. Her kan nogle etniske minoritetsforældre få en oplevelse af, at de bliver umyndiggjort i forhold til deres egne børn (Aarset & Sandbæk, 2009). Forældre kan også nære både frygt for, og mistillid til, de sociale myndigheder. Denne frygt kan i særlig grad handle om frygten for at få fjernet sine børn (Odden, Ryndyk & Ådna, 2015).

En sådan (gensidig) mistillid kan selvsagt vanskeliggøre et konstruktivt samarbejde, men det største ansvar for at fremme tillid må ligge på myndighedernes side – altså blandt frontmedarbejderne – som bør være opmærksomme på ikke at agere ud fra stereotype opfattelser (Pérez & Herz, 2014; Eliassi, 2015). En opmærksomhed på vigtigheden af tillidsopbygning understreger, at bestemte værktøjer eller metoder i det sociale arbejde kan have deres begrænsninger, hvis en forudgående tillid ikke først er blevet opbygget. Én yderligere faktor, der kan hæmme tillid og samarbejde imellem frontpersonale og etniske minoriteter, handler om forskellige former for sproglige og kommunikative udfordringer – et tema, der belyses i dette kapitel.

Tillid tager som nævnt ofte tid at opbygge, og behovet herfor kan derfor komme i konflikt med et andet behov, nemlig behovet for specialistviden. Som det fremgår af et norsk studie om *barnevernet*, kan man....:

...tenke seg at et kontor med stor grad av spesialisering, der nye personer introduseres for familien etter hvert som en sak utvikler seg, kan skape utfordringer med henhold til etablering av tillit. På den annen side kan høy grad av spesialisering også bety at den enkelte saksbehandler innehar en større spisskompetanse, noe som også kan være viktig for utvikling av en god relasjon. Kompetanse kan dreie seg både om det barnevernfaglige, de kulturelle og minoritetsrelaterte aspektene, samt erfaring med å jobbe med familier med minoritetsbakgrunn og erfaring i å benytte tolk i møte med personer med annen språkbakgrunn. (Paulsen, Thorshaug & Berg, 2014, s. 20)

Dilemmaet imellem specialisering (der kan medføre, at andet frontpersonale overtager forskellige opgaver) og kontinuitet er dermed også et dilemma, som man løbende må forholde sig til i arbejdet med æresrelaterede konflikter o.l.

4.2 Usikkerhed i frontpersonalernes arbejde

Oplevelser af manglende tillid og af begrænset information om, hvad der "virkelig" foregår, kan naturligt nok skabe usikkerhed blandt frontmedarbejdere. Denne usikkerhed kan gøre sig gældende på mange forskellige måder. Det kan være på det forebyggende område i form af oplevelser af, at unge har problemer, uden at disse ønsker at åbne sig og modtage hjælp, Eller – kan frontmedarbejderen spørge sig selv – er det i virkeligheden den professionelle, der ser spøgelse? Det kan

også opleves i konkrete sager om fx familiekonflikter: Handler en sag reelt om æresrelaterede problemer, eller er noget andet på spil? Og hvad, af det man hører de forskellige parter fortælle, kan man reelt stole på? En sådan usikkerhed kan selvsagt hæmme anvendelsen af virksomme metoder i det sociale arbejde, fordi fagfolk kan være i tvivl om, hvad de egentlig arbejder med (Sarin, Ghadimi & Davidian, 2014).

Et eksempel herpå blev nævnt på et conferenceoplæg i Oslo (27.04.2017). En oplægsholder, Lina A. Bakke fra Røde Kors' norske rådgivningstelefon, fortalte om en ung etnisk minoritetskvinde, der havde søgt hjælp hos en rådgivning. Kvinden fortalte, at hendes mor kontrollerede alt, og at hun nu frygtede at blive presset til ægteskab. Den unge kvinde kom straks på et beskyttet botilbud, men da man tog kontakt til moderen, hørte man en helt anden historie – om en datter, der havde psykiske problemer, var ukritisk over for fyre og chattede med ukendte mænd, men som forældrene bestemt ikke pressede utilbørligt. Så forskellige udlægninger af, hvad der foregår, kan selvsagt være en udfordring for frontmedarbejderne. Med to så forskellige historier skulle sandheden søges et sted midt i mellem, eller måtte man antage, at forældrene søgte at manipulere myndighederne, for at den unge ikke skulle få hjælp? Sidstnævnte er en hyppig fortolkning, der sagtens *kan* være korrekt, men ikke *altid* er det (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017)

Frontmedarbejdernes usikkerhed kan blive forstærket af en frygt for at gøre noget forkert: Enten at man intervenserer i en familie på et for tyndt grundlag, gør mere skade end gavn, og måske bliver beskyldt for at være racist. Eller at man gør for lidt (eller gør noget forkert), hvorefter en ung udsættes for overgreb. At frontmedarbejdere kan opleve denne form for usikkerhed i arbejdet på området, fremgår blandt andet af interview med svenske socialrådgivere (Baianstovu, 2012; Pérez, 2014). Denne usikkerhed kan medvirke til det, som lektor i socialt arbejde Marianne Skytte betegner som en "hands on/off" tilgang på området – en tendens til enten alene at lade stå til eller at gribe ind med (for) voldsomme virkemidler (Skytte, 2016).

I forhold til, at feltet kan opleves som vanskeligt at arbejde med, kan også nævnes, at en del socialarbejdere oplever unge med æresrelaterede udfordringer som nogen, der er særligt svære at hjælpe og beskytte. Socialrådgiverne oplever fx vanskeligheder ved at vurdere pigernes troværdighed, fordi pigerne tit er ambivalente og modsiger sig selv. En del sådanne piger er også traumatiserede og har selvskadende adfærd – noget, der kan gøre dem til en yderligere udfordring for hjælpesystemet (Bredal & Skjerven, 2007).

En usikkerhed kan også knytte sig til, om man reelt har de rette virkemidler at gøre godt med: Anbringelser og brug af sikre botilbud er et virkemiddel i mere alvorlige sager, men brug heraf kan vise sig at være problematisk på den lange bane, fordi de unge ikke kan klare sig uden kontakt til de familier, de har fået hjælp til at forlade. Her kan hjælpeapparatet så søge at forbedre relationen imellem unge og familier via fx mægling. Men om det virker, eller om det også kan gøre mere skade end gavn, hersker der også stor usikkerhed omkring. Brugen af sikre botilbud og mægling belyses mere detaljeret senere i denne rapport.

Samlet set er der altså mange usikkerhedsmomenter i det arbejde, som frontmedarbejderne engagerer sig i. Med træning og erfaring kan man blive bedre til arbejdet, men selv specialister, der har omfattende erfaring fra området, fortæller, at det kan være svært for dem at vide, om de gør det rigtige i en given sag (IMDI, 2011).

4.2.1 Identifikation af sager – især i forhold til mindreårige

Som det fremgår af ovenstående afsnit, er der en del litteratur, der beskæftiger sig med frontmedarbejders usikkerhed i forhold til arbejdet på området. Det står mere sløjt til, når det kommer til

dokumentation af gode metoder til brug i arbejde med at identificere og behandle æresrelaterede sociale sager. Som et svensk studie skriver om skolevejlederes arbejde på området: *"Information on how to manage this complex phenomenon [honour related issues, red.] is limited... No international articles could be found specifically focusing on counselling of teenage girls on this matter"* (Alizadeh, Törnkvist & Hylander, 2011, s. 476; se også Alizadeh m.fl., 2010).

I disse to studier konkluderer forfatterne først og fremmest, at det kun er få af de unge kvinder, man formoder, kunne bruge hjælp, der opsøger en sådan hjælp. For at skabe de bedst mulige rammer for, at sådanne betroelser kan finde sted, anbefaler forfatterne, at de professionelle:

- etablerer et trygt sted, hvor de bekymrede teenagepiger tør betro sig om deres bekymringer
- vurderer sikkerhedsrisici i de forskellige sager – fx i forhold til risikoen for, at en ung kvindes hemmeligheder (måske at hun har en kæreste) bliver opdaget
- etablerer forskellige strategier for at hjælpe. Det kan handle om at støtte de unge kvinders "empowerment" eller om at holde på deres hemmeligheder. Men det kan også handle om at mediere i forhold til forældrene eller intervenere på anden vis (Alizadeh m.fl., 2010).

I forhold til, hvordan man identificerer fx unge kvinder med problemer, er en pointe, at der skal være en opmærksomhed i forhold til de unges signaler. Unge, der udsættes fx for pres i forbindelse med ægteskab, kan reagere med ændringer i adfærd, som øget fravær, isolation eller angst. Samtidig kan sådanne ændringer dog også være tegn på mange andre forhold (IMDI, 2011). Dette understreger endnu en gang vigtigheden af en tillidsfuld relation imellem de professionelle og de unge for at kunne afklare, hvad der reelt er på færde.

I forlængelse af behovet for tillid og tilstedeværelse, kan lavtærskeltilbud, der ikke er specielt rettet imod æresrelaterede udfordringer, være en god mulighed for at sikre en bedre identifikation af problemer blandt de unge. Den gode effekt af sådanne lavtærskeltilbud på uddannelsesinstitutioner fremhæves fx fra Norge (IMDI, 2011): Igennem sådanne tilbud kan de unge kontakte tilgængelige voksne, som har opbygget tillid over en længere periode. Denne tillid kan gøre, at et ungt menneske med alvorlige problemer tør åbne sig og bede om hjælp. Udfordringerne i dette helt centrale skridt i det sociale arbejde på området fremhæves også fra Sverige. Her viser en stor evaluering af forskellige indsats på det æresrelaterede område, således at indsatserne generelt... *"mötte svårigheter, framför allt i att nå flickor inom målgruppen"* (Schlytter m.fl., 2011, s. 14).

Ligesom vigtigheden af almene lavtærskeltilbud fremhæves i Norge er en udbygning af skolesocialrådgiver-ordningen også en mulighed for at give danske etniske minoritetsunge med problemer bedre muligheder for at søge hjælp hos frontmedarbejdere. Disse skolesocialrådgivere kunne dermed blive voksne, man lærer at kende og opbygger tillid til igennem længere tid (Slot, 2017).

4.3 Mulige dialog- og afklaringsredskaber

Når frontmedarbejdere har kontakt med en ung med behov for hjælp, bliver næste trin at afklare og igangsætte denne hjælp. Til denne afklaring og dialog kan forskellige former for spørgeredskaber øge frontmedarbejderes forståelse for en given sag. I såvel litteraturgennemgangen som interview omtales forskellige redskaber. Samtidig er det metoder, man vanskeligt kan give forskningsmæssigt belæg for virkningen af, da de mest har karakter af et mindre "værktøj" i det daglige arbejde, frem for er en regulær "indsats".

I forhold til arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol er der ikke tvivl om, at det mest gennemgående – og ofte meget brugbare – spørgeredskab, er det såkaldte *genogram*. I sin enkleste form er det simpelthen et tegnet stamtræ. Metoden går dermed ud på, at man beder fx en ung om at tegne sin familie/slægt. Genogrammer anvendes i mange sammenhænge, og bruges således også i forbindelse med udarbejdelse af børnefaglige undersøgelser (Lausten, Hansen & Jensen, 2013).

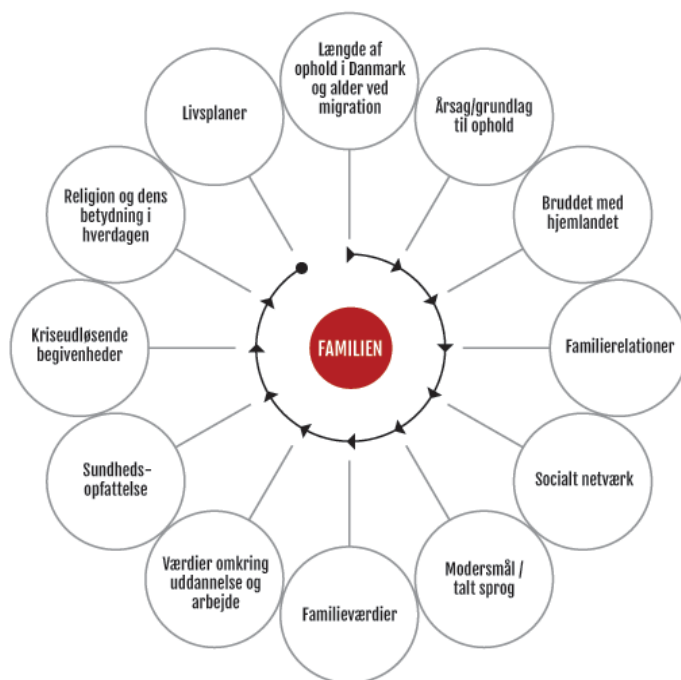
Genogrammets brugbarhed handler netop om at belyse det kollektive aspekt ved æresrelaterede konflikter: Det handler normalt ikke bare om en konflikt imellem far, mor og barn, men om større familier, man har behov for overblik over. Genogrammet kan også hjælpe med at afklare, hvor folk bor, og dermed, hvilke byer og kvarterer der eventuelt frembyder en sikkerhedsrisiko – information, man skal være opmærksom på i det videre arbejde med en sag. I nogle tilfælde kan konflikten handle om (tvangs)ægteskab eller om skilsmisse, og hvis de to unge mennesker, det drejer sig om, også er i familie med hinanden, som fx fætter og kusine, kan genogrammet give et fingerpeg om, hvordan konflikten potentielt kan udvikle sig.

Konkret kan frontmedarbejderen bede den unge tegne sine forskellige familiemedlemmer og deres relationer på en *flipover*. Ved hver person kan den unge fortælle, hvem vedkommende er, og hvilken rolle denne person spiller i forhold til udøvelse af såvel vold, kontrol og tvang som i forhold til muligheder for hjælp og støtte. Dermed kan man skaffe sig et bedre overblik over magtforholdene i familien, identificere, hvem der udgør den største fare, og måske finde ressourcepersoner, der kan støtte den unge (Jensen m.fl., 2006; IMDI, 2011; Skytte, 2016).

Genogrammet anvendes af blandt andet politiet til at lave en risikovurdering. Det kan dog også bruges af fx en terapeut til at klarlægge, hvilke stemmer den unge lytter til (for sit indre øre), når hun eller han skal træffe vigtige beslutninger. Man skal dog også vide, hvornår det er tid til den form for arbejde. En fagperson med stor erfaring fra området understreger her, at *"hvis en uerfaren socialrådgiver står med en akut sag, er det nok ikke optimalt at man starter med at tegne genogram"*.

Et andet redskab, der kan bruges til at undersøge en given sag, er *kulturagrammet* (hvori et genogram kan indgå), se figur 4.1. Kulturagrammet er en guide til opmærksomhedspunkter, der kan hjælpe med at skabe et mere nuanceret billede af livssituationen hos en person med etnisk minoritetsbaggrund. Modellen er udviklet af Marianne Skytte på baggrund af en idé af Elaine Congress, og indeholder tolv overskrifter. Nogle af disse overskrifter er *årsagen til migration samt juridisk opholdsgrundlag, værdier omkring familieliv, sundhedsopfattelse, livsplaner* samt *sociale netværk* (Se Skytte, 2016, s. 103-114, eller på Etnisk Ungs hjemmeside). Under punktet "religion", kan man fx undersøge, hvad religion betyder for den konkrete families hverdag: Hvordan taler de om religiøs praksis, hvor meget følger de religiøse dogmer og regler – og gør de undtagelser af og til? Under punktet "familierelationer" kan man afsøge relationerne i den givne familie, og hvilke handlemuligheder den unge har i forbindelse hermed. Her kan det være vigtigt også at få kortlagt den mulige svigerfamilie (hvis der indgår ægteskabsplaner) og familie i udlandet. Kulturagrammet kan dermed bruges som en omfattende huskeliste, der kan hjælpe den professionelle med at få en grundig forståelse af livssituationen hos en ung person.

Figur 4.1 Kulturagrammet

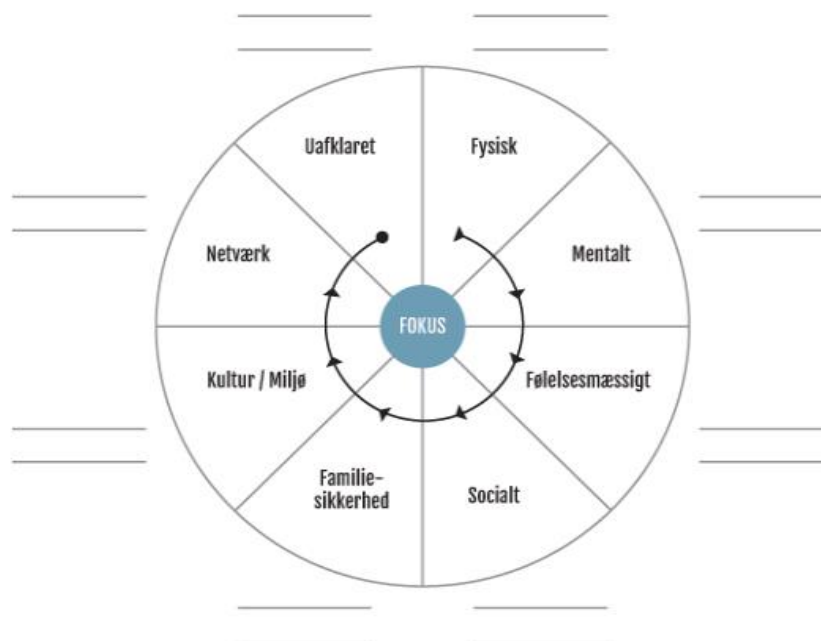
Kilde: <http://www.etniskung.dk/Den-gode-samtale/Kulturforstaaelse/Kulturagrammet/>

En anden metode, der kan anvendes i arbejdet, er det såkaldte *bekymringsbarometer*. Dette redskab kan være en hjælp til at vurdere, hvor akut en given situationen er. I æresrelaterede sager kan man opleve, at situationen kan komme ud af kontrol, og dette redskab kan være en støtte til løbende at forholde sig til sikkerhedssituationen (se www.etniskung.dk).

Andre redskaber, der kan være nyttige i samtaler med de unge, er fx *fokuscirklen*. Denne model kan bruges til at skabe et overblik over unges samlede situation. Det er en form for huskeliste, man kan bruge til at afdække den unges egne ressourcer og udfordringer, samt de relationer og miljøer, personen færdes i, se figur 4.2. I praksis skriver man til højre i fokuscirklen stikord om de unges indre ressourcer og udfordringer, mens man i venstre side skriver stikord om ydre ressourcer og udfordringer hos familie, netværk osv. Man arbejder sig igennem modellen i urets retning, enten alene eller i samarbejde med andre involverede fagpersoner. Når man har været cirklen rundt, kan man bedre danne sig et billede af, hvilke oplysninger man har, og hvilke man mangler at indhente. Senere i processen kan man også bruge fokuscirklen til at få overblik over den unges udvikling. Se endvidere Loua (2012).

Uanset at ovenstående redskaber – og især genogrammet – af nogle kilder anbefales som velegnede at inddrage i arbejdet, har det dog, som nævnt, ikke været muligt at finde forskningslitteratur, der evaluerer sådanne redskabers virksomhed på baggrund af empiriske data. Dette er ikke overraskende, da de netop er konkrete værktøjer, som meget vel kan være velegnede til fx afdækning af en sag, men som i sig selv ikke har karakter af at være en indsats.

Figur 4.2 Fokuscirklen

Kilde: <http://www.etniskung.dk/Den-gode-samtale/Kulturforstaaelse/Fokuscirklen/>

4.3.1 Om at spørge på velegnede måder

I arbejdet med at afklare, hvilke former for udfordringer en ung har, beskriver flere interviewpersoner velegnede formuleringer, som de kan benytte sig af i det afklarende arbejde. Det handler om at ramme en balance, hvor man på den ene side demonstrerer en viden om, at bestemte typer af fænomener kan finde sted og godt må omtales. Men at man på den anden side ikke tager for givet, at det nødvendigvis er sådan, tingene foregår i den berørte persons familie.

Et andet centralt råd i forhold til samtaler er, at man skal undgå brugen af ord som "ære" og "æreskonflikter". I forhold til samarbejdet imellem professionelle er årsagen, at ordet "ære" fokuserer for meget på motiv og på retfærdiggørelse og samtidig er med til at eksotisere arbejdet, og skabe barrierer i forhold til fagfolks arbejde på området. Flere fagfolk finder, at der er andre ord og begreber, der er langt mere velegnede at anvende i arbejdet. Således skriver forfatter og konfliktmægler Farwha Nielsen, at hun taler om "familiekonflikter" frem for om "æresrelaterede konflikter" (Nielsen, 2011).

Men selv hvis man ikke finder betegnelsen "æresrelateret" problematisk som sådan, bør man passe meget på med at bruge begrebet i dialog med såvel unge som deres familier. En hollandsk fagperson forklarer, at man reelt kan komme til at gøre situationen værre, end den er, ved at spørge ind til "(krænket) ære", fordi man udstikker en bestemt forklaringsramme, der kan eskalere en igangværende konflikt. Ved at tale om "ære" kan man også på destruktiv vis komme til at aktivere følelser af skyld hos de unge.

Endelig fortæller flere interviewede fagpersoner, at man skal afholde sig fra at give "danske råd". Det kan være råd som, at "du skal da bare sige til dine forældre, at...", eller "du kan da bare flytte hjemmefra". Sådanne råd vil ofte ikke være særligt relevante, men kan signalere til den unge, at

den professionelle ikke forstår, hvad problemerne drejer sig om, og dermed ikke er en, man reelt kan få hjælp fra.

I stedet skal man spørge åbent ind. En dansk fagperson forklarer, at man skal spørge på måder, der åbner op for de unges betroelser, uden at man på forhånd har placeret dem i en stereotyp kategori. Man kan fx sige, at... *"der er nogle unge som dig, der oplever.... har du også oplevet...?"*. Eller *"hvordan tænker I i din familie om....."* (...kæresten, uddannelsesvalg, at flytte hjemmefra osv.). På linje hermed forklarer en norsk fagperson, at hun tit spørger *"...jeg ved, at det kan være sådan her i nogle familier... er det sådan i din?"*, for man skal ikke regne med, at det nødvendigvis er fx far, der bestemmer i lige netop dén familie, man her har med at gøre – men samtidig kan man hjælpe den unge på vej ved at demonstrere, at man godt kender noget til emnefeltet.

Den norske frontmedarbejder indleder også mange sætninger med et *"...må jeg fortælle om...?"* Det drejer sig om at vise respekt for den unge og få lov at komme med eksempler eller gode råd – en tilgang, der kan være ekstra vigtig, fordi det måske sker over for unge, der er vant til at få deres grænser overskredet.

4.3.2 Struktur i arbejdet – gode råd

Som det fremgår af dette kapitel, kan man vanskeligt give én opskrift på, hvordan problematikker på området bør gribes an. Dermed er det et område, hvor man i stedet kan gøre brug af mere generelle "gode råd" på forskellige niveauer. Her gengives derfor to sæt af sådanne "gode råd", fra henholdsvis Sverige og Holland. Fra Sverige er det "de fem trin". Det er en overordnet struktur for, hvad man bør tage hånd om i arbejdet med æresrelaterede problemstillinger af mere alvorlig karakter. De fem trin, der er beskrevet i en publikation fra Länsstyrelsen Västra Götalands Län (2009), er som følger:

1 – **Den udsattes situation, behov og ønsker:** Den udsattes medvirken i forandringsarbejdet er afgørende. Undersøg, hvordan den udsatte har det, personens syn på det, der er sket, familierelationer, syn på indflydelse, osv. Inddrag alt af betydning, som den udsatte vil fortælle om sin familie.

2 – **Viden om familie og slægtninge. Indsaml relevant information om familie, slægtninge og andre nærtstående:** Den udsatte, forældre og andre familiemedlemmer er de vigtigste informanter i denne henseende, men hent også informationer ind fra andre, selvfølgelig under hensyntagen til fortrolighed.

3 – **Analyse og vurdering. Analyser situationen ved hjælp af kendskabet til den udsatte og dennes familie/slægtninge:** Baseret på analysen foretages en vurdering af om, hvornår og hvordan forandringsarbejdet i familien skal finde sted. Baseret på denne vurdering aftales efterfølgende forskellige mål for arbejdet.

4 – **Handlingsplan og forandringsarbejde:** En konkret handlingsplan udformes ud fra analysen og vurderingen af den udsattes situation og kendskabet til familien/slægtningene. Planen skal indeholde handlinger, tidsplaner, arbejdsfordeling, økonomi, afstemning af forventninger mv.

5 – **Evaluering og opfølgning:** Evaluér forandringsarbejde, når dette er gennemført, for at se, hvilke resultater der er opnået. På baggrund af denne evaluering besluttet det efterfølgende, hvilken opfølgning og yderligere tiltag der skal udføres (Länsstyrelsen Västra Götalands Län, 2009, s. 17, VIVEs oversættelse).

Denne oversigt kan også være brugbar i en dansk sammenhæng, for eksempel som en tjekliste i forhold til de mange elementer, der kan være i sådanne sager.

Fra en interviewet fagperson i Holland kommer en lidt mere eklektisk liste af "do"s og "don't"s i arbejdet på området:

Do:

- Keep it small, keep sensitive information in a select inner circle of people (the fewer the better).
- It takes several conversations with the client before you have enough information about the situation. Take all the time that is possible in relation to safety.
- Collect information about: misbehavior, already committed actions of honor rehabilitation, risk factors and strengths, needs, (im)possibilities, background.
- Have a broad scope, honor concerns the whole family and not only the individual. Map the whole family.
- Listen carefully: you are expert on safety, the client is expert on his/her own situation.
- Dare to deviate from protocol when necessary.
- Dare to think of creative solutions.
- In case of hesitation, call an expert (someone who knows more than you do about honor related violence).
- Indirect communication with clients.
- Excuse the misbehavior.
- Always decide in a multi-dimensional consultation
- Be reluctant with the use of interpreters.

Don't

- No pioneering.
- No rush. Better twice checked than once acted too quickly.
- But also: do not do nothing.
- No actions without inner motivation of the client.
- Don't use standard procedures unless aligned with the client, for example no standard requesting or giving information unless absolutely necessary in relation to safety (not even to other professionals)

Det er dermed to oversigter fra hver sit land, der kan give inspiration til arbejdet med æresrelaterede konflikter.

4.3.3 Metoder fra andre dele af det sociale område

Der findes mange forskellige metoder i det sociale arbejde. Hvor fx genogrammet er et lille, konkret værktøj, findes der også langt mere komplekse metoder, der på forskellige niveauer giver anvisninger til, hvordan det sociale arbejde kan udføres.

En metodisk tilgang til socialt arbejde med børn og unge, som er truet på deres trivsel eller sikkerhed i form af omsorgssvigt, har navnet *Signs of Safety*. Metoden er udviklet i Australien i 1990'erne og er en metode, der anvender bestemte interviewteknikker og terapeutiske elementer (Bunn, 2013). Denne metode anvendes i mange forskellige lande, herunder også i Danmark (Sørensen, 2009; Jensen, 2011). Et grundprincip i *Signs of Safety*-tilgangen er, at man så vidt muligt inddrager og etablerer partnerskab med familierne, hvor andet netværk også kan inddrages i forhold til at øge trykningen for de involverede børn (Jensen, 2011; Turnell & Murphy, 2014).

I litteraturgennemgangen forsøgte VIVE at finde studier, der specifikt så på brugen af *Signs of Safety* i forhold til familier, hvor der var æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol, men var dog ikke i stand til at finde sådanne studier. I interviewene blev flere forskere og praktikere spurgt om deres vurdering af denne metodes brugbarhed på området, og fra såvel Danmark som fra andre lande lød det, at man ikke mente, at metoden i sin generelle form var velegnet. Følgende grunde hertil blev fremhævet:

- Tilgangen hælder for meget til forældrenes perspektiv, og dette vil kunne skabe en vanskelig situation for de unge.
- For omfattende inddragelse af forældrene kan få børn med problemer til at trække deres udtalelser tilbage, fordi de kommer i klemme. Er dette tilfældet, kan disse børn/unge ende med at stå helt uden mulighed for at få hjælp.
- Med *Signs of Safety* stiler man imod at inddrage det brede familienetværk. Da det i forhold til æresrelaterede konflikter i høj grad handler om at begrænse, hvor bredt viden om problemer i en given familie spreder sig, kan brugen af denne metode risikere at gøre mere skade end gavn.

Uanset at *Signs of Safety* altså er en veletableret metode i forhold til at arbejde med alvorlige sager på børneområdet, synes denne metode ikke umiddelbart at være et godt valg til arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Den har dog muligvis et potentiale som en strukturerende metode til at afklare sager og fremme samarbejde.

Således hører VIVE i et dansk interview om konsulenter på området, som har gode erfaringer med at bruge metoden i samspil med at udarbejde risikovurderinger. Et redskab i *Signs of Safety* er fx et skema (SoS-skema) med de tre kolonner: "Bekymringer" (risikofaktorer), "Fungerer" (beskyttelsesfaktorer) samt "Se ske" (hvad der skal til, før bekymringerne går væk). Endvidere benyttes en skala fra et til ti for at indfange forskellige grader af bekymringer.

En tilgang til en alvorlig sag kan fx være at samle de professionelle, der er omkring et barn. Det kan være en skolelærer, en pædagog og måske – hvis det er en nyankommen flygtningefamilie – den kommunale integrationsvejleder, som har haft kontakt med familien. Her kan SoS-skemaet strukturere en samtale om, hvad hver enkelt af de professionelle har observeret. Man kan også gennemgå de bekymringer, der er, og afklare, hvilke konkrete forhold de kan knyttes til. Interviewpersonen understreger dog også, at man på den ene side kan have god nytte af at anvende SoS, men at brugen er betinget af konsulenternes høje vidensniveau om betydninger af fx PTSD (migrationsbetinget stress) og æresrelaterede familiedynamikker. Dette høje vidensniveau vil man have vanskeligt ved at finde i de fleste kommunale forvaltninger, da alvorlige æresrelaterede kon-

flikter kun er sjældent forekommende, og det derfor primært er ansatte i specialistfunktioner, som regelmæssigt møder sådanne sager.

En anden metode, der benyttes i det sociale arbejde på forskellige områder, er *FIT – Feedback Informed Treatment*. Det er en systematisk metode til feedback, der tager afsæt i to simple spørgeskemaer. Formålet er løbende at evaluere og forbedre effektiviteten af den behandling, en borger modtager (se fx Backlund, 2016). VIVE har ikke fundet kilder, der ser på brugen af FIT i forhold til arbejdet i forhold til æresrelaterede konflikter og lignende. Flere interviewede fagfolk vurderer endvidere, at metoden ikke synes specielt velegnet til at indgå i arbejdet på området.

I Danmark afprøves FIT i dag i forhold til flygtninge med traumerelaterede problemstillinger. Her giver nogle behandlere udtryk for, at FIT kan udgøre et positivt element i behandlingen, fordi brugen skaber en ramme for en løbende dialog med borgeren. Samtidig opleves der også udfordringer med brugen af FIT, såvel i forhold til at få ærlig feedback fra borgerne som at anvende denne feedback konstruktivt. Skemaerne kan fx forvirre flygtningene, der kan have svært ved at forstå, hvad besvarelsenerne skal bruges til, og frygte, at svar kan få konsekvenser på forhold som mulighederne for familiesammenføring, hvilken bolig man kan få mv.

4.4 Alvorligere børnesager på området

En vigtig publikation i forhold til socialt arbejde med mindreårige er artiklen "*Girls with honour-related problems in a comparative perspective*" (Schlytter & Linell, 2010). Artiklen fremhæver, at en generel tilgang i det sociale arbejde er et "*familiestøttende perspektiv*", ifølge hvilket konflikter imellem teenagere og familier bedst kan løses igennem dialog og forhandling. I forhold til æresrelaterede konflikter kan dette perspektiv dog være problematisk og til skade for de unge. For at få en større forståelse for, hvordan "æresrelaterede" børnesager adskiller sig fra andre former for børnesager, har forfatterne gennemgået 37 sager fra Stockholm (alle fra 2006) om fjernelse af piger fra deres familier. Disse piger kom fra familier med såvel majoritetssvensk, som med etnisk minoritetsbaggrund. Gennemgangen viser, at 13 af disse sager kan kobles til æresrelaterede problemstillinger.

De 13 sager, der handlede om æresrelaterede problemstillinger, er karakteriseret ved forældre, der vurderes at være for styrende og kontrollerende i deres børns liv. Her har døtrene levet med fx restriktioner i forhold til deres aktiviteter i skolen, i fritiden og i hjemmet, ligesom de ofte er blevet udsat for straf for at have overtrådt givne regler. I en del tilfælde er der også problematikker i forhold til ærbarhedsnormer, tvangsægteskab og/eller kvindelig kønslemlæstelse. I de ikke-æresrelaterede sager er problemstillingerne anderledes – der handler det i høj grad om forældre, der i for ringe grad involverer sig i deres børns liv, fx på grund af misbrug eller psykisk sygdom.

I forhold til kontakten med det sociale system viser Schlytter og Linell (2010), at en stor del af familierne med æresrelaterede konflikter ikke tidligere var kendt af de sociale myndigheder, mens hovedparten af familier med ikke-æresrelaterede sager havde haft mangeårig kontakt med myndighederne. Dermed var det nemmere for myndighederne at afklare familiernes situation i de sidstnævnte sager. Modsat kunne det være vanskeligt at afklare, hvad situationen reelt var i familierne med æresrelaterede konflikter, blandt andet fordi forældrene ofte ikke ønskede at samarbejde, og fordi nogle unge trak deres udtalelser tilbage undervejs i forløbet. Som forfatterne skriver, havde de sociale myndigheder i sagerne med æresrelaterede problemer...

... far less information to go on in relation to these girls than in relation to the girls in the 'other reasons' group. There is, therefore, much to suggest that the girls in the 'honour'

group were left to deal with their situation completely on their own, whereas the girls in the 'other reasons' group often have had other adult role models around them, either in the form of professional contacts or other grown-ups in their 'non-professional' networks (Schlytter & Linell, 2010, s. 159)

Den nævnte undersøgelse dokumenterer dermed, at der kan være særlige udfordringer knyttet til arbejdet med alvorlige børnesager på det æresrelaterede område. Det kan handle om, at de unge ikke tages alvorligt (Reyes, 2003), eller om, at frontpersonale inddrager forældrene på måder, der reelt skader de unge og måske får dem til at trække deres betroelser tilbage (Schlytter & Linell, 2010). Sådanne oplevelser kan også medvirke til, at unge mister tiltroen til, at de reelt kan få hjælp. I den forbindelse pointerer nogle studier, at børn og unge i det sociale arbejde kan blive pålagt for stor en byrde i forhold til selv at skulle beskrive fx deres udsathed for vold og deres behov for beskyttelse (Wikström & Ghazinour, 2010; Länsstyrelsen Östergötland, 2017).

Dermed kan der også være behov for at anvende tilpassede tilgange fra myndighedernes side. Dette anbefaler Institut for Menneskerettigheder i en rapport med titlen "Ekstrem social kontrol" (Slot, 2017), hvor de skriver følgende:

Vi efterlyser i den sammenhæng en tydeliggørelse af, at udgangspunktet om, at forældre skal inddrages, når en sag behandles efter reglerne i servicelovens kapitel 11, kan fraviges i sager, hvor hensynet til barnet eller den unge taler for det. Således bør det tydeliggøres, at fravigelse ikke alene kan ske i sager, hvor der er risiko for barnets sikkerhed, men også i sager, hvor forældrenes reaktion vil medføre, at barnet eller den unge afbryder kontakten til myndighederne (Slot, 2017, s. 9)

Det kan dog opleves ganske problematisk og krænkende for de berørte forældre, hvis man i mindre grad inddrager dem i sager om deres børn, ligesom det også i nogle tilfælde kan tænkes ikke at være til gavn for de børn, det drejer sig om. Dermed vil valget af, hvorvidt forældre skal inddrages i en given sag eller ej, sjældent være nemt at træffe og peger endnu engang på den kompleksitet, der ofte er i sager på det æresrelaterede område.

Med hensyn til de sociale myndigheders arbejde med etniske minoritetsfamilier med alvorlige problemer, har man i ny norsk rapport blandt andet interviewet ansatte og ledere i *Barnevernet*. Rapporten – "*Barnevernets arbeid med vold i minoritetsfamilie*" (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017) – fremhæver følgende pointer, når det kommer til at identificere og behandle sager på området:

- Det er vigtigt altid at tale med barnet/den unge alene og tage det, de siger, alvorligt.
- Det kan være vigtigt at sikre, at barnet/den unge har reel medindflydelse på arbejdet.
- Det kan være vigtigt at lave en risikovurdering i forhold til en given sag.
- Klarere retningslinjer i undersøgelsesfasen kan sikre et bedre arbejde i forhold til børnene.
- Kommunikationsproblemer kan være en stor udfordring i arbejdet.

Disse fem pointer er alle nogle, som går igen, både hos en lang række af fagpersonerne, interviewet til denne rapport og i store dele af litteraturen (se også Fabricus, 2018).

Rapporten om *barnevernets arbeid* søger også at belyse, om der er en sammenhæng imellem hvilke måder Barnevernet arbejder på, og om de anvendte tiltag fungerer efter hensigten eller ej. Her kan de ikke se, at der er nogen sammenhæng – rapportens forfattere kan altså ikke anbefale nogle arbejdsmåder frem for andre (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017).

Dermed er en pointe hos såvel Schlytter og Linell (2010) fra Sverige og Haugen, Paulsen og Caspersen (2017) fra Norge, at der (desværre) ikke er dokumentation for, at specifikke metoder er særligt velegnede til arbejdet på området. Samtidig påpeger disse forfattere også, at sagerne kan kræve en generelt skærpet opmærksomhed.

Til slut i dette afsnit kan nævnes, at der ved anbringelser af mindreårige med etnisk minoritetsbaggrund kan være en anden form for udfordringer – nemlig at tage hensyn til kontinuitet i forhold til disse børns kulturelle, religiøse og sproglige baggrund. Da anbringelser i Danmark sjældent tager sådanne hensyn, kan børn miste sproglige kompetencer og senere få svært ved at kommunikere godt med deres forældre, hvilket kan gøre alvorlig skade på barnets muligheder for at bevare en relation (Skytte, 2017). I sager, hvor børn/unge er truet af deres familiemæssige/etniske miljø, kan en sproglig og kulturel kontinuitet i forhold til de anbragtes baggrund naturligvis være endnu vanskeligere at etablere end ellers (Wikström & Ghazinour, 2010; Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017).

Endelig kan nævnes udfordringen ved at vurdere og regulere, hvor megen kontakt – og hvilke former for kontakt – mindreårige skal have med deres familier, når de er anbragt uden for hjemmet. Her fortæller fagpersoner i flere lande, at man skal være opmærksomme på at beskytte børn og unge imod det store pres, nogle familier kan udsætte børnene for, fx via meget hyppige telefonopkald.

4.4.1 Særlige rådgivningstilbud

I forhold til arbejdet med æresrelaterede problemstillinger har lande som Danmark, Sverige, Norge og Holland alle forskellige tilbud om rådgivning, fx over telefonen. I Danmark kan dette ske ved henvendelse til rådgivningstjenesten Etnisk Ung (www.etniskung.dk), der rådgiver såvel unge som fagfolk, ligesom der også findes en forældretelefon. I forhold til unge kan rådgivningen finde sted telefonisk og personligt, hvor Etnisk Ung fx tilbyder at mødes med den unge på et uddannelsessted, hvis dette skønnes nødvendigt for at sikre, at familien ikke får nys om kontakten. Etnisk Ung kan også bevillige gratis psykologforløb af op til ti timers varighed – noget, det ellers kan være svært at få fuld offentlig støtte til. Denne mulighed i hjælpen til unge kan være vigtig, og den værdsættes af såvel unge som af fagfolk på området (LG Insight, 2017). Sådanne psykologforløb benyttes i nogle tilfælde også af unge, der enten bor på, eller er fraflyttet, sikre botilbud eller kvindekrisecentre.

I alle de besøgte lande understreges vigtigheden af at have adgang til denne form for ekspertbistand – et synspunkt, der også ytres af fagfolk, der en sjælden gang imellem har kontakt med æresrelaterede problemstillinger i deres arbejde (Liversage, 2017). I forhold til brugen af metoder kan sådanne rådgivningstilbud også kun i begrænset omfang pege på særlige metoder, de benytter i deres arbejde, ud over at de fx anvender genogram i arbejdet med at klarlægge sager på området.

Hvor erfarne fagfolk på arbejdet altså ikke kan udpege specifikke metoder, peger de i stedet på, at arbejdet bør tage afsæt i dialog og i respektfuld åbenhed: Det gælder om at få de unge til at tale om deres situation og reflektere over den – for det er første skridt på vejen imod, at de unge skaber forandringer i deres liv. Som en norsk fagperson beskriver det, skal man som rådgiver "sidde på sine hænder" frem for at springe op og hjælpe: Man skal ikke være den, som fortæller, at en kvinde fx straks skal tage på krisecenter, for siger man det, gør hun det nok. Men hvis det reelt ikke var hendes egen beslutning, hun handlede ud fra, vil der ofte kun gå få dage, før hun er vendt hjem igen.

I forbindelse med særlige rådgivningstilbud kan også nævnes appen MÆRK, der kan bruges af unge og fagfolk, som møder æresrelaterede problemstillinger. Appen indeholder oplysning om rådgivning og mulighederne for støtte og er en mulighed for at få et overblik over, hvordan man kan handle.

Appen MÆRK

I Danmark er appen MÆRK udviklet, og den kan blandt andet bruges i det forebyggende arbejde i forhold til æresrelaterede konflikter. MÆRK står for "Mod ÆresRelaterede Konflikter" og er et oplysningsværktøj udviklet af Social-, Børne- og Integrationsministeriet. Den er målrettet både unge, udsat for æresrelaterede konflikter, og professionelle, der møder disse unge. På appen kan man vælge, om man er henholdsvis i den ene eller den anden kategori, hvilket har betydning for, hvilke informationer man finder (der er åben adgang til begge kategorier). På de unges forside kan man finde overskrifter som "har du brug for et godt råd?", "er du i fare?", "frygter du at blive sendt til udlandet?" og "dine rettigheder". De professionelle derimod kan finde oplysninger om for eksempel "forebyggelse, dialog og kurser", "hvad skal jeg gøre" og "akut i Danmark". I bunden finder man et rødt udråbstegn, der øjeblikkeligt kan lukke appen ned. Appen kan herefter kun åbnes igen med en personlig kode. Ydermere kan man tage quizzer om emner som "kærester og ægteskab", "mødom og sexliv" samt "konflikt, vold og støtte".

Se mere om appen her: <https://etniskkonsulentteam.kk.dk/artikel/appen-m%C3%A6rk>

4.5 Vigtigheden af et godt, tværsektorielt samarbejde

Til sidst i dette kapitel må nævnes den store betydning af et godt tværsektorielt samarbejde – et samarbejde, der især er vigtigt i arbejdet med mere alvorlige og komplicerede sager. Her kan det være udfordrende at sikre, at alle de relevante instanser – fx kommunale sagsbehandlere, familierådgivere, krisecentre og politi – samarbejder bedst muligt (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011).

Forskning viser, at forskellige tiltag kan bidrage til et godt, tværsektorielt samarbejde. Det er fx at arbejde med tværsektorielle koordinations- eller samarbejdsgrupper, at lave samlede indsatsplaner, at uddanne personale sammen på tværs af sektorer, at arbejde fra samme adresse samt at have en fælles finansiering af forløb på tværs af sektorgrænser (Whiteford m.fl., 2014). En dansk model for tværsektorielt samarbejde er "samarbejdsmodellen", der er udviklet i forhold til psykisk sårbare unge. Modellen støtter op om samarbejdet i de unges overgang fra barn til voksen, hvor en del samtidig skal flytte fra en anbringelse og ud i egen bolig⁶.

Fra særlige rådgivningstilbud på området hører VIVE om, at etablerede netværk til erfarne medarbejdere – i fx politi, hos sociale myndigheder og på ambassader mv. – har stor betydning for håndteringen af vanskelige sager. Fra Norge fortæller en informant således, at personlige kontakter kan give en socialarbejder mulighed for at "pushe" en sag hos politiet og dermed få en nødvendig sikkerhedsvurdering igennem på kort tid. En sådan sikkerhedsvurdering kan være en forudsætning for, at man kan komme videre med en kvindes sag for at undgå, at ventetiden trækker for længe ud. Sker dette, er der en stor risiko for, at kvinden vender tilbage til familien. Også i Holland lægges der stor vægt på det tværsektorielle samarbejde. På *Reporting Center Honour Related Violence* i Amsterdam er der således et tæt samarbejde imellem politiet, botilbud, socialarbejdere og kulturelle eksperter. Her holdes endvidere tværsektorielle møder om konkrete sager to gange om måneden (MOVISIE, 2012a). Vigtigheden af gode samarbejdsrelationer fremhæves også af Nielsen, (2011) og Bredal & Orupabo (2008).

⁶ <https://socialstyrelsen.dk/unge/psykisk-saarbarhed/metoder-og-tilgange>

Sådanne netværk og kommunikation på tværs af sektorer kan også være med til at sikre, at fx uddannelsesinstitutioner er bedre til at indberette sager til kommunen, fordi de føler sig mere trygge ved, hvordan der tages hånd om en sådan indberetning (Gränsmark & Nilsson, 2013). Når Institut for Menneskerettigheder anbefaler en udvidelse af skolesocialrådgiverordningen i Danmark, er det også fordi, denne ordning gør det nemmere for skolepersonale at sparre med en socialrådgiver om konkrete sager (Slot, 2017).

4.6 Betydning af medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund

I arbejdet med etniske minoritetsforældre er et tema i store dele af metodelitteraturen, hvorvidt det er en gavnlig tilgang at bruge medarbejdere, der selv har etnisk minoritetsbaggrund og eventuelt er fra samme del af verden, som de borgere, man arbejder med. Der er dog ingen konsensus i forhold til, om denne tilgang skal anbefales generelt, ligesom forskningen om "kulturel matchning" heller ikke kan bidrage med sikre konklusioner (Baianstovu, 2012).

De stemmer, der anbefaler at bruge personale med etnisk minoritetsbaggrund, fremhæver dels det kommunikative aspekt: Sådanne medarbejdere kan tale med (nogle) forældre uden brug af tolk og gøre formidling af holdninger og bekymringer sprogligt nemmere for forældrene. Med en større forståelse for oprindelseslandets kultur, såvel som for vilkårene ved at være migrant, kan sådanne medarbejdere også udføre et mere sensitivt stykke socialt arbejde. Dette kan være med til at styrke forældregruppens oplevelse af at blive mødt og forstået (Lopez, 2004; Paulsen, Thorshaug & Berg, 2014). En måde at forbedre kvaliteten i arbejdet på kan dermed være, at man målrettet søger at rekruttere mere personale med etnisk minoritetsbaggrund. Det kan dreje sig om såvel terapeuter som frontpersonale til myndighedernes arbejde med udsatte børn og familier (Paulsen, Thorshaug & Berg, 2014; Odden, Ryndyk & Ådna, 2015). Denne tilgang benyttes blandt andet i Holland, hvor man har gode erfaringer med at rekruttere personer med etnisk minoritetsbaggrund til forebyggende arbejde i forskellige lokalmiljøer. Dermed arbejdes der "af, med og for" den samme gruppe (MOVISIE, 2012a).

Men der er også stemmer, der taler imod det fordelagtige ved at bruge personale med etnisk minoritetsbaggrund. Det kan dels handle om, at man ikke nødvendigvis har mere forstand på bestemte problematikker, blot fordi man selv er indvandret (Mørck, 2010). Men det kan også udspringe af, at borgere kan være bekymrede for, om de kan stole på en medarbejder med samme etniske baggrund som en selv i forhold til meget sensitive emner, ud fra bekymringer om, hvorvidt tavshedspligten reelt overholdes. Her kan det være en fordel for nogle klienter, at fx en terapeut har etnisk majoritetsbaggrund (Odden, Ryndyk & Ådna, 2015).

En særlig varsomhed handler om brugen af tolk. En enkelt fagperson fraråder således, at man bruger tolk i meget sensitive sager, hvis det overhovedet kan undgås. En anden fagperson – der selv mestrede flere sprog – fortæller om en sag, hvor hun overhørte en tolk oversætte det, en politimand havde sagt (som var ganske respektfuldt), til noget truende – efterfulgt af en kommentar til forældrene om, at "vil I virkelig finde jer i, at hun taler sådan til jer?". Muligvis er en episode, som den her nævnte, helt enkeltstående, men eksemplet viser såvel den potentielt store skade, en tolk kan udøve, som hvor uvidende de professionelle normalt vil være om, hvad der reelt foregår på det sprog, de ikke forstår.

I synspunkterne for og imod, om man nødvendigvis skal bruge medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund, tegner der sig et mønster, hvor alvorligheden i en sag har betydning. Da spredning af viden (og rygter) i det etniske minoritetsmiljø har de største negative konsekvenser i alvorlige sager, kan det være her, nogle borgere foretrækker, at kun personer med majoritetsbaggrund er

involveret. Særlig alvorligt er problematikken omkring tolk, som også må ses i sammenhæng med, at vi i Danmark ikke har en officiel tolkeuddannelse. Man har derfor tit ikke særlig god føling, hverken med en tolks reelle sproglige kompetencer, eller med hvordan en given tolk omgås tavshedspligt og deslige. Omvendt kan medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund gøre en stor positiv forskel, fx ved rekruttering til, og ved afholdelse af, forebyggende tiltag.

Personer med minoritetsetnisk baggrund kan nemlig have nogle muligheder i arbejdet med forældrene, som personer med majoritetsbaggrund normalt ikke har. Hvordan de kan arbejde, hører VIVE om i et interview med en svensk informant med etnisk minoritetsbaggrund. Hun fortæller, at hun fx får besked, hvis en etnisk minoritetspige ikke må komme på en lektiecafé i nærområdet. Så møder hun – sammen med en mandlig medarbejder, der også har etnisk minoritetsbaggrund – op til et høfligt hjemmebesøg i den pågældende familie. Her taler de to medarbejdere så hver med henholdsvis faderen og moderen, og søger ad den vej at skabe mulighed for, at datteren får lov til at fortsætte på lektiecaféen. Måske hører de her, at forældrene blot er bekymrede for deres datter og mangler information om, hvad der foregår på tilbuddet efter skole. Det er noget, som et enkelt opsøgende møde i hjemmet kan bidrage til at afklare, og dermed kan man måske forebygge, at senere problemer opstår. Medarbejdere med majoritetsbaggrund ville, om ikke andet så af sproglige grunde, have svært ved at gå på sådanne hjemmebesøg.

Om brug af tolk

Social- og Integrationsministeriet udgav i 2012 "Tolkeguide – håndbog om tolkning i den kommunale indsats". Håndbogen giver gode råd om brug af tolk, herunder om, hvordan man kan bruge tolken som samarbejdspartner, og hvilke forhold, man bør sikre sig, er i orden, inden en tolkesamtale går i gang.

Tolkeguiden kan downloades [HER](#)

4.7 "Guldlok⁷-princippet": For lidt, for meget – eller lige tilpas?

Hverken litteraturen eller de interviewede fagfolk kan altså anbefale brug af bestemte metoder til at sikre en tidligere identifikation af familier, hvor æresrelaterede konflikter – ofte i det skjulte – finder sted. I stedet anbefales, som tidligere nævnt, at man sikrer, at der er tilgængelige voksne, som de unge kan opbygge tillid til. Et vigtig "redskab" her er, at de professionelle på den ene side skal have en viden på området, så de kan forstå, hvad givne sager handler om. På den anden side er det dog også vigtigt, at de ser enhver sag som unik og ikke på forhånd drager forhastede konklusioner om, hvad der er på spil.

Som tidligere nævnt er én erfaring i nogle sammenhænge, at sager gribes an på måder, hvor unge ikke får den hjælp, de har brug for – dvs. at myndighederne reagerer *for lidt*. På den anden side fremgår det også, såvel af litteraturen som fra interview, at myndighederne i andre sammenhæng reagerer *for meget*. Det kan dreje sig om fjernelse af børn og unge fra deres familier, hvor der reelt forekommer en diskrimination af forældrene (Pérez, 2014). Pérez vurderer således, at "*det fortfarande är oklart om insatserna är de rätta eller inte. Även om det finns en viss ångest över att träffa rätt med insatserna, det vill säga att inte göra för mycket men inte heller för lite, tycker jag att det finns en klar tendens att göra för mycket*" (Pérez, 2014, s. 169). Pérez knytter denne vurdering til, at socialarbejderne ikke i tilstrækkelig grad inddrager forældrenes perspektiv og ikke får sikret sig et overblik over, hvordan familienetværket hænger sammen. I stedet agerer de ud fra en stereotyp

⁷ Overskriften henviser til eventyret om Guldlok og de tre bjørne, hvor fx den første skål grød (som Guldlok smager på) er for varm, den anden skål grød er for kold, mens den tredje skål grød er "lige tilpas".

opfattelse af, hvad familiekonflikter i etniske minoritetsfamilier handler om, hvilket kan gøre det vanskeligt at finde de bedst egnede løsninger.

Derudover kan en udfordring være, at forsøg på at styrke unge kvinder i deres selvbestemmelse i eget liv kan være med til at optrappe det konfliktniveau, disse unge kvinder møder i hjemmet. Og så i forbindelse hermed, kan frontpersonale opleve usikkerhed omkring, hvordan de bedst agerer (Alizadeh m.fl., 2010).

Det kan i sagens natur være vanskeligt at afgøre, om der generelt gøres "for lidt", "for meget", eller "lige tilpas". Hvor nogle interviewede fagfolk ser en tendens til overreaktion, vurderer andre interviewede fagfolk, at der ofte gøres for lidt i forhold til børn og unge, der oplever æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol. Atter ses altså en meget uklar situation, der præges af udfordringer, såvel i forhold til at definere og afgrænse, hvad man ser på, som i forhold til at indhente pålidelige data.

I forhold til data bygger rapporten fra Haugen, Paulsen & Caspersen (2017) blandt andet på interview med etniske minoritetsunge, der har været i kontakt med de sociale myndigheder. Disse interview giver eksempler på, at myndighederne ikke altid tager unges behov for hjælp alvorligt nok. En ung kvinde, der voksede op i et hjem med negativ social kontrol og blev truet med et tvangsægteskab, giver følgende råd videre til de sociale myndigheder:

Ta det på alvor! Jeg ba jo om hjelp lenge før jeg fikk hjelp. Det gikk ca et halvt år før jeg fikk hjelp. Det var en ille periode(...). Jeg gikk innom en politistasjon og fortalte om situasjonen min, og da sa han bare - hvis det skjer noe så har du mobilnummeret mitt. Så bare ring hvis det skjer noe. Jeg var så sjenert at jeg turte ikke si mer, men jeg hadde jo ikke egen mobiltelefon en gang. Det jeg tenker er viktigst er at man tar sånne jenter på alvor. For når en jente sier «jammen foreldrene mine er så strenge» så kan de bare si «ja, men det er mange norske foreldre som er strenge også». Så de misforstår. For det er forskjell på streng og streng. Det er viktig at de tar seg litt tid for å lytte og ikke bare ta så lett på det og ikke bare anta hvordan ting er. Hvis han hadde satt seg ned og tatt meg på alvor og snakket med meg. Han kunne fortalt meg hvor jeg kan få hjelp, eller at jeg kunne fått snakke med noen som kunne litt om det, for eksempel noen i barnevernet! (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017, s. 52).

Et interview som dette viser, at nogle etniske minoritetsunge med behov for hjælp må gå til myndighederne i flere omgange, før de får støtte.

4.8 Opsummering

I arbejdet med æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol er et første emne, om sådanne forhold overhovedet kommer til myndighedernes kendskab. Børn og unge, der har behov for hjælp, kan være tilbageholdne med at bede herom. De kan have lettere ved det, hvis de har adgang til voksne, som de har tillid til. En sådan tillid kan søges opbygget af frontmedarbejdere, som er tilgængelige for fx skoleelever igennem lang tid. Her kan skolesygeplejersker og forskellige typer af vejledere have held til vinde unges tillid og blive brugt, når de unge har behov for hjælp. I samtalerne med børn, unge og forældre mv. påpeges også, at det kan være vigtigt ikke at bringe et emne som "(krænket) ære" på banen, fordi det både kan påføre skyld, og kan udstikke en forklaringsramme, der kan være med til at eskalere en konflikt.

Når der skal foregå yderligere arbejde i forhold til en given problematik, er der et dilemma i forhold til, hvor mange medarbejdere der skal inddrages. På den ene side kan medarbejderkontinuitet være vigtig for at bevare tillidsforholdet og også holde viden om problematikken inden for en begrænset kreds. På den anden side kan der være behov for at inddrage andre medarbejdere, fordi de har særlig ekspertise, eller af organisatoriske årsager.

Det er et vilkår, at frontmedarbejdernes arbejde med æresrelaterede problematikker ofte er behæftet med en ganske stor usikkerhed. Det kan handle om, hvorvidt unge, der ikke selv kontakter de professionelle, har behov for hjælp. Det kan også handle om, hvad sager reelt går ud på. Her er en hyppig erfaring af forældres og børns/unges udlægninger kan være stærk divergerende. Samtidig er det af meget stor betydning, at man tager børns og unges udsagn alvorligt, også selvom deres historier i nogle tilfælde kan synes voldsomme og kan give en impuls til, at man mistror dem.

Det er også vigtigt at arbejde med forældrene. Det gælder såvel i mindre som i mere alvorlige sager. Der kan dog være en tendens til at ekskludere disse forældre ud fra forventninger om, at de vil være meget vanskelige at samarbejde med. Sådanne negative forventninger til forældrene kan vanskeliggøre mulighederne for at udføre et godt stykke socialt arbejde.

Endelig kan de potentielle risici forbundet med æresrelaterede problematikker i sig selv udfordre det sociale arbejde og kræve en ordentlig afdækning, før man kan komme videre i en sag. Samlet set gør denne kompleksitet, at frontmedarbejdere kan have en tendens til enten at lade stå til eller til at tage for voldsomme virkemidler i brug. Dermed må man plædere for brug af et "Guldlok-princip", hvor man hverken gør for lidt eller for meget, men "lige tilpas". Udfordringerne i forhold til at vurdere, hvad der er "lige tilpas", kan dog være betydelige.

Med hensyn til alvorligere børnesager på området kan der være udfordringer i forhold til, hvornår, og på hvilke måder forældre inddrages. Her kan der på den ene side være ønsker om ikke at inddrage forældre, fordi det enten frygtes at kunne frembyde en risiko for barnet, eller fordi det måske kan medføre, at barnet eller den unge afbryder kontakten til myndighederne. En sådan udelukkelse af forældrene kan dog være en krænkelse af disses retssikkerhed og i nogle tilfælde også som noget, der ikke vil være til gavn for de børn eller unge, man søger at hjælpe.

I samtaler med børn og unge, og i det afklarende arbejde professionelle imellem, findes forskellige redskaber, der kan tages i brug. Et vigtigt redskab til at kortlægge unges familienetværk, der er brugbart i forhold til både at vurdere risici og finde ressourcer, er et genogram – et netværksskort over familien.

Andre redskaber, der kan være gode at bruge, kan være et kulturagram eller en fokuscirkel som en måde at strukturere indsamlingen af viden i en given sag på. Derudover kan sager på dette område stille store krav til et godt, tværsektorielt samarbejde. Endelig findes der særlige rådgivningstilbud, hvor frontmedarbejdere kan få sparring og hjælp. Det kan være vigtigt at benytte sig heraf for at sikre en god sagsbehandling.

I forhold til manglende viden på området kan mange emner nævnes. Fra et behov for større viden om betydningen af at bruge medarbejdere med etnisk minoritetsbaggrund til målgruppens oplevelser af forskellige former for sociale indsatser. Andre muligheder ville være eksperimentelle vignetundersøgelser af socialarbejders beslutninger. Det kunne fx være en undersøgelse af beslutninger i enslydende sager afhængig af, om forældrene havde enten majoritetsdansk eller etnisk minoritetsbaggrund. Endelig er der også begrænset viden om processerne omkring anbringelser af mindreårige i forhold til æresrelaterede konflikter, såvel i forhold til selve anbringelserne, som i forhold til, hvordan disse børns efterfølgende tilværelse former sig.

5 Sikre botilbud

I nogle sager om æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol er problemstillingerne så alvorlige, at børn, unge eller voksne har behov for at forlade det miljø, hvori de er truet og måske udsættes for vold o.l. En form for tilbud her er forskellige former for sikre botilbud, hvor man kan være i sikkerhed, og også modtage hjælp og støtte. Sådanne tilbud kan have forskellig karakter, blandt andet afhængig af alderen på dem, der har behov for hjælp.

Forskellige tilbud kan være plejefamilier, opholdssteder med varierende grader af sikkerhed eller – for voksne kvinder, der eventuelt selv har børn – kvindekrisecentre. Nogle botilbud er specielt oprettet til personer, der er udsat for æresrelaterede konflikter og har behov for et højt niveau af sikkerhed. Disse tilbud modtager primært personer fra 18 år, men kan dog også huse beboere på 16 eller 17 år. Der kan være tilbud til unge kvinder, til unge mænd og til par. Unge kvinder udgør erfaringsmæssigt den største del af målgruppen.

Dette kapitel handler primært om metoder i arbejdet på sådanne "sikre botilbud". Slutningen af kapitlet omhandler metoder, brugt i arbejdet på kvindekrisecentre.

5.1 Botilbud i forskellige lande

Som en del af arbejdet med denne rapport har VIVE besøgt sikre botilbud, målrettet etniske minoriteter med æresrelaterede udfordringer i Norge, Sverige og Danmark. VIVE har også lavet interview med fagpersoner på området i disse tre lande samt i Holland.

I **Danmark** er den centrale institution på området *R.E.D.-Safehouse*. Siden 2004 har der eksisteret et sådan botilbud på Sjælland, og i 2016 åbnede en mindre pendant i Jylland. Disse Safehouses tilbyder ophold til personer mellem 16 og 30 år. Endvidere findes der et antal udslyningsboliger til beboere, der skal videre efter et ophold på et af de to danske Safehouses. Der findes endvidere tre opholdssteder for børn i alderen 12-17 år (SIRI, 2018, s. 36).

I **Norge** findes der bo- og støttetilbud for målgruppen i fem kommuner (Bye, Eggebø & Thunem, 2016). En central institution er *Bokollektivet*. Det blev oprindeligt startet op af *Oslo Krisesenter* omkring år 2000 som et tilbud til unge minoritetskvinder, der havde brudt med familie og/eller partner. I dag er *Bokollektivet* et meget veletableret tilbud for målgruppen, og flere publikationer har beskæftiget sig med erfaringerne herfra (se fx Bredal & Orupabo, 2008; Dullum & Mettenes, 2010; Nadim & Orupabo, 2014). I Norge findes der også andre former for kriseboliger. Det kan være boliger i forskellige kommuner, der eventuelt er målrettet personer, hvor sikkerhedsbehovet ikke er så højt, og hvor beboerne kan klare sig selv i det daglige.

I **Sverige** findes en række forskellige tilbud, (se fx Johansen, Nadheim & Laugerud 2009; Reyes, 2014). En vigtig aktør på området er *Gryning Vård*, der har eksisteret siden 2001. *Gryning Vård* er kommunalt ejet og driver forskellige former for beskyttede botilbud for personer såvel under som over 18 år. Der er også andre svenske tiltag, fx botilbuddet *TRIS – Tjejers rätt i samhället*. Også TRIS har et botilbud med personale døgnet rundt og andre former for boliger med en større grad af individuelt ansvar. TRIS har endvidere særlige kompetencer i forhold til unge, der både har været udsat for æresrelateret undertrykkelse og har kognitive udfordringer (Mohtadi m.fl., 2013). Andre svenske tiltag har navne som fx *Somaya* og *Terrafem* og er steder, hvor der blandt andet ydes hjælp på en lang række af de etniske minoriteters modersmål (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011; Reyes, 2014).

I **Holland** eksisterer også forskellige tilbud. For eksempel blev der i 1987 i Rotterdam oprettet et særligt botilbud, *Saadet*, for unge muslimske kvinder. I dag findes der fx tilbud for LGBT-personer med etnisk minoritetsbaggrund (MOVISIE, 2012a), og botilbuddet *Zahir* – et døgnbosted for piger/kvinder mellem 14 og 23 år, der er udsat for æresrelaterede konflikter. *Zahir* hører under organisationen *Fier*, der hjælper børn, unge og voksne udsat for fx vold i hjemmet, seksuelle overgreb, trafficking og æresrelateret vold. Organisationen har blandt andet seks botilbud liggende nær hinanden, hvilket giver mulighed for, at beboerne kan benytte et fælles skoletilbud. Derudover deltager beboerne i gruppeterapi, sport og modtager traumebehandling mv. (interview, Holland).

Som det fremgår, er disse botilbud i hvert fald i Skandinavien blevet oprettet omkring, eller kort efter, årtusindeskiftet. Det er altså en relativt ny form for tilbud, hvorfor der også er sket et ganske stort udviklingsarbejde her igennem de sidste godt femten år.

5.2 Beboersammensætningen

Sammensætningen af beboerne på sikre botilbud kan variere og kan inddeles på forskellige måder. Interview, udført på R.E.D. i 2009 (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011), pointerede, at beboerne kunne opdeles i to overordnede grupper: En gruppe var piger, der havde været i Danmark i op til fem til seks år. De var flygtninge, typisk med kort skolebaggrund, og var ofte holdsvis traditionsbundne og religiøse. En anden gruppe var piger, der havde haft hovedparten eller hele deres barndom i Danmark. De havde hyppigt også flygtningebaggrund, og familierne var socialt belastede. Disse piger/unge kvinder havde været udsat for mere omsorgssvigt og vold end den første gruppe, og flere led af personlighedsforstyrrelser, som de ofte ikke var udredt for. Brødre i disse familier var ofte enten kriminelle eller kriminalitetstruede (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011).

En anden inddeling skelner imellem unge kvinder, der er opvokset i Skandinavien, og kvinder, der er kommet hertil i forbindelse med et ægteskab, som de efterfølgende flygter fra på grund af vold og tvang. Her vil den første gruppe ofte have et større sikkerhedsbehov, da de har langt flere familiemedlemmer i Danmark, mens den sidste gruppe vil have vanskeligere ved at klare sig selvstændigt i Danmark på grund af blandt andet dansk-sproglige udfordringer (Jensen m.fl., 2006). I forhold til sidstnævnte gruppe har skiftende regler for såvel familiesammenføring som opnåelse af opholdstilladelse stor betydning for både, hvem der kommer til Danmark, og hvem der eventuelt søger hjælp fra et botilbud. Usikkerhed omkring, hvorvidt man kan blive i Danmark efter en skilsmisse kan således få nogle kvinder til at forblive i voldelige forhold. (Ottosen, Liversage & Olsen, 2014).

En tredje inddeling handler om køn. Hvor fx *Botilbuddet* i Oslo kun retter sig imod kvinder, kan der på R.E.D.'s to tilbud i Danmark også bo unge mænd. Disse unge mænd kan have behov for hjælp og beskyttelse, enten fordi de er homoseksuelle, eller fordi de indgår i et heteroseksuelt forhold, som nogle familiemedlemmer (ofte fra deres kærestes familie) ikke vil acceptere.

Som en fjerde inddeling, der illustrerer den høje grad af heterogenitet imellem forskellige brugere af sikre botilbud, skal nævnes en typologi fra bogen *"Når Aicha løber hjemmefra – psykosocial arbejde med etniske minoritetspiger"* (Loua, 2012). I bogen opstiller psykolog Inge Loua forskellige idealtyper af piger, der boede på tilbuddet Kastaniehuset, der i årene 2004-2009 var Danmarks eneste specialiserede opholdssted for etniske minoritetspiger. Disse typer – og den måde, de bedst kan mødes på – er følgende:

- "Den gyldne prinsesse", der har været forkælet. Hun skal fastholdes i ansvar og støttes i opbygning af selvværd.
- "Den lille husmor", der har haft et stort praktisk ansvar i familien. Hun skal lære at mærke efter og udtrykke egne behov.
- "Party-pigen", der bare gerne vil feste og ikke tale om problemer. Hun skal støttes i at indgå i et fællesskab, og udvikle selvrefleksion.
- "Den mishandlede", der kan have svært ved at skelne rigtigt og forkert, både uden for og inden i sig selv. Hun skal have faste rammer, stabilitet og tryghed og kan kræve mange ressourcer.
- "Den målrettede", der kan være supergod i skolen, men svag til andre ting. Hun skal lære at indgå i relationer og bruge de gode evner, hun har til at komme videre med sit liv.
- "Den oprørske", der føler sig hæmmet af familiens regler og bare gerne vil være som alle andre. Hun kan have behov for at udvikle ansvarlighed og modenhed og skal rustes til at forholde sig til såvel familiens forventninger som til sin egen adfærd.
- "Den psykisk ustabile", der kan skifte sindsstemning og miste jordforbindelse på et øjeblik. Hun skal først og fremmest have stabile rammer, troværdige voksne og en fast struktur i hverdagen.
- "Overleveren", der har haft en opvækst fuld af overgreb, men som alligevel har formået at forblive relativt intakt. Denne pige har også brug for fast struktur, og for voksne, der møder hende med såvel overbærenhed som med krav om selvrefleksion (Loua, 2012, s. 33-61).

Som det fremgår af disse otte forskellige måder at underopdele målgruppen på til de sikre botilbud, kan det altså være meget forskellige unge mennesker, der skal rummes under samme tag. Hverdagen på de sikre botilbud kan dermed selvsagt være ganske udfordrende (se også Bredal & Orupabo, 2008).

5.3 Centrale udfordringer for botilbuddenes brugere

5.3.1 Oplevelser af ensomhed og isolation

En central udfordring for brugere af sikre botilbud er, at de på grund af vold og kontrol har brudt med deres nære relationer og er flyttet (normalt reelt flygtet) fra deres familier – enten fra deres forældre eller fra en ægte mand. Dette brud medfører ofte en stærk følelse af ensomhed og isolation, der kan få sådanne brugere til at søge tilbage til familien, uanset de vilkår, der fik dem til at søge hjælp er uændrede (Mayeda & Vijaykumar, 2016). De unge brugere står således ofte med et vanskeligt valg imellem på den ene side deres individuelle rettigheder (som de søger at beskytte ved at forlade familien) og på den anden side deres familiære/kulturelle tilhørsforhold (Gill & Mitra-Khan, 2010). Denne spænding – og erfaringerne med, at mange beboere vender tilbage til familien – får nogle forfattere til at vurdere, at de sikre botilbud på den længere bane ikke yder den mest velegnede hjælp (Wikström & Ghazinour, 2010).

Netop den tendens til, at mange unge med alvorlige problemer alligevel søger at genetablere kontakt med deres familie – frem for at bryde endegyldigt med den – er den væsentligste bevæggrund bag de mæglingstræbelses, som beskrives i kapitel 7. Tendensen til at vende tilbage til familierne kan også ses som en indikation på, at der er et stort potentiale i det forebyggende arbejde, så de vanskelige og smertefulde brud i familierne i højere grad kan undgås (Alizadeh m.fl., 2010).

Brugernes savn af deres familier (eller eventuelt af udvalgte familiemedlemmer, som mindre søskende) er noget, som medarbejderne på de besøgte botilbud alle nævner som en udfordring, de

arbejder med. Også i den forbindelse bliver opbygningen af tillid imellem brugerne og medarbejderne vigtig, da tillid kan være en forudsætning for, at beboerne deler deres svære følelser om familien med de ansatte. Som en fagperson fra et norsk botilbud beskriver det, sikrer man sig dels, at personalet aldrig taler dårligt om pigernes familier, da man herved giver plads til, at pigerne selv kan udtrykke negative følelser over for familien. Dels taler personalet meget gerne med brugerne om deres familier og viser fx forståelse for det store savn, som brugerne ofte føler. Endelig snakker personalet med brugerne om, hvordan de eventuelt kan tage kontakt til familien på en kontrolleret og sikker måde og opfordrer til, at beboerne – hvis de vil tage kontakt – taler med en af de ansatte først. Dermed søger personalet at forebygge, at unge beboere etablerer kontakt med familien i hemmelighed, hvilket ellers kan blive tilfældet. En sætning, personalet ofte benytter sig af, er at sige til de unge, at de ”...har forladt volden og kontrollen – men de har ikke forladt familien”.

De unges isolation og begrænsede netværk kan også betyde, at de knytter sig meget til bestemte medarbejdere på botilbuddene. Dette kan medføre, at beboere oplever endnu et brud, når de på et tidspunkt forlader botilbuddet. Blandt andet for at imødegå denne udfordring, inddrager nogle botilbud frivillige fra udvalgte organisationer til at støtte de unge, da sådanne frivillige bedre kan bygge bro imellem fasen på botilbuddet og den efterfølgende fase i egen bolig. Andre botilbud anvender dog ikke denne mulighed, blandt andet fordi det muligvis kan udfordre sikkerhedssituationen, hvis flere personer end højst nødvendigt får kendskab til den unges bopæl (Bye, Eggebø & Thunem, 2016).

5.3.2 Andre former for udfordringer

Med den store diversitet i botilbuddenes brugere er der også en del brugere, som har psykiske udfordringer af forskellige slags. Ifølge en interviewet dansk fagperson kan disse udfordringer opdeles i to hovedkategorier: Dels udfordringer, der udspringer af den akutte krise, som de unge befinder sig. Og dels psykiske udfordringer, der burde have været udredt på et tidligere tidspunkt, men hvor den unges problemer er ”gået under radaren”. En surveyundersøgelse af 18-årige viser tilsvarende, at etniske minoritetsunge kun halvt så tit som majoritetsdanske unge har en ADHD-diagnose. Forskellen tilskrives først og fremmest, at de etniske minoritetsunge ikke udredes i samme omfang som andre unge, fordi hverken familier eller fagfolk tager initiativ hertil (Liversage & Christensen, 2017). Tilsvarende viser et registerstudie, at flygtningebørn er under halvt så tit i kontakt med det psykiatriske system som børn med majoritetsbaggrund, uanset at man må formode, at flygtningebørn kan have en højere grad af psykisk sårbarhed (Barghadouch m.fl., 2016).

De udfordringer, der kan være forbundet med en akut krisefase, peger på endnu en relevant opdeling af beboerne på de sikre botilbud: Det er en opdeling, der handler om, hvor længe den enkelte beboer har været på stedet og dermed være indikerende for, hvilken fase de unge befinder sig i. På de forskellige botilbud bruges lidt forskellige betegnelser, men de har alle en opmærksomhed på, at der er helt særlige behov i *akut-fasen*, hvor en ung lige er ankommet. Dernæst kan man tale om den *udredende fase*, den *stabiliserende fase* og endelig den *reorienterende fase*, hvor den unge skal gøre sig klar til at komme videre i livet. Dagligdagen på et botilbud kan dermed være præget af, om der fx er mange nyankomne, der oplever akutte krisereaktioner, eller om hovedparten af beboerne befinder sig fx i *den stabiliserende fase*.

I forhold beboere med akutte krisereaktioner fremhæver flere fagpersoner, at det er vigtigt, at personalet er klædt godt på til opgaven. På den ene side skal man kunne spotte suicidal adfærd, og skaffe den fornødne hjælp. På den anden side kan nogle brugere give meget voldsomt udtryk for stor smerte, uden at det fx er udtryk for en psykose. Her hjælper det personalet med at håndtere den enkelte situation, hvis de kender såvel beboerne som deres kolleger godt. Denne form for

arbejde med meget udfordrede beboere gør også, at botilbuddene generelt sikrer, at deres medarbejdere går til jævnlig supervision.

De udfordringer, der burde have været udredt på et tidligere tidspunkt kan blandt andet dreje sig om unge med kognitiv funktionshæmning. Arbejdet med sådanne brugere kan være en særlig udfordring for botilbuddene, der for det meste ikke har særlige kompetencer i forhold til sådanne brugeres behov. En sådan kompetence findes dog på TRIS i Sverige (Widstrand, udateret). I andre tilfælde handler udfordringer om, at nye beboere er fx tidligt skadede unge, eller personer med personlighedsforstyrrelser i et eller andet omfang. Her fortæller en dansk informant, at det kan være overordentligt vanskeligt at få en udredning for en borger over 18 år, især hvis borgeren selv helst vil undgå at komme til psykiater. Samtidig kan en person med fx alvorlig OCD eller med paranoide træk være svær at rumme på et botilbud som R.E.D. Uanset at det sikre botilbud således kan have vanskeligt ved at rumme disse beboere, kan det – på grund af den sikkerhedsrisiko, som i første omgang har fået brugeren henvist – være vanskeligt at finde andre og mere velegnede tilbud.

En del beboere har også været vant til at leve et dobbeltliv for at opnå personlige frihedsgrader på trods af familiens forventninger til dem. Dermed kan de have indarbejdet løgn som en strategi i deres liv – og videreføre denne strategi, mens de bor på botilbuddet (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011; Hviid, 2014). Noget sådan kan selvsagt udfordre personalet, hvis rummelighed der stilles store krav til.

Det kan ikke overraske, at en del beboere oplever behov for at modtage psykologbehandling. Ud over PTSD og lignende kan det også udspringe af, at nogle beboere har gennemlevet ganske voldsomme overgreb fra personer, de er i tæt familie med, hvilket de kan have behov for hjælp til bearbejdning af. Psykologbistand er dermed også en måde, hvorpå man søger at hjælpe de unge på sikre botilbud videre i deres liv.

5.4 Tilrettelæggelse af det daglige arbejde

Der er forskellig tilgange til, hvordan arbejdet på botilbuddene bedst udføres. I forhold til botilbuddenes struktur er der således forskellige synspunkter i forhold til *blanding af de to køn*: Én holdning er, at tilstedeværelsen af begge køn er vigtig: En sådan blanding bryder med den kønssegregering, som en del unge er vokset op med, og afspejler situationen i det omgivende samfund. Ud fra dette perspektiv kan også tilstedeværelsen af mandligt personale være vigtigt, fordi det giver både kvindelige og mandlige brugere erfaringer med, at mænd kan være på mange måder – herunder være imødekommende og omsorgsfulde.

En anden holdning til køn er, at tilbud, der kun har kvindelige brugere og kvindeligt personale, har en vigtig funktion: Æresrelaterede konflikter handler i høj grad om unge kvinders kontakt til "fremmede mænd", og anbringes sådanne unge kvinder på et botilbud, hvor der også er det modsatte køn, kan det medføre en optrapning af konfliktniveauet. Det kan dermed afstedkomme et, måske uønsket, endeligt brud til en beboers familier – et brud, der måske kunne have været undgået, hvis botilbuddet kun havde været for og med kvinder.

Et vigtigt emne i forhold til sikre botilbud er, *i hvor høj grad hverdagen skal struktureres*, herunder hvor mange faste regler der skal være. Af såvel litteratur som interview fremgår det, at der er ganske forskellige holdninger hertil. Synspunkterne kan anskues som et kontinuum: I den ene ende af dette kontinuum er holdningen, at der skal være *en begrænset grad af struktur*. Argumentet er, at beboerne (eller de fleste af dem) er over 18 år gamle og dermed voksne i lovens forstand. Derfor

er det vigtigt, at de får gode muligheder for personlig selvbestemmelse i hverdagen, og at de ikke oplever, at den omfattende kontrol, og de begrænsninger, de er flygtet fra, reelt genfindes på botilbuddet. At ophold på botilbud kan opleves som for kontrollerede og regelstyrede, fremgår blandt andet af interview med brugere fra Sverige (Wikström & Ghazinour, 2010; Pérez, 2014).

I den anden ende af kontinuummet er holdningen, at der bør være en *høj grad af struktur* på sådanne botilbud. Argumentet er blandt andet, at en sådan struktur er et vigtigt redskab til at modvirke den tilbøjelighed til depression og initiativløshed, man ellers i perioder kan se hos beboerne (Bredal & Orupabo, 2008). Nogle interviewede fagpersoner fremhæver endvidere, at en stor del af beboerne er traumatiserede af deres oplevelser og lider af PTSD. Sådanne beboere har behov for, at der er en tydelig struktur i hverdagen, da denne struktur kan være med til at sænke deres angstniveau.

Vender man tilbage til Inge Loua's typologi i det foregående afsnit, har nogle af beboertyperne stort behov for klare, faste rammer. Samtidig kan sådanne rammer opleves som alt for snærende af nogle af de andre typer af beboere. Dermed er det vigtigt at det enkelte botilbud finder en balance, hvor personer med traumer i bagagen har tilstrækkeligt med struktur, uden at det hele bliver så strengt, at de "oprørske troldeunger" ikke vil bo der (Bredal & Orupabo, 2008). Endnu engang er det altså ikke muligt at pege på dokumentation for, at én bestemt måde at arbejde på er den rigtige og mest virksomme.

5.5 Arbejde for at øge selvstændighed

På baggrund af den umodenhed man møder hos en stor del af beboerne, fortæller fagpersoner på flere botilbud, at en del af deres aktiviteter handler om at give de unge nogle af de erfaringer, som regnes for helt almindelige i det omgivende samfund. Som en fagperson i Norge fortæller, kan det handle om at tage på hyttetur sammen, hvor "*en pige klapper en hest – og det er første gang i hendes liv, hun gør det*". Andre tiltag, som fagpersoner i Norge nævner, er klatring eller kurser i at stå på *ski*. Sådanne aktiviteter kan også knytte tættere bånd imellem beboere og imellem beboere og personale. Samtidig kan de forskelligartede erfaringer også være med til at opbygge beboernes selvtillid – "*for det er så svært at være voksen og så uerfaren*," som en medarbejder formulerer det. Tilsvarende er erfaringen fra dansk kontekst, at sådanne ture ud ad huset kan være et vigtigt indslag, der bidrager til at gøre opholdet på et botilbud til en god oplevelse. Samtidig er sikkerheden dog også vigtig, hvilket har betydning for, hvordan man præcist tilrettelægger fx en ekskursion.

I forhold til arbejdet på botilbuddene kan et behov hos de unge fx være, at de skal blive bedre til at forstå og kommunikere egne behov. Dette behov kan adresseres igennem samtaler: Ved at igangsætte samtaler om den unges fremtid kan personalet støtte de unge i at blive bedre til at reflektere og til at vægte forskellige muligheder og udfordringer op imod hinanden. Sådanne samtaler kan være vigtige, også til bedre at sikre sig imod, at den unge pludselig handler overilet og måske forlader botilbuddet fra den ene dag til den anden (Bye, Eggebø & Thunem, 2016).

En svensk fagperson forklarer i tråd hermed, at man i disse samtaler først og fremmest skal stille åbne spørgsmål og lytte. Et spørgsmål som fx, hvad der var sket, hvis en ung ikke var flygtet hjemmefra, kan føre til, at opmærksomheden atter rettes imod, at en ung så måske allerede var blevet gift med en fætter, havde fået et barn og eventuelt boede i Irak. Denne opmærksomhed kan gøre det nemmere for unge at leve med det stærke savn af familien, som de ofte føler. Interviewpersonen fremhæver også, at personalet søger at fremme de unges refleksioner omkring deres

ansvar i forhold til den næste generation: Ved at forlade volden og kontrollen – selvom det er hårdt – bryder de unge med et mønster, hvilket også vil komme den næste generation til gode.

En del af det pædagogiske arbejde med de unge handler om de unges egen adfærd. Personalet taler fx meget sikkerhed med de unge – ikke bare i forhold til de unges familier, men i forhold til hele den verden, de unge ikke har den store erfaring med at begå sig i. Det kan handle om at passe på med, hvor meget man drikker en aften i byen, eller om vigtigheden af, at ingen efterlades alene, hvis man er flere unge, som en aften går ud sammen. Det kan også handle om valg af kærestere, hvor nogle af botilbuddets brugere har en tendens til at falde for meget dominerende, og ofte også voldelige, mænd. Endelig understreger en fagperson vigtigheden af at møde de unge, hvor de er. Det nytter ikke noget at fortælle dem, at de er "*frie individer*", der bare skal "*kræve deres rettigheder*", da sådanne paroler ikke giver så meget mening i de unge kvinders liv.

Ovenstående eksempler handler blandt andet om at støtte de unge i at udvikle deres selvstændighed. Dette arbejde kan også handle om at styrke beboernes kompetencer i forhold til verden omkring dem. Det kan være kompetencer med hensyn til praktiske forhold omkring alt fra samfundets generelle indretning over, hvordan man bruger netbank, og til viden om fx reproduktiv sundhed og kropsforståelse. Det kan også handle om at blive bedre til at indgå i sociale relationer (som indikeret i kursusoverskriften "*hvad er en god ven?*"). Nogle unge kan også have behov for at øve sig i at sætte grænser på en konstruktiv måde eller på at sætte sig i andre menneskers sted og forstå deres behov. Nogle unge har her endvidere udviklet en kommunikationsform, som kan gøre det svært for dem at etablere nye venskaber. Erfaringsmæssigt er den økonomiske situation også noget, der kan udfordre unge fra målgruppen, når de skal starte et selvstændigt liv (Aarset, Liden & Seland, 2008), og det er dermed et område, hvor beboernes kompetencer med fordel kan styrkes. Dette arbejde hen imod øget selvstændighed kan foregå såvel individuelt som i grupper. Arbejdet foregår ikke alene i botilbudsregi, men kan også finde sted som en efterværnsindsats – altså for unge/voksne, som er fraflyttet enten et sikret botilbud eller eventuelt et kvindekrisecenter (se kapitel 8).

I forhold til at øge de unges selvstændighed ønsker man som nævnt at styrke deres egne handlekompetencer igennem dialog og refleksion, frem for at de unge skal indpasse sig i en botilbudsstruktur, hvor de får besked om, hvad der er rigtigt og forkert. Det er forståeligt nok en tidskrævende proces at finde ud af, hvad man selv mener, og hvordan man sætter egne grænser, hvis man kun har meget begrænset erfaring hermed. Fra flere fagpersoner lyder det, at det ikke altid er nemt at finde den rette balance imellem at give hjælp og give hjælp til selvhjælp, fordi unge kan føle sig "*svigtet*", når medarbejderne reelt søger at støtte dem i at udvikle sig (og derfor ikke gør tingene for de unge). I forbindelse hermed fremhæver en rapport om brugen af miljøterapi på botilbud for unge, der fx har været udsat for æresrelateret vold, at det er meget vigtigt, at personalet kommunikerer om, *hvorfor* de gør, som de gør. En sådan udbygget kommunikation kan imødegå noget af den frustration, beboere ellers kan komme til at føle over, at medarbejdere "*ikke vil hjælpe dem*", når medarbejderen søger at styrke beboerens egen handlekompetence (Nadim & Orupabo, 2014).

Arbejde med at styrke beboernes selvstændighed kan både foregå i individuelt arbejde med beboerne og igennem aktiviteter og interaktion i hverdagen på botilbuddene. Også gruppebaserede tilbud kan spille en rolle. Det kan handle om, at man i grupper opøver konkrete færdigheder i forhold til madlavning, sundhed eller lignende (Schlytter m.fl., 2011). Et andet eksempel på et sådant gruppeprojekt kommer fra Bokollektivet i Oslo. Her havde man et godt forløb for nuværende og tidligere beboere, der arbejdede med erfaringer om at komme fra deres vanskelige fortid og videre i livet. Disse erfaringer og refleksioner – i form af tekster, digte, fotos og malerier – blev til bogen

"Håp smaker mango". Denne bog gives nu som inspiration til nye beboere i Bokollektivet (Bokollektivet, 2017).

5.5.1 Hverdagen og brugernes behov

På alle de besøgte botilbud er der en eller anden grad af fast dagsrytme. Det kan fx gå ud på, at hver ugedag har én fast aktivitet – om det så er *bagedag* eller *yoga med afslapningsøvelser*. Derudover kan der være kursusaktiviteter med temaer som fx *krop og sundhed*, *økonomi* og *selvudvikling* (Dullum & Mettenes, 2010). I dette arbejde kan en udfordring være, hvordan man laver aktiviteter, der tager hensyn til deltagernes ofte meget forskelligartede kompetencer og behov, så alle både kan være med, og alle kan føle sig udfordrede. En særlig problematik handler om beboere, som kun taler deres modersmål, fx fordi de er nyankomne flygtninge. Her kan begrænset adgang til tolkning vanskeliggøre botilbuddenes arbejde i betydelig grad.

I hverdagen er der også praktiske ting som rengøring og madlavning, der skal tages hånd om. Dette sker på forskellige måder: På nogle botilbud er det de unge selv, som skal stå for rengøring og madlavning, blandt andet ud fra et princip om, at de er selvstændige unge/voksne mennesker. Dette omtales ofte som en "*empowerment*"-tilgang. Andre steder har man i stedet en "madmor", der sørger for at tilberede måltiderne, da en sådan ordning anses for velegnet til at etablere omsorg og trygge rammer til de sårbare unge. Laver de unge selv mad, kan det eventuelt bruges som afsæt for læring, fx i form af arbejde med "*sunde kostvaner*" eller "*mad på et SU-budget*".

I forhold til at møde brugerne hvor de er, fortæller man på et botilbud også, at man bemærkede, at en del piger/kvinder ingen bagage havde med sig, da de ankom, fordi de var flygtet fra deres hjem over hals og hoved. Dermed var en af de første ting, de skulle, (naturligvis afhængigt af sikkerhedssituationen) at gå med en medarbejder ud for at købe blandt andet nyt undertøj. Unge kvinder, der måske aldrig selv havde handlet deres eget tøj ind, kunne opleve det som ganske grænseoverskridende at foretage sådanne undertøjsindkøb sammen med en medarbejder, de kun lige havde mødt. Denne erfaring medførte, at botilbuddet nu har nogle faste "velkomstpakker" liggende. Her kan nye beboere vælge imellem forskelligt indhold – de kan fx vælge imellem bind og tamponer, og imellem sorte og hvide trusser. Dette initiativ har gjort, at en ny beboer slipper for at skulle handle undertøj med en ukendt medarbejder i en stresset situation. Samtidig sikrer løsningen også, at den nye beboer stadig har mulighed for at træffe et valg – i forhold til, hvilken pakke de vælger. Medarbejderne fortæller, at for nogle af beboerne er dette valg af pakke reelt et af de først selvstændige valg, de træffer i deres liv.

Endelig må man huske, at livet på de sikre botilbud i det hele taget er ganske specielt. Her opholder unge mennesker med store udfordringer sig på begrænset plads. De har – afhængig af den enkeltes sikkerhedssituation – begrænsede muligheder for kontakt med den omgivende verden, og de kan nære store bekymringer for, hvad der vil ske dem i fremtiden. Som en fagperson beskriver det, kan der til tider godt gå lidt "*Paradise Hotel*"⁸ i den: Hverdagen på de sikre botilbud handler om ungdomsliv, om relationer og (til tider) om intriger på meget lidt plads, hvor man er sammen døgnet rundt – komplet med, at der til tider er nogle, som de andre "søger at stemme ud".

5.5.2 Fleksibel tilpasning til forholdene

Fra botilbud i både Danmark, Norge og Sverige er erfaringerne, at man i det daglige arbejde ikke tager afsæt i en snævert defineret metode. En norsk fagperson fortæller fx, at "*...disse piger ville til enhver tid gennemskue en tre-bogstavs metode*". Fagpersonen var på et tidspunkt på et Marte

⁸ Reality-serie efter amerikansk koncept, der foregår på et hotel, og hvor unge mænd og kvinder uge for uge stemmer én medvirkende ud af spillet.

Meo kursus, med henblik på at anvende denne metode, der blandt andet indebærer, at man optager interaktion på video. Denne brug af video fandt fagpersonen dog var for kunstig til at være brugbar i det meget sårbare miljø, som botilbuddet udgør.

I stedet lægger de besøgte botilbud generelt vægt på, at medarbejderne har en høj grad af faglighed. I forskellige nationale/institutionelle kontekster understøttes denne faglighed på forskellig vis. Det kan fx handle om følgende:

- Fagpersonlige udviklingssamtaler mellem leder og den enkelte medarbejder flere gange årligt.
- At medarbejdere løbende deltager i forskellige kursusaktiviteter.
- Fast supervision af personalet med ekstern psykolog.
- Fast gennemgang af alt, hvad der "er gået galt" på ugentlige personalemøder, med henblik på fremadrettet at lære af episoderne.

Ud over denne faglige infrastruktur er der naturligvis også forskellige principper, der strukturerer, hvordan det daglige arbejde tilrettelægges. Et gennemgående træk er fx, at de enkelte beboere har en medarbejder som central kontaktperson. De kan sammen have jævnlige møder om den unges handlingsplan og diskutere, hvordan den unge bedst kommer videre i livet. Medarbejderen har pligt til at dokumentere det arbejde, der udføres, og en problematik kan være, at de unge oplever, at denne dokumentationspligt gør det mere vanskeligt at opbygge et tillidsfuldt forhold: Da unge kan opleve, at "*alt, hvad man siger, bliver skrevet ned og brugt imod en*", som en interviewperson formulerer det.

På et svensk botilbud har man – for at modgå denne problematik – en fast procedure om, at den unge hver måned (i forbindelse med et fast møde om den enkeltes udviklingsplan) tilbydes at læse alt, hvad der er dokumenteret om vedkommende. Dermed bliver journalen i højere grad et fælles anliggende. Tilgangen har også betydning for, hvordan personalet fører journal. En interviewet fagperson fortæller således, at i stedet for fx at skrive "*Maja var vred*", sørger personalet for at være meget beskrivende og objektive og skriver: "*Maja kom til morgenmad og stampede og smadrede et glas i gulvet – jeg tror, hun var vred*". Dette botilbud sikrer også, at alle beboere, ud over deres kontaktperson på botilbuddet, også har en frivillig kontaktperson. Sidstnævnte har en rent social rolle og skal fx *ikke* dokumentere noget. Det eneste krav til disse frivillige er, at de fortæller det til botilbuddet, hvis de hører om enten en selvmordstrussel eller om vold imod mindreårige – derudover kan brugerne betro sig til den frivillige uden at frygte, at det noteres ned i en journal.

På alle botilbud er der – i større eller mindre grad – konflikter i hverdagen. En del af disse konflikter opstår, når beboere ikke respekterer de rammer og regler, som er gældende. Sådanne konflikter kan koste meget tid og energi hos såvel personalet som beboerne imellem (og søges eventuelt løst på de ugentlige beboermøder, som mange af botilbuddene afholder (Dullum & Mettenes, 2010)). For at begrænse, hvor meget sådanne konflikter (fx over hvem der skal gøre rent hvor og hvornår, over stille-tider og over brug af fælles køleskab) kommer til at fylde, fortæller en informant på et svensk botilbud, at de har indført, hvad de kaldte "mikro-samtaler", og at denne tilgang har gjort, at hverdagen nu flyder lettere, fordi konflikter bliver løst hurtigere og enklere. For en beskrivelse af denne metode, se boksen nedenfor.

Mikro-samtale på et svensk botilbud

En medarbejder tager initiativ til en mikro-samtale, enten når en overtrædelse af gældende rammer lige har fundet sted, eller når der er optræk til, at noget sådan vil ske. Til samtalen bruges et lille timeglas (et æggeur), og samtalen varer maksimalt 3 x 2 minutter. Samtalen er en kort, struktureret udveksling, der udelukkende handler om den overskridelse af regler, som netop er sket, eller som er lige ved at ske. En mikro-samtale kan forløbe som følger:

Klokken fem om natten bliver flere beboere vækket ved, at Sara støvsuger sit værelse. Om morgenen klager de over denne støj til en medarbejder. Medarbejderen trækker Sara til side, beder om en mikro-samtale og sætter timeglasset i gang. Når timeglasset starter, har medarbejderen taletiden, men højst i to minutter – og hun må kun tale om den ene, konkrete ting: At højt støvsugning klokken fem om morgenen ikke er i orden, da der skal være nattero. Dermed sikres, at alle mulige andre forhold og episoder ikke inddrages. Efter to minutter rækker medarbejderen timeglasset over til Sara. Hun kan nu give sin respons – men igen, kun på det konkrete forhold samme nat, og hun har højst to minutter til sin rådighed. På det svenske botilbud oplever de, at denne metode gør det muligt at få løst mange af de små udfordringer, der opstår i hverdagen, på en konstruktiv måde, så de ikke hen ad vejen vokser sig store.

5.6 Opholdenes afslutning

Der er store forskelle imellem, hvor længe unge opholder sig på de sikre botilbud. En generel erfaring er, at målgruppen ofte har behov for nogle ganske lange forløb. Således er en normal opholdstid på TRIS i Sverige omkring to år. På Bokollektivet i Oslo havde man oprindeligt en tidsgrænse på seks måneder, men dette tidsrum kan nu forlænges til ni måneder. På Zahir i Holland er opholdet normalt af 9-12 måneders varighed.

På R.E.D (Sjælland) kan man på kvindefdelingen bo i op til to år. Ifølge en evaluering fra 2012 opholdt godt to ud af tre kvinder sig dog på R.E.D i under tre måneder, mens hver tiende havde ophold på over et halvt år (Brøndum & Fliess, 2012). På parafdelingen var fordelingen, at fire ud af fem par havde ophold på under tre måneder, mens hver tiende havde ophold på over et halvt år (Brøndum og Fliess, 2013). En del ophold er altså ganske korte, og en del af disse ophold slutter med, at unge vender tilbage til deres familier. Der er dog meget lidt viden om, hvordan det videre forløb er i sådanne situationer. Nogle kortvarige ophold er nemlig også en form for trinbræt, som ressourcestærke unge kan bruge som afsæt ud i en selvstændig tilværelse.

Der kan være forskel på, hvor det koordinerende ansvar ved unges flytning fra botilbud til egen bolig ligger. En udfordring her kan være, at én instans eller fagperson slipper sit ansvar, uden at en anden reelt tager over – noget, der erfaringsmæssigt kan skabe betragtelige problemer for de borgere, der så kan stå uden støtte i en sårbar overgangsfase (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017). Samarbejde imellem forskellige instanser kan være særligt udfordrende for unge, der ikke blot flytter fra botilbud til egen bolig, men også flytter på tværs af kommunegrænser og politidistrikter. Situationen kan kompliceres yderligere, hvis flytningen sker omkring det tidspunkt, hvor den unge fylder 18 år, og dermed også krydser grænsen fra kategorien "barn" til kategorien "voksen" (Bredal & Orupabo, 2008). I Danmark er et nyt tiltag, der skal støtte op om borgeres overgange imellem forskellige kommuner mv., den *sikkerhedskonsulent-ordning*, der blev etableret i Handlingsplanen på området fra 2016. Denne ordning beskrives kort i kapitel 6. Hjælp til at mestre livet

efter et ophold på et botilbud – eller, når mindreårige fylder 18 år og skal flytte fra fx en plejefamilie – kan også ske ved, at der ydes *efterværn*, et emne, der belyses i kapitel 8.

En udfordring ved fraflytning kan – den generelle boligsituation især i landets større byer taget i betragtning – handle om at få en passende bolig. Fra en fagperson i Sverige hører VIVE om en aftale, man havde med et større boligselskab: Med baggrund i aftalen kunne man skaffe lejligheder til beboere, der skulle videre fra et botilbud. Ud over at give adgang til boliger, sikrede ordningen også, at de nye beboeres navne ikke kunne fremsøges på samme vis som andre beboeres navne.

I forhold til de sikre botilbud kan man afslutningsvis sige, at sådanne tilbud på den ene side har en central betydning i akutte sager, hvor unge har behov for beskyttelse og omsorg. På den anden side og længere bane er der dog meget begrænset viden om effekterne af denne form for indsats. Som en svensk rapport konkluderer: *“Regarding the long-term effects of sheltered housing we want to emphasize that this is still unknown and calls for further investigation”* (Wikström & Ghazinour, 2010, s. 258). Dermed er der også begrænset viden om, hvilke indsatser der fungerer bedst i forhold til hvilke dele af målgruppen.

5.7 Opsummering

Der findes i dag beskyttede botilbud, hvor unge, og unge voksne, der må forlade deres familier grundet alvorlige æresrelaterede konflikter, kan søge beskyttelse og støtte. Disse tilbud er – sammenlignet med fx sociale tilbud som kvindekrisecentre – af relativ ny dato. Beboerne på sådanne tilbud er langt overvejende kvinder, men også par og unge mænd kan have behov for beskyttelse og hjælp.

Arbejdet på botilbuddene varierer såvel inden for, som imellem, forskellige lande. Der er dog også fællestræk – fx beskæftiger man sig alle steder med såvel sikkerhed som med styrkelse af de unge. I forhold til sikkerhed handler det både om ydre sikkerhed, herunder tilbuddenes indretning. Her er der store forskelle, såvel på de konkrete sikkerhedsforanstaltninger (fx brugen af høje mure og sikrede indgange) som graden af hemmeligholdelse af botilbuddenes konkrete adresser. VIVE har ikke kunnet finde forskningsmæssig viden om, hvilken tilgang der er mest hensigtsmæssig, hvilket også kan være et meget kontekstbestemt emne. Sammenligner man landene, synes danske, og til en hvis grad svenske botilbud, at lægge størst vægt på de fysiske sikkerhedsforanstaltninger.

I arbejdet med at selvstændiggøre og støtte beboerne er der også forskelle imellem forskellige lande og forskellige botilbud. En vigtig forskel handler om, hvorvidt et tilbud kun retter sig imod kvinder, eller er til både kvinder og mænd. En anden forskel er, i hvilken grad hverdagen på botilbuddet er struktureret og skemalagt. Et synspunkt handler om, at hverdagen ikke må ligge i for faste rammer, da de unge derved oplever at være flyttet fra en form for rigid kontrol til en anden. I stedet skal de lære at håndtere den høje grad af selvstændighed der karakteriserer det meste af det omgivende samfund. Et andet synspunkt er, at en stor del af beboerne har PTSD-symptomer og psykiske udfordringer. Her kan meget faste rammer være vigtige for at mindske angst og fremme trivsel. Da botilbuddene rummer mange forskellige typer af borgere, kan begge synspunkter være berettigede, hvilket i sig selv illustrerer de udfordringer, der kan være i sådanne botilbuds arbejde.

Diversiteten blandt beboerne gør også, at der generelt ikke anvendes faste metodiske tilgange i det daglige arbejde. I stedet arbejder man med at opbygge relationer til de unge, med at bibringe

dem viden, og med – via dialog, refleksion, og eventuelt også behandling hos psykolog eller lignende – at få dem til at komme videre i livet i forhold til de svigt og overgreb, som de har været udsat for. På de forskellige botilbud understreger man også vigtigheden af at have et velkvalificeret personale, der har viden om fx traumereaktioner, og som gerne løbende skal have udviklings-samtaler, supervision eller lignende. I forhold til fraflytning fra tilbuddene er erfaringerne, at de unge ofte har behov for ganske langvarige ophold.

I forhold til manglende viden på området er et særligt stort videnshul, hvordan det siden går de unge, der på et tidspunkt har søgt hjælp på et sikkert botilbud. Her ville en mulig tilgang være at kombinere forskellige datakilder som registerdata, journaldata og kvalitative interview, eventuelt i et longitudinelt perspektiv. Dette kunne give en øget viden dels om de forskellige typer af borgere, der benytter sådanne tilbud, fx med hensyn til deres familiemæssige baggrunde og hvad der ledte frem til deres ophold. Dels ville det give mulighed for at se på samspillet imellem de unges baggrunde, de indsatser, forskellige unge møder (fx i form af opholdets varighed, og om de modtager psykologbistand eller efterværn), og hvordan det efterfølgende går dem i tilværelsen. En sådan viden ville internationalt set være et vigtigt bidrag til feltet.

6 Sikkerhedsarbejde og arbejde med udøvere

En del af arbejdet i forhold til æresrelaterede konflikter handler om sikkerhed. Unge, der har (eller anses for at have) overtrådt normer for acceptabel adfærd, hvorved de har "krænket familiens ære", kan blive udsat for vold, indespærring eller bortførelse ud af Danmark. Dermed bliver det vigtigt at afklare, hvordan risikoprofilen ser ud i de enkelte sager, og hvornår medarbejdere i fx det sociale system bør inddrage politiets kompetencer. Som beskrevet kan fagfolk være for at ikke at tage situationen alvorligt nok og for at overreagere – noget, der endvidere kan forværre en given situation (Alizadeh, Törnkvist & Hylander, 2011). Denne udfordring gælder også i forhold til sikkerhedsarbejdet, hvor der kan være...

...både tendenser til bagatellisering og til overdramatisering. Det bør tilstrebes større grad av presisjon og profesjonalitet i omtalen og håndteringen av sikkerhetsmessige forhold, med særlig vekt på trusselvurderinger (Bredal & Orupabo, 2008, s. 10)

Dette kapitel belyser derfor, hvordan man kan håndtere sikkerhedsarbejdet, og hvilke metoder der kan anvendes til at vurdere sagers trusselsniveau.

6.1 Politiets arbejde på området

Når man taler risiko, handler det normalt om risikoen for vold, og for andre overtrædelser af straffeloven. Det kan dreje sig om fx ulovlig frihedsberøvelse og om tvang til ægteskab. Når sådanne sager kan involvere såvel politiet som de sociale myndigheder, opstår problemstillingen, hvorvidt en person, der søger hjælp, ønsker at anmelde fx voldsudøvere til politiet. Som det også ses i sager om partnervold, kan der være en stor tilbageholdenhed i forhold til at indgive sådanne anmeldelser – noget, som igen har betydning for sagernes videre forløb.

I forhold til politiets arbejde med sager på området har det svenske kriminalpræventive råd udgivet rapporten *"Polisens utredninger av hedersrelaterat våld"* (Brå, 2012). Rapporten diskuterer politiets arbejde på området og kommer med anbefalinger om, hvordan arbejdet bør gribes an. Konkrete anbefalinger er fx at sikre, at kvinder, der søger hjælp, får mulighed for at tale med en kvindelig betjent. Det er også vigtigt, at samtaler sker i lokaler, hvor andre ikke kan se borgerne tale med politiet. Er politiet hjemme hos en familie, kan det være vigtigt, at de sikrer sig, at deres samtaler med især yngre og kvindelige familiemedlemmer sker under fire øjne. Hvis ældre/mandlige familiemedlemmer er til stede i lokalet, kan det virke stærkt begrænsende for, hvad andre familiemedlemmer kan fortælle.

Er der behov for tolk, kan der – ved afhøring af kvinder – være behov for at bruge en kvindelig tolk. Samtidig skal man søge at sikre sig, at tolken er professionel og overholder sin tavshedspligt, da man kan risikere, at sådanne sprogkyndige personer i sagens natur har netværk i den etniske minoritetsgruppe, sagen foregår i. Det kan dog i realiteten være svært at sikre sig, at denne professionalisme er til stede, blandt andet fordi Danmark ikke har en tolkeuddannelse (se også afsnit 4.6).

Rapporten fra de svenske politimyndigheder påpeger også, at mange kvinder, som er udsat for æresrelateret vold, oplever, at det er deres egen fejl, hvad de har været udsat for, og de har endvidere skyldfølelse over at have kontaktet politiet. Også her understreger flere interviewpersoner, at det er vigtigt, at politiet ikke anvender et ord som "ære", da brugen af ordet kan uddybe følelsen af skyld. Ved afhøringen kan det også være vigtigt at skabe sig et helhedsbillede af, hvad en given

kvinde har været udsat for, frem for kun at koncentrere sig om en specifik hændelse. Endelig skal man forholde sig til risikoen for, at personer bliver sendt ud af landet (Brå, 2012).

Politiets arbejde med æresrelateret vold o.l. er tilrettelagt forskelligt i forskellige nationale kontekster (Bye, Eggebø & Thunem, 2016). I Danmark har hver politikreds således en kontaktperson, som har særlige kompetencer i arbejdet på området, og som enten kan give vejledning til kolleger i forhold til sådanne sager eller eventuelt selv overtage dem. I Holland har man opbygget et system, hvor indkomne politisager løbende screenes i forhold til, om de ser ud til at kunne betegnes som "æresrelaterede". En interviewperson fortæller, at det især kan handle om at se på kombinationen af vold, gruppepres (altså et kollektivt engagement) og sladder. Disse sager markeres som "potentielt æresrelaterede", hvorefter medarbejdere med særlige kompetencer involveres. I forhold til metoderne, der bruges i dette arbejde, anvender politiet fx genogram (se afsnit 4.3) til at kortlægge de involveredes familieforhold. Drejer det sig fx om et ægteskab eller en skilsmisse, kan det være vigtigt at vide, om parret er i familie med hinanden som fætter og kusine (Ermer, 2018). Hollandsk politi anvender i nogle tilfælde også mægling, hvilket belyses nærmere i kapitel 7. En hollandsk informant understreger endvidere, at det ikke er så vigtigt, om en politisag er æresrelateret. Det, man først og fremmest skal belyse, er, hvorvidt situationen er *farlig*, og om det er en sag, der *haster*.

6.2 PATRIARK – et risikovurderingsværktøj

Siden 1990'erne har man udviklet forskellige strukturerede risikovurderingsværktøjer til brug i fx psykiatrien og i politiet. I forhold til kvinder, der har været udsat for partnervold, bruges i Sverige fx værktøjet *SARA – Spousal Assault Risk Assessment guide* (Svalin m.fl., 2017). I Storbritannien anvendes til det samme formål ofte *DASH - Domestic Abuse, Stalking and 'Honour'-Based Violence*, et værktøj, der også inkluderer spørgsmål specifikt rettet imod at evaluere risikoprofilen i forhold til æresrelateret vold (Sharp-Jeffs, 2016).

I sager om æresrelateret vold anvendes i Danmark, Sverige og Norge ofte et risikovurderingsværktøj ved navn PATRIARK. Værktøjet er udviklet i Sverige og er en tjekliste, der er udviklet på baggrund af blandt andet værktøjer som SARA og HCR-20 (Historical Clinical Risk-20; Hvidhjelm, 2015). Endvidere indgår spørgsmål, der specifikt handler om "æresrelaterede" problematikker (Belfrage, 2005). Intentionen med redskabet er, at ... "*PATRIARK skall utgöra en systematisk, standardiserad, och praktiskt användbar grund för dem som i sitt arbete är satta att göra bedömningar av risker och att planera för adekvata skyddsåtgärder*" (Belfrage, 2005, s. 3).

Udarbejdelsen af en PATRIARK-vurdering har fem trin:

1. Indsamling af baggrundsinformation
2. Beskrivelse af konkret sag
3. Vurdering af risiko- og sårbarhedsfaktorer
4. Vurdering af risiko for fremtidig vold
5. anbefalinger/plan i forhold til risikohåndtering (Belfrage, 2005, s. 4).

Værktøjet inkluderer ti risikofaktorer – fx om der har været brugt fysisk vold mod ofret eller andre, om der tidligere har været tilfælde af æresrelateret vold i familien, om der er uoverensstemmelser i forhold til fx ægteskab, og om familien/gerningsmanden oplever sig stærkt krænket af situationen. I denne del af vurderingen skal også vurderes, om der er andre udfordringer, fx psykisk sygdom eller misbrug, samt om familien stammer fra en del af verden "*med känd förekomst av subkulturel-*

le värderingar som stöder hedersrelateret våld, tvångsäktenskap eller könsstympning” (Belfrage, 2005, s. 7).

Værktøjet inkluderer endvidere fem sårbarhedsfaktorer hos ofret. Her skal vurderes, om ofret ser ud til at være inkonsekvent i sine handlinger, har så højt et angstniveau, at det kan medføre irrationelle handlinger, har dårlige muligheder for at modtage professionel støtte, og om ofret har problemer af fx økonomisk, juridisk eller psykisk art.

I Danmark bruges PATRIARK først og fremmest af politiet. I sager på R.E.D's botilbud, hvor politiet ikke er involveret, fortæller en interviewperson endvidere, at de laver en "PATRIARK light". I en sådan vurdering har man fx ikke politiets muligheder for at indhente straffeattester på forskellige familiemedlemmer.

Interviewede forskere og praktikere fra de skandinaviske lande har forskellige holdninger til PATRIARKs brugbarhed. Nogle er glade for værktøjet og finder, at det giver en struktur i arbejdet, som er betryggende – en *pointe*, der også fremgår af en artikel om brugen af PATRIARK-vurderinger (Belfrage m.fl., 2012).

Andre interviewpersoner er mere kritiske. Én kritik går på selve værktøjet, som nogle mener promoveres som "evidensbaseret", når realiteten er, at det ikke som sådan er bevist, at PATRIARK som helhed er effektivt, blot at der findes evidens for de værktøjer, PATRIARK trækker på. Der er godt nok en ganske omfattende forskning i brugen af risikovurderingsværktøjer i forhold til partnervolds-problematikker. Derimod er situationen den, at...

... [w]ithin HBV[= honour based violence, red.], such resources are currently lacking, and given the low prevalence of such crimes across the population, the wealth of robust quantitative data that underpins actuarial risk assessment methodologies is likely to be unattainable (Payton, 2014, s. 2868).

At der savnes forskning om, hvordan man bør sikkerhedsvurdere, og hvad effekterne af forskellige tilgange er, pointeres også i NCK (2010). Endvidere kritiserer flere interviewpersoner PATRIARK-spørgsmålet, der handler om, hvorvidt der er ..."*...patriarkalske værdier, hvor familien stammer fra*", da man med dette spørgsmål risikerer per definition at inkludere alle etniske minoritetsfamilier med rødder i fx Mellemøsten.

En anden kritik går på, at PATRIARK er et "sær-værktøj": I stedet for at koble relevante spørgsmål til et mere generelt partnervoldsværktøj som fx SARA, vil sager med etniske minoritetsfamilier blive behandlet på sin "særlige" måde. En risiko herved er, at man så at sige kommer ned ad én tunnel i sager fra majoriteten, og ned ad en anden tunnel, når det er sager med etniske minoriteter – uanset hvor ens sådanne sager ellers måtte være (Bredal, 2014, se også Bates, 2017). Også de økonomiske interesser, enkeltpersoner og firmaer har i at udvikle og udbrede et "sær-værktøj", er en kilde til irritation for nogle interviewpersoner.

Gavnigheden af et værktøj handler endvidere om brugen af det. Uanset at et skemabaseret værktøj kan være med til at sikre, at mindre erfarne medarbejdere kommer godt rundt om en sag, kan denne tilgang også medvirke til, at man ikke retter den fornødne opmærksomhed på vigtige detaljer, fordi man bliver mere fokuseret på at "krydse af" i forhold til bestemte spørgsmål. Her kritiserer nogle interviewpersoner PATRIARK for at være så omfattende, at det kan virke hæmmende i en travl dagligdag.

6.3 Det bredere sikkerhedsarbejde

Arbejdet med sikkerhed afhænger naturligvis meget af en given sag – både af dens karakter, og hvor man er i et forløb over tid. Tager man en ung, der enten anbringes uden for hjemmet eller søger tilflugt på et sikkert botilbud, vil der være en første, akut fase, hvor der er mange udfordringer, der skal håndteres. Her pointerer flere interviewpersoner, at det er vigtigt at ”*skynde sig langsomt*”: Man bør altid diskutere sin fremgangsmåde med nogen – en leder, kolleger eller med en rådgivningstjeneste, som fx (i Danmark) med Etnisk Ung.

I en alvorligere sags akutfase er der også en del sikkerhedsarbejde, som skal varetages af andre end politiet. I forhold til den unge selv, kan det fx handle om konkret at sikre sig imod, at den unges bevægelser kan spores. Som det fremgår af en sikkerhedsliste fra Etnisk Ung (Etnisk Ung, udateret), bør en ung fx smide sit simkort ud (eller eventuelt anskaffe sig en helt ny telefon), slå nummervisere og eventuelle sporings-apps fra, og ikke sende sms'er, da sms'er altid viser ens nummer. Andre råd er at slette profiler på sociale medier som Facebook, Twitter o.l. Også bankforretninger, fx hvor man hæver penge, og hvor man henter sin post, kan bruges til at spore en.

I forhold til andre parter kan der også være sikkerhedshensyn at varetage. Det kan dreje sig om de formuleringer, der bruges, hvis der skal skrives en underretning. Og hvis de sociale myndigheder har behov for at tage kontakt med forældre, kan det være vigtigt for en sags videre forløb, at de får lavet en konstruktion om, at det er skolen selv, der er blevet opmærksom på nogle bekymrende forhold, selvom det reelt er en ung, der har bedt om hjælp.

Det vil ofte være nødvendigt at udarbejde en sikkerhedsplan for den unge. Her er det vigtigt, at man ikke har et ensidigt fokus på den fysiske og tekniske sikkerhed. En stor del af sikkerhedsarbejdet handler om den udsattes personlige situation, hvis man skal håndtere risici bedst muligt. Som en norsk politibetjent formulerer det: ”*Det er lige vigtigt med traumehåndtering som med voldsalarm*” (Bye, Eggebø & Thunem, 2016, s. 52). Forekomsten af traumer, ensomhed, misbrug eller psykiske udfordringer kan således alle medføre, at en udsat ung har svært ved at overholde de retningslinjer, som aftales i en sikkerhedsplan.

Udarbejdelsen af en sikkerhedsplan kan handle om, hvem der gør hvad, når forskellige myndigheder er involveret. Men den handler i høj grad også om de unges egen adfærd, og derfor er det vigtigt, at de unge selv er med til at udforme deres egne sikkerhedsplaner. Dette er også helt nødvendigt for, at de unge ved, hvad de skal gøre og i hvilken rækkefølge, hvis der opstår en truende situation (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017).

Et centralt emne er også, i hvilket omfang unge reelt efterlever råd/aftaler om at undgå eller begrænse kontakt med deres familier. Hvis man i en sikkerhedsplan fx indarbejder anbefalinger fra politiet om, at der ingen kontakt skal være til familien, er risikoen, at den unge alligevel tager kontakt – men holder kontakten hemmelig. Som nævnt i kapitel 5 fortæller medarbejdere på forskellige botilbud, at man søger at åbne op for at tale om emnet – både for at hjælpe de unge med at forstå de konsekvenser, kontakt med familien kan have, men også for at medarbejderne har føling med, hvad der reelt foregår i de unges liv (Bye, Eggebø & Thunem, 2016). Dermed bliver en del af sikkerhedsarbejdet at hjælpe de unge med at forholde sig til det vanskelige dilemma imellem at udsætte sig selv for risiko (ved at have kontakt med familie) eller udsætte sig selv for ensomhed (ved ikke at have kontakt).

Det samme dilemma gælder også for selve botilbuddene, der skal finde en balance imellem en høj (nok) sikkerhed, og så meget sikkerhed, at botilbuddet bliver til en form for fængsel, som nogle unge så vælger helt at forlade. I relation hertil viser interview på forskellige botilbud ganske for-

skellige tilgange til brugen af fx forstærkede døre, høje mure og overvågningskameraer: På den ene side kan man vælge en høj grad af fysiske sikkerhedsforanstaltninger, ud fra et ønske om at opnå en høj grad af sikkerhed. På den anden side vil noget, der mest af alt ligner en "rockerborg", have vanskeligt ved at være anonymt i et lokalområde, hvilket reelt kan gøre et sted mere kendt og dermed mindre sikkert. Derudover mener man på nogle botilbud, at risikoen for, at en beboer bliver opsøgt på et botilbud og fx overfaldet eller bortført, reelt ikke er til stede, hvorfor man ikke behøver kraftige fysiske sikkerhedsforanstaltninger. Også dialog med familier, udført af fx politiet, kan i nogle tilfælde forbedre sikkerhedssituationen. Dette emne belyses i næste kapitel.

I forhold til sikkerhedsarbejdet er det vigtigt at holde sig for øje, at en sikkerhedsplan løbende skal opdateres, efterhånden som situationen ændrer sig. Én form for forandringer, der kan frembyde konkrete sikkerhedsrisici, handler om geografiske flytninger. Sådanne omlokaliseringer kan være en måde at fjerne en ung fra det netværk, som truslen stammer fra – men medfører samtidig, at sager skal skifte hænder imellem kommuner og politidistrikter med risiko for, at såvel viden som ansvar i en given sag ikke overleveres i tilstrækkelig grad eller helt går tabt (Bye, Eggebø & Thunem, 2016; Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017). I interview fremgår det også, at problemer kan opstå ved sådanne flytninger, hvis forskellige parter ikke mener, de kan støtte sig til de risikovurderinger, som andre har udarbejdet.

I den Nationale Handlingsplan til forebyggelse af æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol (Regeringen, 2016), har man etableret en funktion ved navn "*Sikkerhedskonsulenter*", der blandt andet skal assistere i komplicerede sager, der flyttes på tværs af fx kommunegrænser. Forankret i byerne København, Aarhus og Odense er der nu seks nationale sikkerhedskonsulenter, der blandt andet kan bruges til at rådgive såvel fagpersoner som borgere i forhold til sikkerhedshåndtering i konkrete sagsforløb⁹ (Deloitte, 2017). Ordningen er dog så ny, at der endnu kun er meget begrænsede erfaringer med den.

6.4 Udøvere – og socialt arbejde med dem

Noget socialt arbejde retter sig imod de personer, der udøver fx vold. I fængsler findes således programmer, der skal gøre personer, dømt for vold, bedre til at styre deres impulser, ligesom seksualforbrydere kan gennemgå forløb, der sigter imod, at de undgår at begå overgreb igen. Tilsvarende udviklede man i svensk fængselsregi en indsats, der skulle hjælpe personer, dømt for æresrelaterede forbrydelser, til i mindre grad at begå ny lignende kriminalitet efter løsladelse. Programmet var en "samtalesirkel" ved navn MOSAIK (Cinthio, Larsson & Eriksson, 2012; Yourstone, Eriksson & Westerberg, 2015). Samtalerne i forløbet fokuserede på emner som relationer, kultur, lighed og etnicitet. Cirklerne blev gennemført på sprog som arabisk og farsi, forestået af frontmedarbejdere, der selv havde migrationserfaringer.

I et interview med en svensk fagperson lyder det dog, at man ikke bruger programmet længere. Grunden er, at man reelt "*ikke vidste, hvad man lavede*". Man frygtede for, at man ved at samle personer, der alle var dømt for en eller anden form for æresrelaterede forbrydelse, muligvis kunne øve mere skade end gavn: Risikoen er, at man igennem etablering af en sådan gruppe kan komme til at styrke bestemte normer – en grund til, at man fx normalt ikke laver gruppeinterventioner for personer, der er dømt for bandekriminalitet. Interviewpersonen tilføjer, at en alternativ intervention kunne være at give de indsatte sprogkurser i svensk, da de i høj grad er født uden for Sveriges grænser og ofte kun taler svensk i begrænset omfang. En mangel på behandlingsmuligheder

⁹ Se http://uim.dk/arbejdsomrader/aeresrelaterede-konflikter-og-negativ-social-kontrol/tilbud-og-vaerktøjer-til-fagfolk/copy_of_radgivning-og-kurser

for udøverne af æresrelateret vold (og udøvere af vold mere bredt) påpeges også i nogle kilder som en udfordring i det sociale arbejde på området (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013).

I forhold til at få en bedre viden om udøverne af æresrelateret vold – sammenlignet med andre typer af voldsudøvere – er der et registerbaseret studie på vej fra Sverige (Krimvård, 2017). I studiet er knap 6.000 svenske voldssager blevet sorteret i forskellige voldsformer som "partnervold" (1.434 sager), "vold mod børn" (493 sager), "anden vold" (3.838 sager) – samt "æresrelateret vold" (97 sager). Sidstnævnte kategori udgør altså (på baggrund af de anvendte klassifikationskriterier) kun godt 1½ % af samtlige voldssager.

Man har derefter kombineret data fra forskellige registre og kan dermed tegne et billede af den gennemsnitlige voldsudøver i hver kategori, med hensyn til fx alder, opholdstid i Sverige, medicinforbrug, kontakt med politiet, arbejdsmarkedstilknøytning mv. Personer, der er dømt for æresrelateret kriminalitet, er således for 94 % vedkommende mænd, og 91 % er født uden for Sverige. De er i gennemsnit 41 år gamle og har opholdt sig i Sverige i 13 år. Disse mænd sammenlignes endvidere såvel med lovbyggere fra de andre volds-kategorier som med en referencepopulation af tilsvarende mænd fra den almene befolkning (som fx har samme indvandringsprofil, men ikke har begået lovbrud). Af sammenligningerne fremgår det, at mænd, der har begået æresrelaterede lovbrud, har næsten lige så meget uddannelse som referencepopulationen, hvilket er klart mere end i de andre grupper af lovbyggere. De har dog klart oftere en psykiatrisk diagnose end mænd fra referencepopulationen, men er ikke i lige så mange tilfælde psykisk syge som mænd fra de andre grupper af lovbyggere. Hver tiende af mændene, dømt for æresrelateret vold, har endvidere et misbrug i form af alkohol og/eller narkotika. 44 % af dem er i beskæftigelse – imod godt 60 % i referencepopulationen.

Dette registerbaserede studie tegner altså en profil af de udøvere af æresrelaterede forbrydelser, som har fået en fængselsdom. Samtidig er tallet (97 personer ud af knap 6.000) ganske lavt. Hovedresultatet er, at disse mænd i mindre grad adskiller sig fra personer, der ikke har voldsdomme, end andre typer af volds-mænd gør. Samtidig ses dog også, at de i et ganske stort omfang (med cirka en tredjedel) dør med psykisk sygdom (Krimvård, 2017). Denne ovenfor nævnte undersøgelse er endnu ikke afsluttet, men det videre arbejde med disse data – og en færdig publikation af dem – vil kunne bidrage med en bedre forståelse for, hvilke typer af personer der sidder inde for forskellige typer af vold.

6.5 Opsummering

En karakteristik af alvorlige æresrelaterede konflikter er, at der kan være et ganske højt trusselsniveau imod en udsat ung. Et vigtigt element i arbejdet bliver dermed at vurdere, hvor højt dette trusselsniveau reelt er, og hvordan truslen bedst imødegås, så man hverken bagatelliserer eller overdramatiserer den konkrete situation.

I forhold til sikkerhedsarbejdet spiller politiet en vigtig rolle. Det kan være frontmedarbejdere herfra, der kommer i kontakt med familier, hvor der fx har været vold. En vigtig pointe i deres arbejde kan være, at de skal skabe mulighed for, at unge og/eller kvinder, får mulighed for at tale med en medarbejder under fire øjne. Her bør man også være tilbageholden med selv at bringe et begreb som "ære" på banen, men i stedet afdække, hvad der konkret er på spil i den enkelte sag. Man skal også være opmærksom på eksistensen af de kontaktpersoner, der findes i landets forskellige politikredse.

I forhold til risikovurdering i æresrelaterede konflikter er der i Sverige udviklet et værktøj ved navn PATRIARK. Værktøjet kombinerer elementer fra andre værktøjer på området med særlige spørgsmål, der har relevans for æresrelaterede konflikter. På grund af den lave forekomst af alvorlige æresrelaterede konflikter, og de vanskeligheder, der er ved at indsamle data på området, mangler der sikker viden om PATRIARKs brugbarhed. Blandt personer med erfaringer fra at anvende det, er nogle positive, og mener at det er en velstruktureret måde at lave en risikovurdering på. Andre er mere kritiske, med fx oplevelser af, at brugen af værktøjet er for tidskrævende, og oplever det som problematisk, at man anvender et "særværktøj". Med et "særværktøj" er der en indbygget risiko for, at vold i nære relationer blandt etniske minoriteter behandles unødigt meget anderledes end anden vold.

Andre elementer i sikkerhedsarbejdet handler om at arbejde med unge, i forhold til deres egen adfærd. For unge, som søger beskyttelse, kan det dreje sig om brug af mobiltelefoner og sociale medier, og hvilke former for kontakt de unge eventuelt tager med (dele af) deres familie. I forhold til den konkrete håndtering af komplicerede forløb, kan man i forskellige regioner af Danmark søge assistance hos den nyoprettede funktion, som bærer titlen "sikkerhedskonsulenter".

I forhold til det behandlende arbejde med udøvere, er de eksisterende metoder meget begrænsede. I Sverige udviklede man på forsøgsbasis metoden MOSAIK, som var samtaleforløb for fængslede. Programmet anvendes dog ikke længere af frygt for, at man ved at lave en sådan gruppeindsats risikerede at gøre mere skade end gavn.

7 Mægling og dialogarbejde med familierne

Som beskrevet tidligere i denne rapport, kan børn og unge, der udsættes for fx æresrelateret vold, have meget svært ved helt og fuldt at bryde med deres familie. Ud over, at et sådant brud ville være svært for de fleste, kan bruddene være særligt vanskelige for etniske minoritetsunge, opvokset i et kollektivistisk familiesystem (se fx Skytte, 2016). I forhold til det sociale arbejde på området er en gennemgående erfaring, som nævnt, at mange af de unge, der søger at bryde med deres familier på grund af æresrelaterede konflikter, døjer med ensomhed og psykisk mistrivsel og i en del tilfælde vender tilbage til deres familier (Schlytter & Linell, 2010; Bye, Eggebø & Thunem, 2016). På baggrund heraf er det relevant at overveje, om man kan søge at samarbejde med de forældre, der har udsat unge for fx æresrelateret vold, og ad den vej at muliggøre fornyet kontakt imellem de unge og deres familier. Dette forsøges igennem nogle former for forældremægling. Der er store uenigheder om, hvorvidt denne tilgang kan anbefales eller ej. Nogle stemmer fremhæver, at der kan være stor gavn af denne type mægling, mens andre mener, at man helt skal holde sig fra det. Endvidere er der også forskelle imellem, hvordan mægling konkret gribes an.

De store uenigheder på området kan tilskrives flere faktorer. En vigtig faktor er, at der mangler sikker viden på området – en mangel, der samtidig begrænser rækkevidden af de konklusioner om virksomme metoder, som dette kapitel kan nå frem til. Den manglende viden skyldes i høj grad, at det er svært at fremskaffe pålidelige data – såvel om karakteristika ved de sager, man arbejder med, som om, hvad der sker efter en mæglingsproces er afsluttet (se fx Skytte, 2010 og Falck & Mathisen, 2010). Det er også vanskeligt at skaffe data til et sammenligningsgrundlag, fx til unge med tilsvarende udfordringer, hvor der *ikke* mægles. Selv god viden om, hvordan man screener forskellige familier for at vurdere, hvem der vil være henholdsvis mere eller mindre velegnede til at indgå i mæglingstiltag, synes at mangle. Det er altså et felt, hvor der helt klart er et behov for at fremskaffe mere viden. Da en del af uenighederne på feltet handler om, hvilke typer af tiltag og processer man overhovedet taler om, starter dette kapitel med en diskussion heraf.

7.1 Om mægling

Mægling mellem stridende parter er ikke noget nyt fænomen og finder i dag sted i flere forskellige regier i Danmark. Det sker fx i Statsforvaltningen (i sager om børn og samvær), og det sker i de danske konfliktråd – en national ordning, forankret hos politiet, der har været landsdækkende siden 2010. Der mægles også andre steder, fx på arbejdspladser og i boligforeninger. Den mægling, der forekommer disse steder, vil normalt være en proces, hvor to parter, der har en konflikt, modtager hjælp fra en upartisk tredjepart. Denne tredjepart har en faciliterende, frem for en styrende og formanende, rolle, og sådanne personer bør derfor kaldes "tilrettelæggere" frem for for "mæglere" (Hydle & Bredal, 2014). Tilrettelæggerens rolle er at hjælpe parterne til at lytte til hinanden, udtrykke deres følelser, og søge en løsning på deres konflikt. Dermed handler det ikke – som fx ved domstolene – om, at den ene part vinder over den anden. I stedet er målet, at man sammen når frem til en løsning, som begge parter kan acceptere.

Vender man sig imod brugen af mægling i forhold til æresrelaterede konflikter, er en første pointe, at der langt fra er konsensus omkring, hvad der menes, når man bruger ordene "dialog" og "mægling". På baggrund af interview med fx politi, socialarbejdere og medarbejdere fra konfliktråd, der har erfaring med mægling fra Norge, konkluderer Hydle og Bredal (2011), at begreber som "dialog" og "mægling" synes flydende og foranderlige, selv inden for den samme gruppe af professionelle. I en norsk sammenhæng bruges ordet "dialog" nemlig i dag om næsten enhver måde at

involvare familierne på – inklusive i form af mægling, der foregår efter en bestemt struktur. Denne brug af begreber kan gøre det vanskeligt at vide, hvad man reelt taler om, og forfatterne foreslår derfor, at man skelner imellem familiearbejde i bred forstand, og "dialog som metode" (der i deres terminologi også dækker over mægling). Sidstnævnte term mener de skal reserveres til arbejdet med at få en dialog i gang imellem den unge og forældrene/familien (Hydle & Bredal, 2011).

Hydle og Bredals rapport giver også en række eksempler på forskellige tilgange til mæglingsindsatser. Forskellene imellem forskellige forløb dokumenterer, at der ikke er tale om stringente og overførbare metoder, men om et åbent og mangeartet felt, hvor der – som tidligere nævnt – er en klar mangel på opsamlende forskning i forhold til forskellige metoders virksomhed. Forfatterne påpeger endvidere, at debatten om brug af mægling i forhold til arbejdet med æresrelaterede konflikter har været polariseret og overfladisk. De to modstillede positioner har været følgende:

Noen har ment at mægling, familieråd og stormøter er særlig egnet i familier med bakgrunn fra kollektivistiske kulturer, fordi individet har så sterk forankring i fellesskapet. Andre har ment snarere tvert imot, at mægling i slike kontekster vil være det samme som å megle kvinnen eller barnet tilbake til undertrykking. Fra dette ståstedet vil man vektlegge at dette er familier der kollektive beslutninger brukes til å kontrollere individet. I dette perspektivet kan et familieråd til forveksling ligne en slektsdomstol. Flere av skeptikerne fremhevet straffesakssporet som et bedre, og nødvendig, svar på slike overgrep/konflikter. (Hydle og Bredal, 2011, s. 30)

De understreger dog, at disse to positioner ikke skal ses som gensidigt udelukkende: Man kan godt mægle, uanset at formålet ikke er, at den unge skal flytte hjem til forældrene. I stedet kan formålet være, at familien i højere grad skal acceptere den unges valg.

Ser man mere konkret på, hvordan mægling i forhold til æresrelaterede konflikter adskiller sig fra mægling om andre problemstillinger, og i andre dele af samfundet, er en væsentlig forskel, hvordan mæglingen er tilrettelagt. Som nævnt foregår mægling normalt som et direkte møde imellem de to uenige parter. I mange etniske minoritetsfamilier er der dog et meget ulige magtforhold imellem generationerne, hvilket kan vanskeliggøre en sådan direkte dialog.

Hvis unge og forældre mødes ansigt til ansigt kan ellers velformulerede etniske minoritetsunge således nærmest miste talens brug, hvis de skal tale direkte til deres forældre: I situationen formår de simpelthen ikke at udtrykke de ønsker/krav, som de måske ellers har arbejdet på at formulere (IMDI, 2011). I et interview lyder det omvendt også om unge, som – ud fra den nyvundne styrke, de oplever at have fået via myndighedernes støtte – "går helt amok" over for deres forældre og kommer med meget kritiske og sårende udsagn. En sådan konfrontation kan skade relationen i en grad, så det efterfølgende arbejde bliver meget vanskeligt.

For at undgå sådanne problemer bruger man ved æresrelaterede konflikter ofte det, der kaldes "skyttel-mægling"¹⁰. Opkaldt efter den skyttel, der i en væv trækker tråden fra side til side, vil mægleren bevæge sig imellem de to parter i konflikten (den unge og forældrene), uden at disse mødes direkte. Ud over at tage hensyn til familiernes magt- og aldershierarki kan en adskillelse af parterne også være en måde at beskytte den unge på i sager, der omhandler fx vold og tvangsægteskab.

De næste afsnit beskriver forskellige erfaringer fra Norge, Sverige, Holland og Danmark i forhold til at bruge mægling og dialog med forældre og familier i arbejdet med æresrelaterede konflikter.

¹⁰ Denne form for mægling kan også betegnes "diplomati-mægling" (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011).

7.2 Mægling – erfaringer fra Norge

I Norge er der en del erfaring med brug af mægling og dialog i forhold til familierne. Tre eksempler, der beskrives i dette kapitel er henholdsvis mægling 1) i regi af de eksisterende norske konfliktråd, 2) i regi af politi og de sociale myndigheder på Stovner Politistation i Oslo og 3) i regi af "Projekt November" – et "barnahus"-projekt for voksne, der har været udsat for partnervold.

7.2.1 Mægling i de norske konfliktråd

I Norge er der konfliktråd – en gratis statslig tjeneste, der, som det beskrives på deres hjemmeside, er "for alle, i alle aldre"¹¹. I konfliktrådsarbejde med etniske minoriteter tager man blandt andet afsæt i den mæglingstilgang, den dansk-afghanske familiekonsulent Farwha Nielsen beskriver i bogen "Tværkulturel konfliktmægling" (Nielsen, 2011; Drammen Kommune/politiet, 2010).

Arbejdet i sådanne konfliktråd fremgik af et oplæg på konferencen "*Familiearbejde og sikkerhedsarbejde i sager som omhandler tvangsægteskab og æresrelateret vold*" (Oslo, 27.04.2017), af Lars Otto Justad, rådgiver i Konfliktrådet i Buskerud, Drammen. Oplægget beskrev en typisk sagsgang i Konfliktrådet, når det drejer sig om etniske minoriteter og æresrelaterede konflikter. En sådan sag vil hyppigt tage udgangspunkt i en pige eller en ung kvinde, der er løbet hjemmefra. Hun kommer i kontakt med myndighederne og fortæller, at hun ikke vil hjem igen. I forlængelse heraf indkaldes forældrene til et møde på politistationen og orienteres om, at deres datter er et sikkert sted. De orienteres også om norsk lov (fx med hensyn til beskyttelse af børn) – og forældrene tilbydes konfliktråd. Hvis familien ønsker et sådant konfliktråd, møder de op hertil. En typisk start vil fra konfliktrådets side handle om at klargøre rammerne – at man har tavshedspligt, at man ikke er politiet, og at deltagelse i konfliktrådet er helt frivilligt osv. På dette tidspunkt vil forældrene ofte love bod og bedring – bare de kommer til at se deres datter. Dermed kommer arbejdet til at handle om at fortælle, at dette ikke umiddelbart vil kunne lade sig gøre.

Hvis forældrene fortsat ønsker at mødes, uanset at de ikke umiddelbart vil få deres datter at se, vil der normalt være gentagne møder mellem tilrettelæggeren og forældrene. Tilrettelæggeren mødes også separat med pigen, hvis hun ønsker det. I forhold til forældrene taler man på møderne fx om ansvar og værdier, og man bruger tid på at forstå forældrene: Hvem er de, hvor kommer de fra, altså hvilken familie står man med? Det kan tage adskillige samtaler, for man bevæger sig langsomt frem, mens man arbejder på at opbygge tillid. Måske når man frem til, at der skal afholdes et "genoprettende møde", hvis begge parter (datter og forældre) ønsker det. I hele perioden er politiet ansvarlige for risikovurderingen, og det er normalt også dem, der introducerer til et eventuelt møde imellem partnerne. Afhængig af situationen kan man også vælge, at hovedpersonen fx mødes med søskende først, eller mødes først med den ene forælder alene, og siden med dem begge sammen. I andre tilfælde kan man vælge, at man har et større udsnit af slægten med, men at man eventuelt slet ikke snakker om "sagen", men i stedet har et symbolsk forsoningsmøde.

Lars Otto Justad sammenfatter, at pigerne ofte selv kan hente hjælp fra professionelle, mens forældrene ofte befinder sig i et vakuum: Hyppigt ønsker de ikke at have noget med børneværnet (dvs. de sociale myndigheder) at gøre, samtidig med, at de er bange for politiet. Justad pointerer også, at det normalt tager lang tid at opbygge tillid, men at denne tillid kan danne basis for en klart positiv udvikling. Så vidt han er orienteret, har de på intet tidspunkt fået rapporter om, at der har været vold i forbindelse med sådanne mæglingsforløb.

¹¹ www.konfliktraadet.no.

7.2.2 Samarbejdet mellem politi og sociale myndigheder på Stovner Politistation

Et andet samarbejde imellem politi og en psykolog fra Familievernet foregår på Stovner Politistation i Oslo. Også her arbejder man ud fra Farwha Nielsens retningslinjer (Nielsen, 2011). Arbejdet blev igangsat i 2016, og på baggrund af de positive erfaringer man fik her, blev indsatsen gjort til en del af den norske nationale handlingsplan for 2017-2020.

Ifølge såvel et conferenceoplæg fra Oslo (27.04.2017) samt interview med norske informanter, tager mæglingerne i Stovner primært afsæt i sager om unge, der er blevet anbragt under beskyttende rammer. I sådanne sager er politiet automatisk involveret, da man, for at beskytte de unge, giver dem tilhold på den sikrede adresse. Et centralt element i arbejdet i Stovner er det tætte samarbejde imellem politiet og sociale myndigheder, der hver bidrager med vigtige elementer: På sin side kan politiet fx gå ind og tjekke familiens voldshistorik – er nogle familiemedlemmer dømt for personfarlig kriminalitet? Har man overhovedet at gøre med en sag, hvor det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt at forsøge at mægle? Familierne har også større respekt for politiet end for de sociale myndigheder, og dermed kan politiets medvirken være en forudsætning for, at det overhovedet er muligt at afholde et mæglingsforløb. Endelig giver politistationen som ramme om mæglingen en større tryghed for de involverede fagfolk, sammenlignet med, hvis en sådan mægling skulle foregår hos de sociale myndigheder. Men også de sociale myndigheders medvirken er central. Som udgangspunkt er mæglingen nemlig ofte en del af en social sag, men ikke af en politisag. Derudover har den medvirkende psykolog fx kendskab til interkulturel dialog og forståelse for de køns- og aldersspecifikke dynamikker, der kan være på spil i de givne familier. Som en interviewperson formulerer det: *"Hvis der er yngre søskende i familien, så ved jeg fx, at de unge (der er flyttet i botilbud, red.) tit vil tage hurtigt hjem igen"*.

Det konkrete mæglingsarbejde varierer afhængig af den individuelle sag, Et forløb kan være, at en ung er flygtet hjemmefra og kommet på et sikret botilbud. Herefter indkalder man til et møde med familien. Der er to mål med dette møde: Et første mål er at informere familien. Det kan være i forhold til emner som, hvad der er vold, og hvad der er norsk lov. Dermed informeres familierne fx om, at de har brudt loven, da tvangsægteskab eller tvang imod at unge flytter hjemmefra er forbudt i Norge. I samarbejdet på Stovner varetages formidlingen af disse informationer primært af politiet.

Det andet mål er at skabe en alliance med familien – noget, som primært er *Familievernets* job. Her gælder det om at få fat i familiens gode intentioner over for deres barn, og i deres følelse af savn. Dermed bliver det ... *"sådan lidt 'good cop, bad cop'"*, fortæller en informant. Et vigtigt formål med denne kommunikation er at få forældrenes forsvar ned. Hvis fagpersonerne nærer mistro til familien, skal de således ikke sige det direkte, men kan i stedet sige at: *"Vi har ikke grund til at tro, at I er... men vi har tidligere mødt andre familier, som vi heller ikke troede det om, men som narrede os, så derfor..."*. En sådan indirekte kommunikation kan være vigtig for, at familien ikke skal trække sig ud af mæglingsforløbet.

I forhold til sådanne indledende møder – der eventuelt kan blive til flere i rad – er et vigtigt opmærksomhedspunkt, at familierne er i stor krise, hvis en ung er stukket af. Dermed har de brug for hjælp og støtte, hvis de skal komme videre på en ordentlig måde. Dermed er det meget vigtigt, at man søger at forstå forældrene og møder dem med anerkendelse og respekt, frem for at tromle dem ud fra en holdning om, at de *"jo bor i [Danmark/ Norge/ Sverige, red.], og de skal bare indrette sig herefter"*.

En norsk informant fortæller, at man i mæglingsprocessen skal lægge meget større vægt på at se handlinger, frem for på at nogen siger noget bestemt – fx "undskyld". Hendes erfaring er, at man sjældent får en direkte undskyldning. Men hvis en familie kommer til fem møder i træk, er det i sig

selv en demonstration af, at de er engagerede i processen, og informanten oplever faktisk en "overraskende stor" villighed til forandring blandt forældrene.

Denne informant understreger også, at det er helt centralt, at den unge er tæt med i processen. Dette tema understreges også i litteraturen på området. Denne inddragelse vil ofte foregå med "skyttel-mægling", hvor de professionelle bevæger sig frem og tilbage imellem forældrene og den unge over flere møder. Forældre kan fx godt nå derhen, hvor de siger, at de har accepteret, at deres datter er flyttet hjemmefra, og at man derfor nu godt kan ses, uden at der vil ske noget. Men hvordan noget sådan vil spænde af – herunder om forældrene spiller skuespil – er aldrig til at vide. Derfor er det den unge, der selv skal ønske en eventuel kontakt og tage et medansvar for, hvad der sker, frem for at det bliver de professionelle, der overtager for meget af styringen. I den forbindelse er det dog også værd at huske på, at mange unge vender hjem under alle omstændigheder, og at det så kan være bedre for den unge, at der er pågået et samarbejde med forældrene, frem for at der intet har været.

På nuværende tidspunkt er der begrænset viden om, hvordan det går efter mæglingsforløbene i Stovner. Det skyldes dels, at kun få sager er afsluttet, og dels, at man ikke altid får svar, når personer fra mæglingen efterfølgende søger at mødes med de unge for at følge op på, hvordan det går. De sparsomme erfaringer peger dog på, at de unge, der er vendt hjem efter endt mægling, oplever, at alting ikke er perfekt – deres forældre kan fx være ganske misfornøjede med dem. Informanten fremhæver dog, at målet ikke er, at det skal være "perfekt" for den unge at vende hjem – målet er, at det skal være *trygt*. Og på nuværende tidspunkt har der ikke været meldinger om vold, efter at unge var vendt tilbage til familierne.

Da de mest voldelige sager samtidig er dem, hvor der er det mindste håb for positiv forandring, søger man ikke at mægle i sådanne familier. I de sager kan den eneste vej frem derfor være, at den unge bryder helt og permanent med forældrene, selvom noget sådan kan være meget vanskeligt. Men i mindre alvorlige sager, hvor man mægler imellem unge og forældre, er de indledende erfaringer i Stovner altså positive. Der er dog også udfordringer, blandt andet i forhold til, at politiets ressourcer er pressede, hvorfor de kan have svært ved at prioritere indsatsen. En anden udfordring handler om organiseringen. Her har især den politimæssige del af indsatsen i dag gennemgået nogle ændringer, blandt andet i forbindelse med implementeringen af en politireform i Norge. Sådanne forandringer kan vanskeliggøre opbygning af specifik kompetence på området. Ved redaktionens slutning (juni, 2018) forlyder det dog, at indsatsen er ved at være faldet godt på plads. Mæglingsindsatsen i Stovner vil blive evalueret af Velfærdsforskningsinstituttet NOVA i Oslo.

7.2.3 Projekt November – et "barnahus", for voksne, udsat for partnervold

I det sociale arbejde i forhold til æresrelaterede konflikter er der et klart fokus på *hjemmeboende* unge, der har udfordringer i forhold til forældre og eventuelt brødre. Det drejer sig langt overvejende om unge kvinder, men et mindretal af de udsatte unge er dog mænd, der har problemer i forhold til især homoseksualitet eller valg af ægtefælle. I forhold til unge kvinder er en central problematik dog også, at de bliver gift – eventuelt i en ung alder – og udsættes for vold af deres ægtefælle. Et spørgsmål, man kan rejse her er (som det blev diskuteret i kapitel 1), om – eller hvornår – denne form for vold skal konceptualiseres som "æresrelateret vold" frem for som "partnervold"¹².

I forhold til sociale indsatser over for ofre for partnervold har man i Oslo oprettet "Projekt November" (Bredal & Stefansen, 2017). Projektet, der har til huse på en politistation (også i Stovner), skal gøre det nemmere og hurtigere for voldsudsatte at få hjælp. Inspirationen kommer dels fra de

¹² Se fx (Lis Bates, 2017)

"Børnehuse", som i dag yder en koordineret og tværsektoriel indsats over for børn, udsat for overgreb¹³. Sådanne huse samler relevante fagfolk på én adresse, hvilket betyder, at man, som udsat for overgreb, kan få en samlet hjælp, som hyppigt vil være bedre koordineret, end det ellers er tilfældet. En anden inspiration til "Projekt November" er det svenske "Projekt Karin", der yder tværsektoriel indsats til udsatte for partnervold (Bredal & Stefansen, 2017).

Nogle af de personer, der henvender sig til "Projekt November" er etniske minoritetskvinder, der ikke kun har udfordringer med deres (eks)partner, men også med fx familie og svigerfamilie, der kan være stærke modstandere af en kvindes ønsker om at blive skilt. I forhold til at møde sådanne kvinders behov har udvalgte medarbejdere særlige kompetencer. De har fx oparbejdet erfaring med at facilitere en dialog imellem (unge) kvinder og deres familie, hvorfor "Projekt November" er medtaget i dette kapitel om mægling i forhold til det æresrelaterede område. Resten af dette afsnit bygger primært på et interview med en sådan mæglingsmedarbejder, ansat i politiet.

Af interviewet fremgår det, at kvinder kan komme til "Projekt November" på forskellig vis. Indgangen kan være, at en kvinde selv anmelder en partnervoldssag, men forløbet kan også være, at en kvinde fx tager på krisecenter, hvor sagen efterfølgende henvises til Projekt November. Der behøver dermed ikke at foreligge en politianmeldelse for, at sagen tages op, uanset at projektet fysisk ligger på en politistation. En af projektets vigtigste styrker er, at det bygger på et stærkt, tværsektorielt samarbejde, blandt andet muliggjort af forskellig fagfolks samlokalisering på én adresse (Whiteford m.fl., 2014). Ved ankomsten mødes en kvinde fra starten af to fagfolk: en med en politimæssig og en med en socialfaglig baggrund.

En sag, der indeholder en æresrelateret problematik, vil ofte indledes med en risikovurdering (ved hjælp af PATRIARK). I denne risikovurdering vil man vurdere situationen i forhold til emner som: Hvem er i familienetværket? Hvad er det, familien vil – og hvad ser den ud til at have kapacitet til? Hvor meget viden om det skete er blevet spredt i miljøet? Har den udsatte kvinde personlige eller helbredsmæssige problemer, der kan gøre hende mere udsat, eller synes hun at være en, der er god til at passe på sig selv?

De tætte samarbejdsrelationer, forskellige instanser imellem, er vigtige. Samarbejdet gør, at man fx kan rykke de sociale myndigheder for hurtigt at fremskaffe en bolig i en anden del af Norge, hvorved man kan få en sag til at flytte sig hurtigere fremad, end det ellers ville være tilfældet. Tilstedeværelsen af politiet kan også her være vigtig i forhold til at få familien til at møde op og få aftaler i stand med dem.

I interviewet fra "Projekt November" hører VIVE om forløbet af en konkret sag. Det drejer sig om en ung kvinde, opvokset i Norge, der er blevet presset til et ægteskab, hun efterfølgende bryder ud af. Hun føler sig nu truet af sin (eks)mand, men også af flere af sine egne, mandlige familiemedlemmer (far, bror, onkler), der ikke mener, at hun burde forlade sin mand.

I behandlingen af sagen starter man med at kortlægge den unges sikkerhedssituation ved hjælp af PATRIAK. Den unge kvinde får også hjælp til en ny identitet og adgang til en sikker bolig i en anden del af Norge. En af kvindens udfordringer er, at hun er gift i en "*nikah*" – i et muslimsk ægteskab – uden at hun dog er gift ifølge norsk lov. Hun har derfor behov for at få sin *nikah* opløst. En ægtemand – ikke en hustru – kan opløse et ægtepars *nikah* mundtligt, ved tre gange at ytre "*talaq*" – "*jeg vil skilles*" (Liversage og Jensen, 2011). Dette ønsker hendes (eks)mand dog ikke at gøre, da han er vred over, at hun har forladt ham. Dette er en relativt kendt problemstilling, og disse ægtemænds modstand mod at støtte op om skilsmisse kan give muslimske kvinder alvorlige problemer i årevis (Liversage, 2012). I den nævnte sag var politiet i stand til at overbevise den unge

¹³ Sådanne børnehuse findes også i Danmark, se <https://socialstyrelsen.dk/born/overgreb/bornehuse/om-bornehusene>

kvindes (eks)mand om, at han burde give hustruen den talaq-opløsning (dvs. den "muslimske skilsmisse"), som hun ønskede sig. Konkret skete dette på politistationen, hvor begge parter mødte op. Af sikkerhedshensyn befandt de sig dog i hver sit rum, og manden gav sin hustru skilsmis- sen via en højttalerforbindelse imellem de to rum.

I sådanne sager fremgår det endvidere, at medarbejderen fra politiet fortsætter som kontaktperson for kvinden og kan være med til at sikre, at hun senere fx får mulighed for at flytte eller får ændret sit sikkerhedsniveau, når der eventuelt er faldet ro over situationen.

Politistationen kan også bruges som ramme for et eventuelt møde med familien. I den case, VIVE hører om, ville den unge kvinde gerne sige farvel til sin familie, inden hun forlod Oslo for at bosætte sig alene i en anden del af landet. På baggrund af samtaler med kvinden selv, og ud fra en sikkerhedsmæssig vurdering, blev der aftalt et møde for mor, søstre, samt unge niecer og nevøer. Der blev udstukket en meget klar ramme for dette møde: Der var et klart sluttidspunkt. Der medvirkede en tolk til moderen, der var dårlig til norsk, men derudover måtte familiemedlemmerne kun tale norsk, så Projekt Novembers medarbejdere kunne følge med i, hvad der blev sagt. Der blev også givet besked om, at mødet ville blive afbrudt øjeblikkeligt, hvis nogen i familien søgte at udsætte den kvindelige hovedperson for pres, fx i forhold til at tale hende fra at flytte. Inden mødet skrev de deltagende familiemedlemmer under på, at de ville respektere disse rammer. Mødet forløb godt og hjalp den unge kvinde med at fraflytte Oslo, da hun havde fået fortalt om sine bevæg- grunde og fået sagt ordentligt farvel.

Den interviewede medarbejder oplever, at de på Projekt November kan yde en "*fabelagtig*" indsats: Det er et tæt og veletableret samarbejde, som gør det muligt at lave velkoordinerede forløb af kort varighed, som virkelig gør en forskel. Medarbejderen mener selv, at denne tilgang er ganske omkostningseffektiv: I en sag som den ovennævnte får en ung kvinde hjælp til at komme ud af et ægteskab, inden der fx er kommet børn i forholdet, og hendes yngre søskende kommer også til at se, at man har mulighed for at forme sit liv ud fra sine egne ønsker, selvom det kan være en hård proces at stille krav herom.

Projekt November er også emnet for et bogkapitel, skrevet af Anja Bredal og Kari Stefansen (Bredal & Stefansen, 2017). De anvender data fra første del af en stadigt igangværende evaluering af modellen. Deres generelle konklusion er, at modellen på mange måder fungerer godt, men også, at den bygger på et kompliceret "oversættelsesarbejde" imellem forskellige kontekster og modeller, man henter inspiration fra. De to forfattere pointerer også, at det er vigtigt, at en sådan nystartet indsats ikke kommer til at overlapse – og således konkurrere – med allerede eksisterende indsatser (Bredal & Stefansen, 2017)

7.3 Mægling – erfaringer fra Sverige

Som det fremgår af ovenstående afsnit, laves der i Norge forskellige former for dialogarbejde/mægling i etniske minoritetsfamilier, hvor der er æresrelaterede konflikter imellem generationerne. Uanset at den forskningsmæssige dokumentation for resultaterne på nuværende tidspunkt er meget begrænsede, er der en generel positiv oplevelse af dette arbejde. En sådan positiv holdning finder man ikke i Sverige (Yourstone, Eriksson & Westerberg, 2015). I Sveriges mere negative holdning til mægling i forhold til æresrelaterede konflikter, lægger man sig op ad holdningen i Storbritannien. Her fraråder både *Forced Marriage Unit*¹⁴ og NGO'en *Southall Black Sisters*, at man forsøger familiebehandling/mægling i sager om æresrelateret vold og undertrykkelse, blandt

¹⁴ Se <https://www.gov.uk/guidance/forced-marriage#forced-marriage-unit>

andet ud fra en oplevelse af, at de løsninger, man når frem til, sjældent reelt er i kvindernes interesse.

At man fraråder mægling er også den konklusion, man kan læse i evalueringen af et svensk projekt, der specifikt søgte at belyse mulighederne for at have dialog med familier, hvor unge var udsat for æresrelaterede konflikter (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013). Erfaringerne er beskrevet i rapporten *"Familjearbete i en hederskontext"*. Udgangspunktet for projektet var, at man – fx i et samarbejde imellem de sociale myndigheder og politiet – ønskede at påvirke de familier, hvor unge havde søgt hjælp for æresrelaterede konflikter. Ambitionen var, at familierne skulle afholde sig fra at true de unge, og i stedet respektere de unges frihedsrettigheder, som de er beskrevet i såvel svensk lov som i menneskerettighedskonventionen mv. Rapporten beskriver et treårigt projekt, forankret i *Linnamottagningen*, en NGO, der hjælper unge mellem 13 og 25 år, der udsættes for æresrelateret undertrykkelse og vold. Arbejdet med familierne foregik på forskellig vis, men tog blandt andet afsæt i retningslinjerne fra Nielsen (2011).

Intentionen med projektet var, at man igennem arbejdet med forældrene ønskede at forbedre de unges situation: Valgte de at flytte hjem (som mange i realiteten gør), håbede man på at kunne sikre bedre rammer herfor. Valgte de unge *ikke* at flytte hjem, var håbet, at man kunne sænke konfliktniveauet og muliggøre en grad af kontakt imellem de unge og deres familier. Endelig ønskede man også at gå ind i sager, hvor unge ikke havde forladt hjemmet og her skabe en påvirkning, der kunne muliggøre, at de unge ville opleve en større grad af respekt for deres frihed og rettigheder.

Rapporten evaluerer forløb med 20 forskellige familier. Familierne var forskellige, fx i forhold til, om deres børn var over eller under 18 år og i forhold til den grad, de sociale myndigheder var indblandet i familiernes udfordringer. Familierne var også meget forskellige i forhold til, hvordan den specifikke (ofte meget komplicerede) problematik så ud, hvilke familiemedlemmer der havde hvilke roller, og hvor mange udfordringer og ressourcer familierne havde (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013).

Rapporten belyser det vanskelige arbejde: På den ene side står de unge meget alene i verden, døjer med skyld og skam, og har hyppigt PTSD efter det, de har gennemlevet. Her kunne en re-etablering af en (god) kontakt med familierne være en central støtte, som de unge reelt kan have svært ved at klare sig uden. På den anden side oplevede man, at familierne havde vanskeligt ved at ændre sig. Dermed kunne man risikere, at de unge vendte tilbage til den vold og undertrykkelse, de var flygtet fra. I sammenhæng hermed pointerer rapporten, at man mangler evidensbaserede metoder for at arbejde med voldsudøverne og dermed mangler redskaberne til, hvordan man kan få skabt et mere trygt miljø for de unge at vende tilbage til. Når situationen i familierne også kan være meget svær at vurdere for udenforstående, risikerer fagpersoner at medvirke til, at unge vender tilbage til situationer, der måske endda går fra slemt til værre. Enkelte af de sager, *Linnamottagningen* arbejdede med, endte således med, at unge kvinder efter dialogarbejdet vendte tilbage familien, for efterfølgende at blive ført ud af Sverige imod deres vilje og giftet bort der.

På baggrund af disse erfaringer ender Svedberg, Qarai & Qaraee (2013) med at anbefale, at man *ikke* forsøger sig med dialogarbejde med forældrene. De er godt klar over, at man derved mister en mulighed for i nogle tilfælde at ændre unges familiesituation i en positiv retning. Men forfatterne vurderer, at den samlede risiko er for stor, blandt andet fordi det er så vanskeligt at vurdere de reelle forhold i familierne.

I stedet er deres anbefalinger, at man dels sætter ind i forhold til at beskytte og hjælpe de unge, og dels arbejder forebyggende med familier med mindre børn, i forhold til at påvirke dem til at respek-

tere børns rettigheder (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013, s. 168). Endvidere anbefales, at man giver støttende samtaler til forældre, hvis børn enten selv har forladt hjemmet eller er fjernet herfra af myndighederne. I forhold til den konkrete metodiske tilgang, der blev brugt i projektet, konkluderer forfatterne, at de ikke tror, at resultaterne afhænger af den konkrete metode, der blev anvendt. Som de skriver: "*Vi tror att metoden hade kunnat fungera bra om föräldrarna i högre grad hade haft uppfattningen att det fanns någonting problematiskt med deras nuvarande inställning och därmed varit öppna för att förändra den*" (ibid, s.170). Deres erfaring var dog, at en sådan mere grundlæggende motivation for forandring sjældent var til stede i familierne.

En anden svensk undersøgelse – af etniske minoritetsfamilier, der deltager i familiebehandling – konkluderer tilsvarende, at sådanne familier ofte synes at være afvisende over for at indgå i en reel forandringsproces, og at de hyppigt søger, så godt de kan, at undgå myndighedernes indblanding i deres familieliv (Odden, Ryndyk & Ådna, 2015)

Uanset ovenstående svenske publikationer lyder det dog fra en svensk fagperson, at nogle svenske socialforvaltninger arbejder med at mægle med familier i forhold til æresrelaterede konflikter, men at der ingen publikationer findes om deres erfaringer hermed.

7.4 Mægling – erfaringer fra Holland

Også i Holland anvender man mægling i arbejdet med æresrelaterede konflikter o.l. Det sker fx i regi af *Reporting Center Honour Related Violence* i Amsterdam eller på sikre botilbud. Også et hollandsk projekt ved navn *Van Huis Uit* medierer i familiekonflikter, som de opsøger, inden konflikterne trappes for højt op (MOVISIE, 2012b).

I hollandske interview hører VIVE også om, at der anvendes mægling. I nogle tilfælde udføres det af socialarbejdere fra fx et botilbud. I andre tilfælde påtager politiet sig rollen, hvilket flere fremhæver, at man har gode erfaringer med (Kvinnoforum, 2005): Dels har politiet en autoritet, der kan bidrage positivt til mæglingsbestrebelse. Dels har man i en del politikredse ganske stor erfaring med æresrelaterede konflikter og et godt kendskab til de lokale netværk, som familierne indgår i. I nogle tilfælde søger man at finde et medlem af netværket, som vil være i stand til at mægle. En fagperson fortæller, at der i én familie måske kan være en velegnet onkel, mens det i en anden – mere religiøs familie – kan være en lokal imam, som er velegnet.

Forløbene må tilpasses den enkelte situation, og hvordan konflikten udvikler sig. Her fortæller flere fagpersoner, at de tegner oversigter over familier op for at finde ud af, hvem der spiller hvilke roller (dvs. udarbejder et genogram). Dels drejer det sig om at forstå dynamikken i den konkrete konflikt. Dels søger man at lokalisere en person, der kan være med til at bilægge konflikten.

Fra det hollandske botilbud *Zahir* fortælles tilsvarende, at man lægger stor vægt på mægling i sagerne med æresrelaterede konflikter, og ifølge en interviewperson vender omkring 70 % af pigerne/de unge kvinder, der har været på botilbuddet, tilbage til deres familier, hvilket de i organisationen er glade for. Mæglingerne kan foregå på forskellige måder. I nogle tilfælde, hvor situationen vurderes at være risikabel, kan man vælge at have den første mæglingssession på politistationen, for måske derefter at mødes ved *Zahir*, men i sager, hvor det er vigtigt, at pigen hurtigt kan vende hjem til familien, arrangerer de hurtigt en mægling i *Zahir*-regi. Mæglingen er inddelt i flere faser, der spænder fra risikovurdering, målsætning med den udsatte, kontakt med forældre/familie fra dag et, mægling, eventuel tilbagevending til familien og opfølgning af politiet. Man har en åben tilgang til konflikten og starter med at vurdere, hvorvidt en sag udspringer af et kulturelt problem, eller om det snarere drejer sig om et familieproblem. Der er også fokus på transparens, såvel i det

arbejde man udfører, som i forhold til, hvad man ønsker at opnå. I arbejdet lægges der også vægt på at anerkende familieloyaliteter og relationer.

Zahir følger altid pigerne tre måneder, efter de er vendt hjem. I den periode får pigerne også behandling, der ydes af behandlere spredt ud over landet, og organisationen gør det altid klart, at pigerne til enhver tid kan vende tilbage og få husly igen. Dette er sommetider nødvendigt, fortæller en interviewperson. Erfaring viser nemlig, at der, efterhånden som pigerne bliver ældre, kan opstå nye problemer i forbindelse med nye kærester eller uenigheder om indgåelse af ægteskab.

Som nævnt synes man i Holland mere åben over for at involvere fx familienetværket som mæglere. En anden forskellighed i tilgangen til mægling kan ses i en episode, en hollandsk interviewperson refererer. Det drejer sig om en familiekonflikt, der udsprang af en ung etnisk minoritetskvindes forelskelse i en mand fra majoriteten. Da pigens forældre opdagede forholdet, ønskede de, at manden skulle konvertere til islam. Dette ønskede han dog ikke. Det hollandske politi blev involveret og forsøgte – ifølge interviewpersonen – at overtale den unge mand til at konvertere, da dette blev set som en "nem" måde at billægge konflikten på. Tilsvarende historier er VIVE ikke stødt på i de skandinaviske lande.

7.5 Mægling – erfaringer fra Danmark

Også i Danmark anvendes mægling i forhold til familier, hvor unge er udsat for æresrelateret konflikter mv. Mægling udføres blandt andet i regi af Etnisk Ung¹⁵ og af Etnisk Konsulentteam i Københavns Kommune (Elle & Larsen, 2010; Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011). VISO¹⁶ tilbyder rådgivning i forhold til æresrelaterede konflikter. Det første mæglingstilbud blev startet op hos Etnisk Konsulentteam i 1999 (se også Dybdal, Madsen & Helweg-Larsen, 2013, s. 9-12). Der tilbydes endvidere tværkulturel konfliktmægling igennem Etnisk Kvinde Consult v/Farwha Nielsen, der – som tidligere nævnt – er meget brugt i en norsk sammenhæng. I den forbindelse kan nævnes, at Australien har udtrykt interesse for den tilgang til mægling, som beskrives i Nielsen (2011), som en måde at arbejde med alvorlige familiekonflikter i etniske minoritetsfamilier (Vidal, 2017).

En evaluering fra LG Insight belyser mægling i regi af Etnisk Ung. Af rapporten fremgår det, at efterspørgslen fra såvel unge som fagfolk har været faldende i de senere år. Omfangsmæssigt blev der fra oktober 2014 til december 2016 igangsat 21 konfliktmæglingsforløb i regi af Etnisk Ung. Heraf blev 15 mæglinger gennemført og afsluttet. Alle var med kvinder i aldersgruppen 18-27 år (LG Insight, 2017). Derudover giver rapporten meget lidt yderligere information om indholdet af mæglingerne og de resultater og eventuelt udfordringer, som de måtte såvel indeholde som lede til.

En del af mæglingsforløbene i Etnisk Ung handler om unge, der har ophold på et af de to R.E.D-botilbud. Denne mægling kan finde sted i kommunens lokaler eller eventuelt på en politistation. I forhold til brug af mægling, er R.E.D's erfaring, at de fleste unge takker nej hertil. Ifølge en fagperson bunder de unges afvisning blandt andet i, at tilbuddet gives i akutfase, hvor de unge kan føle sig meget udfordrede. En anden fagperson fortæller, at det faktisk kan være en dårlig idé at mægle i netop akutfasen, fordi den unge kan have brug for først at mærke savnet af familien for at få

¹⁵ Etnisk Ung rådgiver unge, forældre og fagfolk om æresrelaterede konflikter og drives med støtte fra Udlændinge- og Integrationsministeriet

¹⁶ VISO er den nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation på det sociale område og på specialundervisningsområdet og ligger under Socialstyrelsen

mæglingen til at give mening. Nogle unge afviser også mægling, fordi de mener, at en sådan involvering af myndighederne vil kunne forværre konflikten.

Også i den danske kontekst fremhæver både forskere og fagfolk de meget store forskelle, der er, imellem familier, der potentielt kunne indgå i mæglingsforløb: I nogle familier synes der at være et klart potentiale i at igangsætte mæglingen (Elle & Larsen, 2010; Loua, 2012). Det kan dreje sig om forældre, hvor der fx ikke har været vold i den unges opvækst, men hvor en konflikt (ofte i forbindelse med partnervalg) er gået over gevind. Et element i optrapningen af konflikten er hyppigt, at et aldersbetinget hierarki har medført dårlig kommunikation imellem de to generationer. Den dårlige kommunikation kan have medvirket til, at forældrene (fx i forbindelse med kontakt til en potentiel ægtefælle til datteren) har handlet uden at vide, hvor uønsket denne handling var for deres barn. Modsat er andre familier kendetegnet ved, at der har været massiv vold i mange år. I sådanne familier ses i en del tilfælde også belastninger i form af psykisk sygdom, misbrug og/eller kriminalitet. Forandringspotentialer i sådanne familier er selvsagt meget mere begrænset, og her vil man sjældent igangsætte mæglingsforløb.

I forhold til viden om effekterne af sådanne mæglingstiltag skrev Manu Sareen i 2003, at det var vigtigt at finde ud af, hvad der skete i familierne, når mægling var afsluttet. Han understregede her, at det ville være ...

... af stor betydning, at vi i fremtiden får evalueret alle mæglingssager, så der er et godt grundlag for at metodeudvikle dette udmærkede arbejdsværktøj. Kun derefter har vi mulighed for at forholde os til de dilemmaer, som vi oplever i dette arbejde. Dilemmaer som, hvordan vi tackler det asymmetriske magtforhold, hvordan det er muligt at arbejde med tolk i mæglingsrummet, og hvordan vi sikrer en frivillighed hos de unge mennesker, så de ikke føler sig pressede. (Sareen 2003 s. 169)

En sådan evaluering brugte CPR-numre på 31 unge, der havde gennemgået mægling i perioden 2008-2011¹⁷. Gennemgang af offerregistret (med data frem til 2012) viser det positive, at ingen af de 31 unge har politianmeldt, at de har været udsat for vold efterfølgende (Dybdal, Madsen & Helweg-Larsen, 2013). Af registre fremgår det også, at kun én af de unge var gift i 2012. Da en del af henvendelserne handlede om tvangsægteskab kan den høje andel af ugifte, samt at en større andel af de unge er flyttet hjemmefra, tolkes som, at mæglingen har haft en positiv effekt. Etniske minoritetsunge kan dog også (ønsket eller uønsket) være blevet gift i en "nikah", hvilket ikke ville fremgå af danske registre.

Samlet set synes disse data dog at indikere, at mægling kan have en positiv effekt i forhold til æresrelaterede konflikter o.l. På den anden side har studiet en begrænset rækkevidde – antallet af personer, man følger er begrænset, og det er vanskeligt at vide, hvordan de unge reelt trives på baggrund af de tilgængelige registerdata m.v. Manu Sareens ønske fra 2003 kan dermed ikke siges at være blevet opfyldt.

7.6 Et område med mange synspunkter og begrænset viden

Som det fremgår, er der på tværs af lande og kontekster ikke konsensus om, hvorvidt mægling o.l. i familier med æresrelaterede problemstillinger er en god ide eller ej. Derudover er det et felt, hvor der kan være forskelle imellem, hvad man reelt taler om. Det kan handle om, at de begreber, man bruger, er uklare (Hydle & Bredal, 2011), men det kan også handle om, at man beskæftiger sig

¹⁷ Evalueringen ser på erfaringer med mægling hos såvel Etnisk Konsulentteam i Københavns Kommune og Etnisk Ung, og data fra i alt 84 unge indgår. Det er dog kun en mindre del af disse unge, som der var CPR-nummeroplysninger på.

med meget forskellige typer af familier – hvor nogle har et potentiale for at deltage i mæglingssindsatser, som andre ikke har.

Der er dog også nogle elementer, som der er generel enighed om. Et vigtigt punkt er, at man – uanset om der skal mægles eller ej – skal tænke på, og forsøge at drage omsorg for, forældrene. De kan være meget udfordrede af, at en datter fx er stukket af hjemmefra og ikke ønsker at vende hjem. Her kan information om, hvad der foregår, og eventuelt samtaler med dem om deres bekymringer være vigtigt for at støtte dem i en vanskelig situation. I den sammenhæng må man også huske på, at der hyppigt også er andre, mindre, børn i sådanne familier, og de kan lide overlast hvis forældrene er i krise (Nielsen, 2011). En viden om, at der er professionelle, der tager hånd om familien, kan også lette på det ansvar, en ung føler for det, der foregår i den familie, hun (eller i nogle tilfælde han) har forladt. Endelig nævner en interviewperson, at sådanne samtaler med familien (som altså ikke inddrager det unge familiemedlem) kan have en funktion i forhold til at hjælpe dem med at skjule krisen udadtil, eventuelt i form af at konstruere en dækhistorie. En sådan dækhistorie kan være en vigtig strategi for at reducere det tab af ære, som familien er i risiko for at lide (Hydle og Bredal, 2014).

7.6.1 Gode råd om mægling og dialog med forældre

På tværs af de fagfolk, som er positivt indstillet over for potentialerne ved at mægle i æresrelaterede konflikter, kan der fremdrages nogle mere generelle pointer. En første pointe, som flere interviewpersoner fremhæver, er, at det er meget sensitive emner, man har med at gøre. I forbindelse hermed er det vigtigt ikke at anvende en konfronterende og "lige-på-og-hårdt" tilgang, der kan blive anset for at være uhøflig og direkte fornærmende (Al-Krenawi og Jackson, 2014). Flere fagpersoner på området fortæller, at nogle frontmedarbejder kan have tilbøjelighed til at gøre noget sådant, ud fra en devise om, at "her i Danmark/Norge kan vi tale om alting". I stedet er en generel anbefaling, at dette dialogarbejde varetages af erfarne medarbejdere. Disse medarbejdere bør have kompetencer i forhold til fx vold og traumer, interkulturel kommunikation og være opmærksomme på deres egen rolle og status. De skal også være godt klædt på i forhold til de muligheder og begrænsninger, der er inden for hjælpeapparatet, og de skal have solid viden om sikkerhedsproblematikker (Hydle & Bredal, 2011; Aaset & Bredal, 2018).

I forhold til kommunikation, er den generelle anbefaling, at man taler i "høj-kontekst", og taler "rundt om" et emne, frem for at gå lige til sagen (Odden, Ryndyk & Ådna, 2015). En interviewet fagperson beskriver således, at hun kan finde på at sige til et forældrepar, at... "*andre familier gør...*" det ene eller det andet. Hun demonstrerer dermed sin viden om specifikke mønstre, der kan optræde i etniske minoritetsfamilier, uden at beskyldte den konkrete familie for at være eller gøre noget bestemt. En sådan tilgang kan hjælpe til at etablere et konstruktivt samarbejde.

I forhold til, om mægleren enten har etnisk minoritetsbaggrund eller ligefrem kommer fra familiens netværk, er der meget forskellige holdninger – nogle er positive og andre det modsatte. Som nævnt kan en onkel eller en imam blive inddraget som mægler i Holland. Også i andre lande inddrages fx familiemedlemmer for at søge at skabe mere ro i en familiekonflikt, men her har man flere forbehold i forhold til, hvem det kan være. Om dette emne forklarer en norsk politimand således følgende:

I samråd med den trusselutsatte kan vi kalle inn et familiemedlem som kan bidra til dialog og stabilisering. Den trusselutsatte bestemmer hvem som kan mekle. Det er typisk en bror. Vi er veldig forsiktige med å bruke onkel eller en imam. Vi ønsker ikke at flere enn kjernefamilien skal vite om det. Dersom der ikke går rykter, så er det ikke noe æresproblem (Bye, Eggebø & Thunem, 2016, s. 55)

Denne politimand fortæller, at man (hvis "hovedpersonen" i sagen bifalder det) kan bruge fx en bror som mægler, men man vil dog nødtigt bruge en onkel (eller en imam). Dette forbehold kan dels handle om varsomhed med at sprede viden om en konflikt til en større del af familienetværket end højst nødvendigt. Dels kan det også handle om ikke at inddrage personer, man kan frygte i højere grad vil søge at opretholde de generationelle magtstrukturer frem for at bakke op om den unge, det drejer sig om.

En tværgående pointe er også, at mægling/dialogarbejde kan have forskellige målsætninger. I nogle tilfælde kan ønsket være, at en ung får mulighed for at flytte hjem til familien igen. I andre tilfælde vil ønsket være, at forældrene enten kommer overens med, at den unge er flyttet, og at man får etableret en måde at have en grad af kontakt på, eller at den unge erkender, at der ikke er noget håb om forsoning og fortsætter sit liv på baggrund af denne viden. Dermed skal mægling ikke – som det ellers nogle gange sker – nødvendigvis ses som en modstilling til et brud imellem unge og forældre. En pointe her er, at når man véd, at unge under alle omstændigheder ofte vender hjem, er det vigtigt at søge at bedre forholdene her. Og samtidig lader man herigennem forældrene vide, at myndighederne holder øje med dem.

Fra flere sider fremhæves også, at politiet kan spille en vigtig rolle i mæglingsbestrebelse. Erfaringen er, at politiet ofte har en høj status i de etniske minoritetsfamilier – og højere end de sociale myndigheder. Den respekt, som etaten indgyder, kan være vigtig for at motivere familierne til at deltage i mægling. Også politiets særlige kompetencer kan være centrale. De kan fx lave risikovurderinger, herunder indhente oplysninger på forskellige familiemedlemmer i politiets registre. Denne viden kan være vigtig, enten for selve mæglingen, eller som en viden, der gør, at man undlader at mægle i familier, hvor sikkerhedssituationen er for udfordrende. En norsk rapport, der belyser politiets engagement på området konkluderer endvidere, at der godt nok kan være forskellige holdninger til mægling i forskellige politidistrikter, men at de betjente, som har mest erfaring på området, også er dem, der af størst omfang fremhæver de positive effekter af dette arbejde med familierne (Odden, Ryndyk & Ådna, 2015).

Endelig understreger en norsk fagperson, at man må være pragmatisk og skabe den mindst dårlige løsning i de situationer, man har med at gøre. Dette handler blandt andet om at lade forældrene få et vist mål af spillerum. Nogle – både fagfolk og unge – kan føle et stærkt behov for, at forældrene skal undskyldes for, hvad de har gjort. Den norske informant vurderer dog, at det sjældent finder sted, i hvert fald ikke i en direkte form¹⁸. Blot det, at forældre møder op til mægling uge efter uge og engagerer sig i en dialog kan ses som en form for indrømmelse, og i hvert fald i et fremadrettet engagement, hvorfor man ikke bør hænge sig i krav om eksplicite undskyldninger (Hydle og Bredal, 2014).

7.6.2 Kritiske røster imod brugen af mægling

Omvendt lægger røsterne imod at mægle i forhold til æresrelaterede konflikter vægt på, at man fra myndighedernes side risikerer at blive delagtig i urimelige overgreb imod unge. Svedberg, Qarai og Qaraee (2013) fremhæver, at de i deres arbejde gentagne gange erfarede, at familierne ikke stod til at forandre i et fornødent omfang. De oplevede at ...

...upprätthållandet av de hedersrelaterade värderingarna var så betydelsefullt för föräldrarna, att de förändringar av sitt förhållningssätt som de kunde tänka sig att göra inte var tillräckliga. Även om hemförhållandena för de unga sannolikt skulle ha blivit något bättre, förutsatt att föräldrarna hade hållit sig till de förändringar de utlovade, så

¹⁸ Tilsvarende ønsker fra unge om, at fædre skal indrømme fejl, og fædres afvisninger af noget sådan, ses også i konflikter imellem generationerne i etniske minoritetsfamilier, hvor forældrene er blevet skilt (Liversage og Ottosen, 2017).

skulle ungdomarna ha fått fortsätta leva med begränsningar som inte var acceptabla i förhållande till svensk lagstiftning och FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna” (Svedberg, Qarai & Qaraee, 2013, s. 64)

En tilgrænsende problematik er, at man – ved at mægle og nå frem til et kompromis, begge parter umiddelbart kan leve med – risikerer at gøde jorden for fremtidige krænkelser af de unge: Her pointerer forfatterne, at hvis en æresrelateret problematik i en familie fx løses igennem indgåelse af ægteskab, kan man risikere, at forældrene vil modsætte sig, hvis datteren efterfølgende ønsker skilsmisse, eventuelt på baggrund af vold fra ægtefællens side (ibid, s. 138).

En anden kritik drejer sig om, hvorvidt den mægling, der pågår, er etisk forsvarlig. En vinkel herpå er, om myndighederne går for langt. Man kan mene, at noget sådan sker, når myndighederne fx (som beskrevet fra Holland) søger at presse en ung mand til at konvertere til islam eller støtter op om, at en ung vender hjem til forældrene, uanset at hun her vil komme til at leve med klare begrænsninger på sin personlige frihed.

En anden etisk bekymring kan dreje sig om politiets rolle. Hvis politiet og mæglingen fx foregår på en politistation, kommunikerer det så tydeligt nok, at deltagelse i mæglingen er frivillig? Uklare grænser imellem frivillig deltagelse vs. tvang kan også gøre sig gældende i sager, der befinder sig i en gråzone imellem civil- og strafferet, og hvor de sociale myndigheder fortæller forældre, at en sag bliver oversendt til politiet, hvis de afslår at deltage i dialog. Som Hydle og Bredal (2014) pointerer: *”Frivillighet” fremstår som relativt og som noe som alltid bør gjennomdrøftes, både internt i ”dialog”-institusjonen og også med de enkelte parter i hver sak* (Hydle og Bredal, 2014, s. 184).

Samlet set viser dette kapitel altså, at der er divergerende indstillinger til brug af mægling i forhold til æresrelaterede konflikter. Forskellene kan til tider være udslag af det sammenstød imellem værdier og praksisser, som konflikterne i sig selv ofte udspringer af. Her kan forestillinger om, hvad der er ”det rette liv” for en ung kvinde, være meget forskellige afhængig af, om det er de involverede forældre (og deres netværk), eller om det er majoritetssamfundet (og de professionelle), man spørger. Med så stor afstand imellem parterne kan en løsning, der ligger ”midt imellem”, reelt være helt uacceptabel, set fra såvel det ene som fra det andet synspunkt. Samtidig er den tilbageværende løsning – et totalt brud – imellem partnerne heller ikke en god løsning. Man må håbe, at den forskning, der lige nu er igangsat i forhold til mæglingsprojektet på Stovner politistation i Oslo, om nogle år vil være med til at kaste bedre lys på muligheder og udfordringer ved brugen af mægling i forhold til æresrelaterede konflikter.

7.7 Opsummering

Når etniske minoritetsunge forlader deres familier på grund af alvorlige, æresrelaterede konflikter, er en generel erfaring, at den efterfølgende isolation og ensomhed kan være svær at bære. Det kan få unge til at vende tilbage til familien, uanset at situationen her – i forhold til fx at blive udsat for vold og streng kontrol – er uændret. Der kan derfor være et behov for at arbejde med forældrene. Det kan dels handle om dialogarbejde for at give dem støtte i den alvorlige krise, det ofte er, at et af deres børn har forladt dem, og at de er uden kontakt til denne søn eller datter. En sådan støtte kan også være vigtig at yde i forhold til, at der ofte er andre børn tilbage i sådanne familier. En anden form for indsats er, at man søger at mægle imellem forældrene og den unge. Denne mægling kan være et alternativ til, at den unge enten bryder helt med familien, eller vender tilbage til en uændret situation. Det kan dermed blive en indsats, der sigter imod at bygge bro imellem forældre og børn, frem for ensidigt at støtte de unge i at frigøre sig for forældrene. Mægling behøver dog

ikke at have en familiegenforening som formål. Der kan også være vellykkede forløb, hvor der kommer en større afklaring af, at det ikke er muligt at bygge en bro. En sådan afklaring kan også være med til at forbedre sikkerhedssituationen for den unge på længere sigt.

Hvor normal mægling ofte handler om, at stridende parter bringes i rum sammen med en mægler, der skal hjælpe dem med at finde en løsning, begge kan acceptere, er tilgange ved mægling i forhold til æresrelaterede konflikter normalt en anden. Fordi der hyppigt har været overgreb imod unge involveret, og fordi der kan være et familiehierarki, der ofte gør det svært for unge at tale direkte til deres forældre, foregår mæglingen i de skandinaviske lande ofte som "skyttelmægling". Her vil en "tilrettelægger" tale med hver af parterne for sig og bære synspunkter og ønsker frem og tilbage.

I forhold til forskellige lande foregår der i Norge en del mægling, såvel i regi af de eksisterende Konfliktråd som i et samarbejde imellem politiet på Stovner Politistation og en psykolog fra Familievernet. Begge steder bruges Farwha Nielsens retningslinjer, som er udfoldet i bogen Tværkulturel konfliktmægling (Nielsen, 2011). Der er fokus på at møde forældrene med respekt og åbenhed, og anderkende de problemer og de synspunkter, de har. De foreløbige erfaringer med samarbejdet med politiet er, at deres deltagelse kan sikre en god risikovurdering, og kan være central for at få forældrene til at engagere sig i mæglingen. I Norge findes også "Projekt November", der yder tværsektoriel bistand til voksne, udsat for partnervold. Nogle af de kvinder, der kommer her, får også hjælp til at afklare deres situation ved inddragelse af familien. Det foregår ikke nødvendigvis som reelle mæglingsforløb, men kan være hjælp til, at en kvinde kan få opløst sin *nikah* – sit "muslimske ægteskab"; noget, som kan kræve hendes (eks)-mands aktive medvirken. Eller projektet kan give en sikker ramme for, at en kvinde, der ønsker det, kan mødes med (dele af) sin familie. De foreløbige erfaringer med projektet er positive, og man kan overveje, om denne indsats kan bruges som inspiration i Danmark.

I Sverige anvender man ikke mægling i samme omfang. Det skyldes blandt andet bekymringer for, om man reelt kan være med til at presse unge kvinder tilbage i undertrykkende og måske farlige familierelationer. VIVE hører dog også, at der mægles nogle steder i Sverige, men det har ikke været muligt at finde dokumentation herom.

I Danmark foregår der nogen mægling, blandt andet i regi af Etnisk Ung og Etnisk Konsulentteam i København. Antallet er dog begrænset, og der er ikke megen dokumentation af, hvordan mæglingerne forløb, og hvilke resultater de førte med sig.

I Holland er tilgangen mere positiv, og man synes at være mindre forbeholden i forhold til vigtigheden af at holde unge og forældre adskilt. I Holland sker det også, at politiet finder et familiemedlem eller en imam, der derefter mægler i forhold til en konkret konflikt.

Generelt fremhæves det fra flere sider, at man i forhold til mægling arbejder med sensitive emner, og at det derfor er vigtigt at tilrettelæggerne har et højt kompetenceniveau. Det er fx vigtigt at vise sin respekt for forældrene og tage hensyn til deres normer og værdier i den kommunikative tilgang, selvom forældrene naturligvis også skal gøres bekendte med lovene i det land, de bor i. Også et samarbejde imellem politi og sociale myndigheder fremhæves som noget, der kan facilitere mæglingsforløb.

Centrale problemer på mæglingsområdet handler om, hvorvidt man i tilstrækkelig grad kan vurdere, hvilke familier der med fordel kan mægles i, og hvilke familier man bør holde sig fra, enten fordi risikoen ved mægling er for stor, eller fordi man ikke ønsker at involvere sig med familier, hvis ønsker man finder uacceptable. Et andet spørgsmål er, hvad der egentlig foregår, når der mægles.

Her er det muligt, at mæglingerne varierer markant, fx i forhold til, hvordan de konkret tilrettelægges, og i forhold til, hvilke kompetencer mægleren har. Sådanne forskelle kan også have stor betydning for, hvilket udbytte mægling ender med at give. Også politiets rolle, der ellers fremhæves som positiv, kan i bestemte udformninger være problematisk i forhold til, om "frivillig" mægling reelt opleves som frivillig eller ej.

I forhold til manglende viden vil NOVAs igangværende forskning om de mæglinger, der foregår på Stovner Politistation i Oslo være et vigtigt bidrag. Fra en dansk kontekst kunne man på et mere grundlæggende niveau ønske sig mere konkret viden, såvel om indholdet på de mæglinger, der finder sted – fx om, hvordan man reelt mægler, hvilke problemstillinger der indgår, og hvad resultaterne er på såvel kort som længere sigt. Samtidig må man være opmærksom på de store vanskeligheder, som det specifikke felt frembyder i forhold til dataindsamling.

8 Efterværn

Udtrykket "efterværn" bruges normalt om den støtte, kommunerne kan yde tidligere anbragte unge, når de som 18-årige bliver personligt myndige og træder ud af en anbringelse. Et efterværn kan hjælpe den unge med den ellers ofte vanskelige overgang fra ungdoms- til voksenlivet, og fra anbringelsen til en selvstændig tilværelse (Mølholt m.fl., 2012). Udtrykket "efterværn" kan også bruges for tidligere voldramte kvinder, der hjælpes i gang med et selvstændigt liv efter et ophold på krisecenter (Christensen, Lindstrøm & Mølholt, 2010), og begrebet er også relevant for unge voksne, der skal videre i livet efter et ophold på et sikkert botilbud. Samtidig er det også et begreb, der kan anvendes på forskellige måder – hvor omfattende og struktureret skal kontakten fra et opholdssted og til en fraflyttet beboer fx være, før det kan betegnes som et efterværn? (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011).

Et efterværn kan være nødvendigt, fordi unge, der har forladt deres familier på grund af æresrelaterede konflikter, kan have mange udfordringer. Som tidligere beskrevet kan de fx mangle netværk, være umodne og have psykiske udfordringer. I forhold til sådanne unge har indsatserne primært fokuseret på akutte hjælpeindsatser, hvorfor der er begrænsede erfaringer med, og viden om, hvordan et godt efterværn tilrettelægges (Pérez, 2014; Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017). Dette kapitel diskuterer derfor eksisterende viden om efterværn i forhold til målgruppen, baseret på såvel tilgængelig litteratur som ud fra interview med forskere og fagfolk. For, som en norsk fagperson udtrykker det: *"Bruddet med, og flugten fra familien, gør ikke, at alt er i orden. Det er bare en begyndelse"*.

8.1 Behovet for efterværn

Det niveau af støtte, den enkelte har behov for, afhænger naturligvis af den enkeltes udfordringer og ressourcer (Loua, 2012; Bredal & Orupabo, 2008). En generel erfaring er dog, at de unge er udfordrede i overgangen til voksenlivet og dermed kan have behov for efterværn, som dog ofte ikke ydes i tilstrækkeligt omfang. Således viser en svensk kvalitativ undersøgelse af syv unge kvinder, at deres fraflytning fra et sikret botilbud var ganske vanskelig, og at de generelt oplevede, at den støtte, de modtog, ikke var tilstrækkelig i forhold til deres behov. En særlig udfordring handlede om, at de, af sikkerhedsårsager, var nødt til at flytte til en del af Sverige, som var helt ukendt for dem (Wikström & Ghazinour, 2010). Tilsvarende viser en evaluering af udvalgte svenske tiltag på området, at støtte til målgruppen kan være kompliceret og normalt vil kræve et samspil imellem flere forskellige indsatser (Schlytter m.fl., 2011).

De unge, der flytter fra sikre botilbud, kan have behov for støtte på forskellige områder. Det kan blandt dreje sig om praktisk hjælp – med at få betalt regninger, finde arbejde eller søge om optagelse på en uddannelsesinstitution. Som beskrevet i kapitel 5, om fraflytning fra sikre botilbud, kan der også være særlige behov for de omtalte unge, med hensyn til at sikre, at deres nye opholdsadresse ikke bliver kendt. I nogle tilfælde kan der også være praktiske behov knyttet til fx opholdstilladelse og til en nødvendig kontakt med politi og advokater. Endelig kan et nyt liv i egen bolig kompliceres, hvis en ung skal leve med et højt sikkerhedsniveau. Skal man fx læse på en uddannelsesinstitution, kan der være behov for at informere institutionen om sikkerhedssituationen – men uden at denne information i sig selv når for lang ud. Man skal også sikre sig, at der tages hensyn hertil i hverdagen, hvilket kan indebære en lang række praktiske udfordringer i forhold til navneopråb, klasselister, eksamenstilmeldinger mv.

Denne form for praktisk hjælp kan varetages på forskellig vis. Nogle forfattere pointerer, at det ideelt set bør være botilbuddene, der står for i hvert fald noget af efterværnsindsatsen, så man kan videreføre de gode relationer, der forhåbentlig er blevet opbygget. Dermed kan man mindske de unges oplevelser af yderligere brud (Nadim & Orupabo, 2014). For unge, der flytter i en udslusningsbolig, kan en del af efterværnet således ske i form af jævnlige besøg fra en medarbejder fra det sikre botilbud. Medarbejdere kan støtte op om de unge, der ellers erfaringsmæssigt kan finde på ikke at åbne deres rudekuperter (Loua, 2012).

Endelig kan nævnes en dansk app ved navn MOD, se boksen nedenfor. Appen er tænkt som et værktøj i en dialogproces imellem unge, udsat for æresrelaterede konflikter. Så vidt VIVE er bekendt, er der på nuværende tidspunkt ikke indsamlet erfaringer om appens virksomhed i praksis.

Appen MOD

Appen MOD har sit navn fra en forkortelse af "Mit Overblik i Dagligdagen". Denne app er målrettet 16- til 30-årige, der opholder sig på for eksempel et krisecenter eller en døgninstitution og kan bruges både før og efter fraflytningen herfra. Appen, der er udviklet af Udlændinge- og Integrationsministeriet, er et dialog- og overgangsredskab, der har til hensigt at styrke unge, udsat for æresrelaterede konflikter, i deres udvikling og i deres håndtering af konflikten. Via syv temaer guider appen den unge og dennes kontaktperson – fx fra botilbuddet – igennem samtaler. De kan have overskrifter som "vores samarbejde", hvor det er meningen, at grundlaget for samarbejdet skal drøftes, og "kontakter", hvor den unge kan notere, hvilke personer der fremadrettet kan være en støtte for dem. Undervejs skal den unge gerne opnå et større indblik i, og overblik over, sin egen situation. (Rambøll, 2017)

8.1.1 Netværksopbyggende indsatser for unge med beslægtede erfaringer

En anden form for efterværn kan være af mere personlig karakter, rettet imod såvel psykologiske som sociale udfordringer. Her kan en støttende indsats være, at sikre botilbud laver åbne arrangementer, hvor personer med beslægtede erfaringer kan mødes. Det kan ske fx en gang om måneden, hvor botilbuddet inviterer nuværende og tidligere beboere til middagsmad, café-aften eller lignende. Sådanne aftenarrangementer kan være en form for efterværn: Dels kan de fraflyttede beboere få praktisk hjælp til fx at håndtere officiel post. Dels giver det mulighed for at knytte bånd til andre, der er, eller har været, i samme situation som dem selv. Sådanne åbne tilbud findes på flere af de besøgte botilbud, blandt andet på R.E.D. Også mange kvindekrisecentre tilbyder lignende former for netværksaktiviteter (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011).

På *Bokollektivet* i Oslo er man endvidere i gang med at opkvalificere nogle tidligere beboere til at blive såkaldte "erfaringskonsulenter". Disse erfaringskonsulenter skal udgøre et netværk, hvor tidligere beboere klædes på til at lave frivilligt arbejde. Deres vigtigste funktion er tænkt som en støtte, de skal yde til nyligt fraflyttede beboere. Denne støtte kan fx handle om at mødes over en kop kaffe, men det kan også give en nyligt fraflyttet ung mulighed for ikke at skulle møde alene op, når man fx skal ud og se på en lejlighed.

En norsk rapport, der blandt andet bygger på interview med unge, der har været udsat for æresrelateret vold, peger på behovet for en sådan erfaringsudveksling imellem unge med erfaringer, der ligner hinanden. For eksempel fortæller en ung i denne rapport, at de sociale myndigheder sørgede for, at hun fik kontakt til en anden ung kvinde, der også havde brudt med sin familie. Interviewpersonen fortæller følgende om den kontakt:

Det ble nesten som terapi for du kjenner det igjen, du kan dele dine erfaringer, du kan gi tips...bare det å snakke om det sammen. Det er litt betryggende. At ok, jeg er ikke

den eneste jenta som har gått [brutt med familien, red.]. Bare å vite at det går an...og få se hvordan det har gått med andre (Haugen, Paulsen & Caspersen, 2017, s. 93)

Man kan også tænke sig mere strukturerede, gruppebaserede indsatser på området, men nogle forskere påpeger, at det ikke nødvendigvis er en god ide. For eksempel forsøgte man i regi af LOKK/Etnisk Ung på et tidspunkt at etablere et såkaldt pigenetværk. Her skulle piger, som havde været udsat for lignende, æresrelaterede problemstillinger, være i en gruppe med en tilknyttet psykoterapeut. Pigerne var dog ikke trygge ved hinanden og turde derfor ikke dele deres oplevelser, hvorfor projektet blev stoppet igen (Danneskiold-Samsøe, Mørck & Sørensen, 2011). På linje med disse danske erfaringer viser en svensk evalueringsrapport, at gruppebaserede metoder ser ud til at virke bedst, hvis de handler om noget konkret. Det kan handle om at lære at svømme, om at tage på fælles udflugter eller om at få lektiehjælp. Grupperne bør dermed have fokus på noget andet, end de vanskelige personlige erfaringer, som deltagerne har med sig (Schlytter m.fl., 2011).

Fra en dansk kontekst kan nævnes to efterværnsindsatser. Det drejer sig dels om mentorordningen Connect, der var et samarbejde imellem Etnisk Ung og Ungdommens Røde Kors. Ordningen skulle hjælpe etniske minoritetsunge, der havde brudt mere deres familier grundet fx æresrelaterede konflikter. Indsatsen bestod i at koble disse mentees med mentorer, der var unge, ressourcestærke etnisk danske kvinder. Ordningen, der blev igangsat i 2016, viste sig dog i praksis ikke at fungere godt, og blev derfor nedlagt ved udgangen af 2017 (Liversage, 2017).

I 2017 modtog nonprofit-organisationen Exitcirklen midler til en indsats på området. Exitcirklen afholder samtalegrupper i København, Aarhus og Odense for piger og kvinder, der har været udsat for psykisk vold og social kontrol. Hver gruppe har ti deltagere, og forløbet er ti møder af to timers varighed. Grupperne skal være et sikkert forum, hvor deltagerne kan dele deres livshistorier, først og fremmest med hinanden, men også med fag- og erfaringspersoner. Kvinderne kan også modtage støtte og hjælp til selvhjælp fra fagpersonalet, der består af blandt andet en læge, en sexolog, socialrådgivere, jurister, og kognitive terapeuter, ligesom Exitcirklen er en mentorordning. Nogle af Exitcirkelens mentees har tidligere boet på R.E.D's sikrede botilbud.

8.2 Forskellige boformer

Når man forlader ophold på et sikkert botilbud eller et kvindekrisecenter, flytter nogle i ordinære lejligheder eller til udslusningsboliger med en grad af støtte i dagligdagen. For eksempel i Norge flytter nogle unge endvidere ind på ledige kollegieværelser. I den forbindelse anbefaler Bredal og Orupabo (2008), at man breder den boligmæssige palette ud og sikrer, at unge, der har svært ved at passe ind på et kollektiv botilbud, stadig kan sikres et passende niveau af hjælp og støtte. Også i Holland er der mulighed for, når deres situation efter en periode på et botilbud er blevet bedre og mere stabil, at unge flytter til en form for udslusningsboliger. Her kan der ydes praktisk hjælp, men der ydes ikke behandling.

I Sverige driver blandt andet organisationen Gryning Vård sikre botilbud. I forhold til udslusning efter ophold her, benytter de sig af et såkaldt "fletværk" af forskellige boformer. Det beskrives på følgende måde i en evalueringsrapport:

Skyddat boende har utvecklats till en flexibel modell, en vårdfläta, där olika typer av insatser avlöser varandra i riktning mot en successivt ökad självständighet och ett större ansvar för det egna livet och skyddet lagt hos den person som placerats i skyddat boende. (Bak, 2007, citeret i Bredal og Orupabo, 2008, s. 115)

Uanset at unge i Gryning Vård regi kan modtage tæt opfølgning fra såvel en "beskyttelseskonsulent" og en "støtteperson", døjer en del af de unge også her med isolation og ensomhed. Derfor anbefaler Bak, at man ... " udvikler boformer som er mer kollektivt orienterte, som gjør det mulig å bo i tilknytning til et større sosialt fellesskap" (i Bredal og Orupabo, 2008, s. 116).

8.3 Kvindekrisecentres efterværn for etniske minoritetskvinder

Til sidst i dette kapitel anvendes litteratur, der fokuserer på etniske minoritetskvinder, der modtager efterværn, efter de har forladt et kvindekrisecenter (Christensen, Lindstrøm & Mølholt, 2010). Her udgav Rambøll i 2015 en evaluering for Socialstyrelsen (Rambøll, 2015a). Evalueringen skulle vurdere, hvordan kvindekrisecentrenes indsats kunne tilrettelægges mest effektivt i forhold til forskellige risiko- og målgrupper af kvinder – herunder i forhold til etniske minoritetskvinder. Rapporten konkluderer, at kvinderne generelt var glade for deres ophold, men også, at de efterlyste fx efterværn og bedre adgang til psykologbistand. Kvinder uden børn efterlyser endvidere særlige børnefrie afdelinger og/eller centre. I forhold til etniske minoritetskvinders behov konkluderes følgende:

Kvinder med etnisk minoritetsbaggrund på krisecenter har ofte særligt behov for at arbejde med tematikker som volds- og rettighedsforståelse samt netværksskabelse. For nogle af kvinderne er deres situation – foruden volden – præget af usikkerhed om opholdsgrundlag og en svag eller ikke-eksisterende tilknytning til arbejdsmarkedet og det danske samfund generelt. Der er ydermere en skærpet sikkerhedssituation for kvinder udsat for æresrelateret vold. De har derfor ofte forløb med krisecenterskift, som vanskeliggør sammenhængen i indsatsen. Der er ikke en målgruppe-specifik indsats for gruppen af kvinder med etnisk minoritetsbaggrund, men krisecentre benytter sig i nogle tilfælde af bistand fra bl.a. Landsorganisation af kvindekrisecenter (herefter LOKK) og R.E.D. (Rambøll, 2015a, s. 3-4)

Denne rapport påpeger endvidere, at arbejdet med etniske minoritetsbrugere ofte tager længere tid, og er mere komplekst, end krisecentrenes øvrige arbejde. Der kan også være sproglige barrierer, hvorfor brug af tolke kan være vigtigt, men – som tidligere nævnt – også potentielt udfordrende. Sproglige udfordringer gør det også mere vanskeligt for medarbejderne at opbygge en god relation til kvinderne i dagligdagen (Rambøll, 2015a).

I forhold til metoder, der kan anvendes til beboere på kvindekrisecentre, udgav Rambøll et litteraturstudie, blandt andet om brugen af forskellige metoder (Rambøll, 2015b). Rapporten ser på i alt 78 studier. I en mindre del af disse studier er etniske minoritetskvinder med ikke-vestlig baggrund udpeget som en særlig risikogruppe, men rapporten ser dog ikke specifikt på indsatser i forhold til etniske minoritetskvinder, der har været udsat for æresrelateret vold. I forhold til etniske minoritetskvinder på krisecentre konkluderer rapporten, at kvinder med etnisk minoritetsbaggrund blandt andet kan have gavn af netværksopbyggende indsatser.

Nogle efterværnstilbud til etniske minoritetskvinder, der har forladt kvindekrisecentre, er beskrevet i rapporten "Styrkelse af empowerment- og integrationsindsatser for etniske minoritetskvinder – en evalueringsrapport"¹⁹ (Mørck, 2010). Rapporten belyser såvel gruppeforløb som skræddersyede individuelle forløb og konkluderer...

¹⁹ Rapporten pointerer, at de kvinder, der indgik i indsatsen, havde været udsat for forskellige former for vold, med forskellige udøvere, og at alle kvinderne dermed ikke havde været udsat for vold, der kunne betegnes som "æresrelateret".

... at efterværn er en rigtig god ide, og at integrations- og efterværnsprojektet har været en succes. Skønt det er vanskeligt at 'måle' dets effekt, er der ingen tvivl om, at mange etniske minoritetskvinder har haft utrolig stor nytte af det efterværnsarbejde, som er blevet bedrevet i løbet af projektperioden. (Mørck, 2010, s. 50)

Der er dog også plads til forbedringer. Her er en vigtig konklusion for projektet, at der er behov for at udbygge de efterværnstilbud, der er til rådighed, og støtte kvinderne over en længere tidsperiode:

[E]rfaringer viser, at mange kvinder har brug for forskellige former for støtte flere år efter, at de er fraflyttet krisecentret. Erfaringer fra integrations- og efterværnsprojektet viser tydeligt, at en efterværnsindsats i mange kvinders tilfælde må strække sig over betydelig længere tid, end man havde forestillet sig var nødvendigt, da projektet blev påbegyndt. Mange kvinder har behov for både et multifacetteret og et langstrakt efterværnsforløb. (Mørck, 2010, s. 50)

Her optræder endnu en gang pointen om, at der kan være behov for, at sociale indsatser over for etniske minoriteter (problemer, der i nogle tilfælde udspringer af æresrelaterede konflikter) bør være mere langvarige og omfattende end indsatser til lignende målgrupper med majoritetsbaggrund. For eksempel kan det være vanskeligt, når kvinder på den ene side har brudt normer i deres egen etniske minoritetsgruppe og her oplever at blive udgrænset, og på den anden side mangler både stærke og svage bånd til personer med majoritetsbaggrund (Aarset, Liden & Seland, 2008). Denne liminale position (på kanten af to grupper, men ikke en del af nogen af dem) er netop ofte en stor udfordring for personer fra etniske minoriteter, der fraflytter en eller anden form for krisecenter. Udfordringen gælder naturligvis også andre etniske minoriteter, der må forlade familie og netværk, uden at dette er sket med et ophold på krisecenter.

8.4 *Critical time intervention* ved udskrivning fra krisecenter

En metode, der er udviklet til at sikre bedre forløb, når udsatte borgere flytter i egen bolig, kaldes *Critical Time Intervention (CTI)*. Konceptet er, at man yder intensiv og individuelt tilpasset støtte i en overgangsfase. Herved sikres, at overgangen fungerer bedre, og at borgerne hyppigere er i stand til at komme videre med deres liv, frem for at vende tilbage til det, de havde forladt. CTI-forløb er af ni måneders varig og består af tre faser: Først afdækker man borgerens behov, dernæst knyttes borgeren til de rette tilbud og netværk, og endelig sikrer man sig, at borgeren fastholdes i dem. I Danmark er metoden blevet brugt med gode resultater i forhold til tidligere hjemløse og i forhold til borgere med prostitutionserfaringer (se fx Henriksen m.fl., 2017).

I Holland har man undersøgt erfaringerne med CTI, som støtter kvinder, der forlader krisecentre. Undersøgelsen har været et kontrolleret forsøg med 136 kvinder fra 9 hollandske krisecentre – dermed var der ca. 70 kvinder i henholdsvis indsatsgruppen og kontrolgruppen. Godt to tredjedele af disse kvinder havde etnisk minoritetsbaggrund – primært i form af kvinder, der var indvandrere. Der blev anvendt tolk til dataindsamlingen, som bestod af spørgeskemaer, indsamlet på flere tidspunkter i CTI-forløbet. Skemaerne målte forskellige forhold, som hvor tilfredse kvinderne var med deres liv, om de havde været udsat for vold, om de havde symptomer på depression eller PTSD, og hvor højt deres selvværd var (de Vet m.fl., 2017; Lako m.fl., 2018).

Studiet, der havde sidste dataindsamling ni måneder efter, at kvinderne har forladt krisecentrene, konkluderede, at indsatsen havde positive effekter: Kvinderne, der havde været igennem et CTI-forløb, frem for igennem et "treatment as usual"-forløb, havde dels klart færre PTSD-symptomer.

Dels havde kvinderne langt færre behov af praktisk karakter, som ikke var blevet dækket. Den lavere forekomst af PTSD-symptomer hidrørte primært de etniske minoritetskvinder, mens den højere grad af dækning af praktiske behov forekom hos kvinderne med majoritetsbaggrund. Når man sammenlignede den gruppe, der havde modtaget CTI med kontrolgruppen, var der dog ikke signifikante forskelle i forhold til, hvor højt et selvværd kvinderne rapporterede, eller i, hvor tilfredse kvinderne var med deres liv m.v. (de Vet m.fl., 2017; Lako m.fl., 2018). Igen skal det understreges, at disse CTI-studier i forhold til etniske minoritetskvinder, der forlader krisecentre, ikke forholder sig til, om opholdet her skyldes æresrelateret vold eller andre former for vold.

8.4.1 CTI – erfaringer fra Danmark

I Danmark afprøves CTI-metoden lige nu på voldsudsatte kvinder, der fraflytter krisecentre. Projektet løber i perioden 2015-2018 i Aalborg, København, Odense og Randers Kommuner, og formålet er at undersøge, om den evidensbaserede metode understøtter målgruppen i dens overgang fra krisecenterophold til en selvstændig tilværelse i egen bolig uden voldsudøveren.

Ifølge en uudgivet statusrapport over de foreløbige resultater primo 2018, lavet af Deloitte for Socialstyrelsen, har langt størstedelen af kvinderne i CTI-indsatsen været udsat for vold fra deres tidligere partner, men at en mindre andel af kvinderne har oplevet vold fra forældre eller øvrig familie. Ifølge statusrapporten kommer hovedparten af kvinderne helt ud af den fysiske vold, og mange oplever et forbedret oplevet helbred, såvel fysisk som psykisk (Deloitte, 2018).

I forhold til psykisk vold konkluderer rapporten, at der også er en væsentlig reduktion her, men at det ikke er muligt fuldstændigt at forhindre situationer, der fører til psykisk vold. Psykisk vold kan ifølge rapporten udforme sig på mange forskellige måder: både ansigt til ansigt, over sms, mail og på sociale medier, og den kan tage form af fx rygtespredning om den voldsudsatte i private eller professionelle netværk, eller være trusler om, at kvinden kan miste sin opholdstilladelse, hvis hun endegyldigt bryder relationen. Derudover opbygger mange af kvinderne stærkere relationer til familie, venner og andre støttepersoner, de får bedre styr på bolig og økonomi, og der sker en tydelig forbedring i, hvor trygge kvinderne føler sig. Det vides dog ikke, om samme positive udvikling kunne være opnået uden kvindernes deltagelse i CTI-projektet. Rapporten bygger på spørgeskemaer og er baseret på svar fra ca. 130 kvinder og CTI-medarbejderne, men der er ikke oplysninger om, hvor stor en andel af disse, der har etnisk minoritetsbaggrund, eller om der er forskel i udbyttet for forskellige undergrupper af kvinder.

Ifølge en interviewperson er der opmærksomhed på forskelligheden i kvindernes behov i forhold til CTI-indsatsen. I de etniske minoritetskvinders tilfælde, hænger deres problemer sommetider sammen med retten til ophold i Danmark. Derudover taler nogle af kvinderne stort set ikke dansk, og nogle har været meget isolerede i deres parforhold og er aldrig blevet særligt integrerede i Danmark. Derfor vil et fokus i nogle tilfælde være, hvordan man kan hjælpe dem videre til at lære dansk, og hvordan man kan hjælpe dem til at begå sig i samfundet – det kan være hjælp til, hvordan man bruger et dankort eller tager kontakt til de offentlige myndigheder.

Samtlige CTI-medarbejdere har majoritetsdansk baggrund. I interviewet hører VIVE også, at indsatsen i forhold til de etniske minoritetskvinder kan være ekstra tidskrævende, da man i mange tilfælde er nødt til at bruge tolk. Ud over at bruge tolk er tidskrævende, kan det også være udfordrende at finde tolke, som taler kvindernes sprog, og som ikke udgør en sikkerhedsrisiko.

8.5 Opsummering

Efterværn kan fx være den støtte, der ydes til unge, som fraflytter sikre botilbud. Denne form for indsats kan være vigtig for at hjælpe udsatte unge over i en selvstændig voksertilværelse. Her kan unge, der har været udsat for vold fra deres families side, lide under PTSD, ligesom en opvækst med streng social kontrol har efterladt de unge uden mange af de kompetencer, man har brug for i en selvstændig tilværelse.

Efterværn kan bestå af flere forskellige elementer. Et aspekt handler om praktisk hjælp, som fx hjælp til at få betalt regninger eller søge optagelse på en uddannelsesinstitution. Andre aspekter handler om hjælp til at bearbejde traumer, håndtere ensomhed og til at opbygge et nyt netværk. Tiltag kan handle om behandlingsforløb hos fx psykolog eller gruppetilbud med andre, som har erfaringer med at forlade vold. Sidstnævnte form for forløb findes i Danmark fx i Exitcirklen, hvor kvinder, der fraflytter et sikkert botilbud, også har mulighed for at få mentorstøtte og praktisk og juridisk hjælp. Nogle sikre botilbud afholder også jævnlige arrangementer. Her kan nuværende og fraflyttede beboere møde hinanden, ligesom fraflyttede unge kan få hjælp fra botilbuddets ansatte. En støtte til unges fraflytning fra sikre botilbud kan også være, hvis de har mulighed for at komme i udslusningsboliger, hvor der er en grad af støtte i hverdagen.

En del etniske minoritetskvinder søger også hjælp på kvindekrisecentre. Disse kvinder – der dog langt fra altid har været udsat for æresrelateret vold – kan også have behov for efterværn ved fraflytning. Det kan tilsvarende ske fx i form af praktisk hjælp eller i form af gruppeindsatser, der skal hjælpe kvinderne videre i tilværelsen. I forhold til kvinder med majoritetsbaggrund, der fraflytter krisecentre, har etniske minoritetskvinder ofte behov for mere omfattende og langvarig hjælp, da de kan have store udfordringer af sproglig, social og juridisk karakter.

En metode til at hjælpe overgangen til en selvstændig tilværelse for kvinder, der forlader krisecentre er CTI – Critical Time Intervention. Hollandske studier dokumenterer metodens virksomhed i forhold til såvel kvinder med majoritets- og etnisk minoritetsbaggrund. For øjeblikket pågår et studie af metoden i Danmark, og de indledende erfaringer synes at være positive.

I forhold til manglende viden på området er der begrænsede erfaringer med efterværn i forhold til unge, der har været udsat for æresrelaterede konflikter o.l. Dermed er der brug for forskning, der kan bidrage til metodeudvikling på området som forskning, der belyser de mere langsigtede virkninger af efterværn. I en sådan forskning vil man med fordel kunne kombinere kvalitative og kvantitative datatyper.

Litteratur

- Abu-Lughod, L. (2002): "Do Muslim Women Really Need Saving? Anthropological Reflections on Cultural Relativism and Its Others". *American Anthropologist*, 104(3), s. 783–790.
- Ahlmark, N. & Broholm-Jørgensen, M. (2016): *Procesevaluering af Sund for livet - en sundhedsintervention på Indvandrers Kvindecenret*. 2. udg. København: Statens Institut for Folkesundhed, Syddansk Universitet.
- Alizadeh, V., Hylander, I., Kocturk, T. & Törnkvist, L. (2010): "Counselling young immigrant women worried about problems related to the protection of 'family honour'- from the perspective of midwives and counsellors at youth health clinics". *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 24(1), s. 32–40.
- Alizadeh, V., Törnkvist L. & Hylander, I. (2011): "Counselling teenage girls on problems related to the 'protection of family honour' from the perspective of school nurses and counsellors". *Health and Social Care in the Community*, 19(5), s. 476–484.
- Al-Krenawi, A. & Jackson, S. (2014): "Arab American Marriage: Culture, Tradition, Religion, and the Social Worker." *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 24(2), s. 115–137.
- Als Research (2012): *Slutevaluering af projekt "Mindspring - forældregrupper for asylansøgere og flygtninge*. København: Als Research.
- Als Research (2016): *Evaluering af Mindspring - gruppeforløb for unge med særlig fokus på ligestilling og social kontrol*. København: Als Research.
- Altafim, E.R.P. & Linhares, M.B.M. (2016): "Universal violence and child maltreatment prevention programs for parents: A systematic review". *Psychosocial Intervention*, 25(1), s. 27–38.
- Alternativ til Vold (2007): *Familievold og Etnisitet 2005-2007*. Oslo: Alternativ til vold (ATV).
- Backlund, G. (2016): *Feedback-informed terapi på Familjerådgivningen - leder det til forbedring?* Linköping: Psykoterapeututbildning.
- Baianstovu, R.I. (2012): *Mångfald som demokratins utmaning - et studie av hur socialtjänsten som välfärdsbyråkrati och moralisk samhällsinstitution förstår och hanterar kulturell mångfald*. Örebro: Örebro Universitet.
- Bak, M. (2007): *Utvärdering av Grynings skyddade boende för personer som riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld* (Rapport 2007:58). Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län, enheten för Integration och jämställdhet.
- Bak, M. (2013): *Förebygga hedersrelaterat våld, hur gick det? Utvärdering av tre projekt* (Rapport 2013:85). Göteborg: Länsstyrelsen västra Götalands Län.
- Barghadouch, A., Kristiansen, M., Jervelund, S.S., Hjern, A., Montgomery, E., & Norredam, M. (2016): "Refugee children have fewer contacts to psychiatric healthcare services: an analysis of a subset of refugee children compared to Danish-born peers". *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51(8), s. 1125–1136.
- Bates, L. (2017) Honour Based Violence in England and Wales. PhD thesis. Bristol: University of Bristol.

- Baumann, A.A., Powell, B.J., Kohl, P.L., Tabak, R.G., Penalba, V., Proctor, E.K., Domenech-Rodriguez, M.M. & Cabassa, L.J. (2015): "Cultural adaptation and implementation of evidence-based parent-training: A systematic review and critique of guiding evidence". *Children and Youth Services Review*, 53, s. 113–120.
- Belfrage, H. (2005): *Patriark - Användarmanual, version 5*. Sundsvall: Forsknings- och kompetenscentrum, Rättspsykiatriska regionkliniken.
- Belfrage, H., Strand, S., Ekman, L. & Hasselborg, A.K. (2012): "Assessing Risk of Patriarchal Violence with Honour as a Motive: Six Years Experience Using the PATRIARCH Checklist". *International Journal of Police Science & Management*, 14(1), s. 20–29.
- Bjørknes, R., Jakobsen R., & Nærde, A. (2011): "Recruiting ethnic minority groups to evidence-based parent training. Who will come and how?" *Children and Youth Services Review*, 33(2), s. 351–357.
- Björktomta, S. (2005): *Unga kvinnor, frihet och heder - om hedersrelaterat våld och socialt arbete* (Arbetsrapport nr. 37). Stockholm: Ersta Sköndal University College.
- Bokollektivet (2017): *Håp smaker mango*. Oslo: Oslo Krisesenter & Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).
- Bracke, S. (2012): "From 'saving women' to 'saving gays': Rescue narratives and their dis/continuities". *European Journal of Women's Studies*, 19(2), s. 237–252.
- Bredal, A. & Orupabo, J. (2008): *Et trygt sted å bo. Og noe mer - evaluering af botilbudet til unge som bryter med familien på grunn av stvangsekteskap*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Bredal, A. & Skjerven, L.S. (2007): *Tvangsekteskapsaker i hjelpeapparatet: Omfang og utfordringer*. Oslo: Senter for kvinne- og kjønnsforskning Universitetet i Oslo.
- Bredal, A. & Stefansen, K. (2017): "Barnahus for adults? Reinterpreting the barnahus model to accommodate adult victims of domestic violence". I: S. Johansson m.fl. (red.): *Collaborating Against Child Abuse: Exploring the Nordic Barnahus Model*. Oslo: Norwegian Social Research, Oslo and Akershus University College of Applied Sciences, s. 311–330.
- Bredal, A. & Vislie, C. (2017): *Familierettete tjenester i et flerkulturelt samfunn Erfaringer fra familievernnet. Erfaringer fra familievernnet og andre hjelpeinstanser* (NOVA Rapport 5/2017). Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Bredal, A. (2011): *Mellom makt og avmakt: Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*. Oslo: ISF-Inst.
- Bredal, A. (2014): "Ordinary v. Other Violence? Conceptualising Honour-Based Violence in Scandinavian Public Policies". I: Gill, A. K., Strange, C., & Roberts, K. (red.): *"Honour" Killing and Violence. Theory, Policy and Practice*, London: Palgrave Macmillan UK, s. 135–155.
- Bredal, A., Bråten, B., Jesnes, K. & Strand, A.H. (2015): *Et blikk inn i skolen - minoritetsrådgivere sett fra brukernes ståsted*. Oslo: Fafo.
- Brøndum & Fliess (2012): *Evaluering af Rehabiliteringscentret for Etniske minoritetskvinder i Danmark - Slutevaluering af kvindeafdeling og midtvejsevaluering af parafdeling*. København: Brøndum & Fliess.

- Brøndum & Fliess (2013): *Evaluering af Rehabiliteringscentret for Etniske unge i Danmark*. København: Brøndum & Fliess.
- Brå - Brottsförebyggande rådet (2012): *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Bråten, B. & Elgvin, O. (2014): *Forskningsbasert politikk? En gjennomgang av forskningen på tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet, og av de politiske tiltakene på feltet* (Fafo-rapport 2014:16). Oslo: Fafo.
- Bråten, B. & Sønsterudbråten, S. (2017): *Veiledningserfaringer - forsøk med veiledning (ICDP) av foreldre med radikaliseringsbekymringer og foreldre i asylmottak* (Fafo-rapport 2017:02). Oslo: Fafo.
- Bunn, A. (2013): *Signs of Safety in England: An NSPCC commissioned report on the Signs of Safety model in child protection*. [U.st.]: NSPCC.
- Bye, M.T., Eggebø, H. & Thunem, G. (2016): *Sikkerhets- og familiearbeid - for unge utsatte for tvangsekteskap og æresrelateret vold* (KUN-rapport 2016:3). Nordfold: Forlaget Nora.
- Byrskog, U., Olsson, P., Essén, B. & Allvin, M.-K. (2015): "Being a bridge: Swedish antenatal care midwives' encounters with Somali-born women and questions of violence; a qualitative study." *BMC Pregnancy & Childbirth*, 15(1), s. 26–44.
- CFBU – Center for Boligsocial Udvikling (2017): *Baba - en evaluering af et læringsforløb for etniske minoritetsfædre*. Hvidovre: Center for Boligsocial Udvikling.
- Charsley, K. & Liversage, A. (2015): "Silenced Husbands: Muslim marriage migration and masculinity". *Men and Masculinities*, 18(4), s. 489-508
- Christensen, E., Lindstrøm, M. & Mølholt, A. (2010): *Efterværn for voldsudsatte kvinder*. København: SFI - det nationale forskningscenter for velfærd.
- Cinthio, H. (2015): "'You go home and tell that to my dad!' Conflicting Claims and Understandings on Hymen and Virginitiy". *Sexuality and Culture*, 19(1), s. 172–189.
- Cinthio, H., Larsson, B. & Eriksson, E. (2012): *Samtalscirkeln MOSAIK – manual för samtalscirkel- ledare*. Norrköping: Kriminalvården.
- Collins, P.H. & Bilge, S. (2016): *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Danielsen, K. & Engebrigtsen, A. (2007): *Regnbueprosjektet - en evaluering. Forebyggende arbeid med minoritetsfamilier*. Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Danneskiold-Samsøe, S., Mørck, Y. & Sørensen, B.W. (2011): *'Familien betyder alt' - vold mod kvinder i etniske minoritetsfamilier*. København: Frydenlund.
- Darvishpour, M. & Lahdenperä, P. (2014): *Honour-Related Problems in School Contexts in Sweden – theoretical perspective and prevention*. Eskilstuna: Mälardalen University.
- Darvishpour, M., Lahdenperä, P. & Lorentz, H. (2010): *Hedersrelaterad problematik i skolan - en kunskaps- och forskningsöversikt*. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar – SOU, 2010:84.

- de Vet, R., Lako, D.A.M., Beijersbergen, M.D., van den Dries, L., Conover, S., van Hemert, A.M., Herman, D.B. & Wolf, J.R.L.M. (2017): "Critical Time Intervention for People Leaving Shelters in the Netherlands: Assessing Fidelity and Exploring Facilitators and Barriers". *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 44(1), s. 67–80.
- Deloitte (2017): *Etablering af sikkerhedskonsulentordning - Vidensafdækning*. København: Deloitte og SIRI – Styrelsen for International Rekruttering og Integration.
- Deloitte (2018): *CTI for kvinder på krisecenter – Statusrapport, 6. marts 2018*. København: Deloitte og Socialstyrelsen (udgivet rapport).
- Drammen kommune/Drammen politistasjon (2010): «Når det umulige er mulig» *Hvordan jobbe kunnskapsbasert og tverrfaglig mot vold i nære relasjoner?* Drammen: Drammen Kommune.
- Dullum, J. & Mettenes, K. (2010): "Første dag var jeg redd - men glad også". *Bokollektivets faglige tilnærminger i arbeidet med unge minoritetskvinner utsatt for tvangsekteskap*. Oslo: Oslo Krisecenter.
- Dybdal, L., Madsen, K.S. & Helweg-Larsen, K. (2013): *Efterværn og mægling*. København: Rambøll.
- Eidhamar, L.G. (2014): "Is Gayness a Test from Allah? Typologies in Muslim Stances on Homosexuality". *Islam and Christian-Muslim Relations*, 25(2), s. 245-266.
- Eldén, Å. (2003): *Heder på liv och död – våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*. PhD afhandling. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Eliassi, B. (2015): "Constructing cultural Otherness within the Swedish welfare state: The cases of social workers in Sweden." *Qualitative Social Work*, 14(4), s. 554–571.
- Elle, C. & Larsen, K. (2010): *Social kontrol i etniske minoritetsfamilier*. København: Københavns Kommune, Socialforvaltningen.
- Engebrigtsen, A. & Ø. Fuglerud (2007): *Ungdom i flyktningfamilier – Familie og vennskap – trygghet og frihet?* (NOVA Rapport 3/07). Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Etnisk Ung (udateret) *Sikkerhedsliste - til dig, der er truet*. København: Etnisk Ung..
- Fabricius, S.W. (2018): *Når ære er på spil – en metodebog om æresrelaterede konflikter i Danmark*. København: Frydenlund.
- Falck, S. & Mathisen, A.S. (2010): *Implementering med problemer Evaluering av familieråd i Oslo brukt i familier med minoritetsbakgrunn* (NOVA Notat nr. 9/10). Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Fangen, K. (2002): *Tvangsekteskap - en evaluering af mottiltakene*. Oslo: Fafo.
- Freire, P. (1994): *Pedagogy of Hope: Reliving Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.
- Furlong, M., McGilloway, S., Bywater, T., Hutchings, J., Smith, S. M. & Donnelly, M. (2012): "Behavioural and cognitive-behavioural groupbased parenting programmes for early-onset conduct problems in children aged 3 to 12 years". *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (2), s. 1–375.

- Gill, A. K. Mitra-Khan, T. (2010): "Moving toward a 'Multiculturalism without Culture': Constructing a Victim-Friendly Human Rights Approach to Forced Marriage in the UK". I: A. Thiara, & R. Gill (red.): *Violence against Women in South Asian Communities. Issues for Policy and Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, s. 128–155.
- Gruber, S. (2007): *I skolans vilja att åtgärda "hedersrelaterat" våld: etnicitet, kön och våld*. Linköping: Linköpings Universitet.
- Gruber, S. (2011): "In the Name of Action Against 'Honour-Related' Violence". *Nordic Journal of Migration Research*, 1(3), s. 126–136.
- Gränsmark, C. & Nilsson, M. (2013): *"Vi har ju alla en tårtbit i det hela" - en studie om samverkan i arbetet med hedersrelateret våld och förtryck*. Örebro: Örebro Universitet, Institutionen för Juridik, Psykologi och Socialt arbete.
- Haga, R.J. (2014): "Freedom has destroyed the Somali family": Somali parents' experiences of epistemic injustice and its influence on their raising of Swedish Muslims. I: M. Sedgwick (ed.): *Making European Muslims: Religious Socialization among Young Muslims in Scandinavia and Western Europe*. New York: Taylor & Francis, s.38-55.
- Haugen, G.M.D. & Berg, B. (2016): *Forståelse gjennom dialog - Evaluering av dialoggrupper for nylig bosatte foreldre i Trondheim kommune*. Trondheim: NTNU.
- Haugen, G.M.D., Paulsen, V. & Caspersen, J. (2017): *Barnevernets arbeid med vold i minoritetsfamilier*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Henriksen, T.D., Mehlsen, L., Kjær, A.A. & Amilon, A. (2017): *Exit prostitution - evaluering af CTI-forløb for borgere med prostitutionserfaring*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Holmen, A. (1996): "Er langsomme learnere vanskelige elever?". I: J. Skovholm (red.): *Hvorfor er det så svært at lære dansk? En antologi om langsom indlæring af dansk som andetsprog*. København: Dansk Flygtningehjælp og Special-Pædagogisk Forlag, s. 46–75.
- Hundeide, K. (udateret): *Rapport om ICDP tilpasset omsorgsgivere i asylmottak*. Oslo: Barne- og Likestillingsdepartementet.
- Hvidhjelm, J. (2015): *Forebyggelse af aggression og vold på psykiatriske afsnit via struktureret risikovurdering – evaluering af Brøset Violence Checklist i Danmark*. København: Københavns Universitet.
- Hviid, S. (2014): *Dobbeltliv - En rapport om baggrunden for og konsekvenserne af at leve et dobbeltliv for unge med æresrelaterede problemer*. København: Etnisk Ung.
- Hydle, I. & Bredal, A. (2011): *Erfaringer med dialog i tvangsekteskapsaker. Erfaringer med dialog i tvangsekteskapsaker* (NOVA Rapport 27/2011). Oslo: ISF og NOVA - Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Hydle, I. & Bredal, A. (2014): "Dialog i saker om kollektiv æresrelatert vold mot barn og unge". I: Fauske, H. & Kaya, M.S: (red): *Innvandrere på utsiden av samfunnet*. Oslo: Abstrakt forlag, s. 159-186.

- Högdin, S. (2017): *Samverkan kring hedersrelaterat våld och förtryck - en studie af projektet Kärleken är fri 2014-2017*. Halmstad: Högskolan Halmstad.
- Idriss, M.M. (2017a): "Key agent and survivor recommendations for intervention in honour-based violence in the UK". *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, s. 1–19.
- Idriss, M.M. (2017b): "The Mosques Are the Biggest Problem We've Got Right Now": Key Agent and Survivor Accounts of Engaging Mosques With Domestic and Honor-Based Violence in the United Kingdom". *Journal of Interpersonal Violence*, s. 1-28.
- IMDI – Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2011): *Ikke bare tvangsekteskap - en artikkelssamling*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet.
- Jensen, A.K. (2011): *Dokumentation af arbejdet med metoden Signs of Safety – et indblik i 2 daginstitutioners metodiske arbejde*. Østbirk: Center for Social Inklusion.
- Jensen, T.G., Schmidt, G., Jareno, K.N. & Roselius, M. (2006): *Indsatser mod æresrelateret vold*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Johansen, P.O., Nadheim, E. & Laugerud, S. (2009): *Tiltak for voldsutsatte minoritetskvinner. Noen nordiske erfaringer*. København: Nordisk Ministerråd.
- Justis- og beredskapsdepartementet (2017): *Retten til å bestemme over eget liv – Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017-2020)*, Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Jørgensen, A.H. (2017): Overcoming mistrusted masculinity: contesting ethnic minority fathers' involvement in home–school cooperation in Denmark. *Gender and Education*, doi.org/10.1080/09540253.2017.1337872
- Keskinen, S. (2009) "Honour-related violence" and Nordic nation-building, in: S. Keskinen, S. Tuori, S. Irni & D. Mulinari (Eds): *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*, Farnham: Ashgate, s.257– 272
- Korteweg, A.C. & Yurdakul, G. (2010): *Religion, Culture and the Politicization of Honour-Related Violence: A critical analysis of media and policy debates in Western Europe and North America*. Geneva: UN Research Institute for Social Development, 2010:12.
- Krimvård (2017): *Ny kunnskap om hedersval*. Tilgjengelig på: <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/nyheter/2017/juni/ny-kunnskap-om-hedersval/>. Besøgt 19-06-2017.
- Ermers, R. (2018): *Honor Related Violence: A New Social Psychological Perspective*. Abingdon: Routledge.
- Kvinnoforum (2003): *Honour Related Violence. A resource book for working against honour related violence*. Stockholm: Kvinnoforum / Foundation of Women's Forum.
- Kvinnoforum (2005): *Honour Related Violence - European resource book and good practice*. Stockholm: Kvinnoforum / Foundation of Women's Forum.
- Lako, D.A.M., Beijersbergen, M.D., Jonker, I.E., de Vet, R., Herman, D.B., van Hemert, A.M. & Wolf, J.R.L.M. (2018): "The effectiveness of critical time intervention for abused women

- leaving women's shelters: a randomized controlled trial". *International Journal of Public Health*, 1, s. 1–11.
- Larsen, M.N. (2004): *De små oprør - tanker og metoder i arbejdet med minoritetspiger*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lau, A.S., Fung, J.J., Ho, L.Y., Liu, L.L. & Gudiño, O.G. (2011): "Parent training with high-risk immigrant chinese families: A pilot group randomized trial yielding practice-based evidence". *Behavior Therapy*, 42(3), s. 413–426.
- Lausten, M., Hansen, H. & Jensen, V.M. (2013): *God praksis i forebyggende arbejde* (SFI 13:04). København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Leijten, P., Raaijmakers, M.A.J., de Castro, B.O., van den Ban, E. & Matthys, W. (2015): "Effectiveness of the Incredible Years Parenting Program for Families with Socioeconomically Disadvantaged and Ethnic Minority Backgrounds", *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 46:1, s. 59-73.
- LG Insight (2017): *Evaluering af Etnisk Unge - æresrelaterede konflikter*. København: LG Insight.
- Liversage, A. & Christensen, C.P. (2017): *Etniske minoritetsunge i Danmark - en undersøgelse af årgang 1995* (SFI 17:08). København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Liversage, A. & Ottosen, M.H. (2017): "Out of Touch". *Nordic Journal of Migration Research*, 7(1), s. 38–46.
- Liversage, A. & Ottosen, M.H. (2014): "Changing times – family formation processes among Turkish immigrant women and their Danish majority peers". *Journal of Comparative Family Studies*, 45(4), s. 459-474.
- Liversage, A. & Rytter, M. (2014): *Ægteskab og Migration: Konsekvenser af de danske familiesammenføringsregler 2002-2012*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Liversage, A. & Jensen, T.G. (2011): *Parallelle retsopfattelser i Danmark - et kvalitativt studie af privatretlige praksisser blandt etniske minoriteter*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Liversage, A. (2012): "Muslim divorces in Denmark – findings from an empirical investigation". I: R. Mehdi, W. Menski, & J.S. Nielsen (red.): *Interpreting Divorce Law in Islam*. København: Djøf Forlag, s.179-201.
- Liversage, A. (2014a): "Secrets and lies: when ethnic minority youth have a nikah". I: P. Shah (red.): *Family, Religion, and Law - Cultural Encounters in Europe* London: Ashgate, s. 165–181.
- Liversage, A. (2014b): "Minority ethnic men and fatherhood in a Danish context". I: G.B. Eydal & T. Rostgaard (red.): *Fatherhood in the Nordic Welfare States: Comparing Care Policies and Practice*. Bristol: Policy Press, s. 209-230.
- Liversage, A. (2017): *National strategi mod æresrelaterede konflikter - en evaluering*. København: VIVE - Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Lopez, G. S. (2004). *Kultur møter på familiekontoret. Erfaringer og eksempler fra praksis*. Rapport. Oslo: Barne-, ungdoms- og familie- direktoratet, region øst.

- Loua, I. (2012): *Når Aicha løber hjemmefra. Psykosocialt arbejde med etniske minoritetspiger*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Länsstyrelsen Västra Götlands Län (2009): "Fem steg - ett bidrag till socialtjänstens arbete med familjer där barn utsatts för sådant hedersrelaterat våld att de måste skyddas". Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götlands Län.
- Länsstyrelsen Östergötland (2017): *Nationella kompetensteamet*. Linköping: Länsstyrelsen Östergötland.
- Mayeda, D.T. & Vijaykumar, R. (2016): "A Review of the Literature on Honor-based Violence". *Sociology Compass*, 10(5), s. 353–363.
- Meetoo, V. & Mirza, H.S. (2007): "There is nothing 'honourable' about honour killings': Gender, violence and the limits of multiculturalism". *Women's Studies International Forum*, 30(3), s. 187–200.
- Mejia, A., Leijten, P., Lachman, J.M. & Parra-Cardona, J.R. (2017): "Different Strokes for Different Folks? Contrasting Approaches to Cultural Adaptation of Parenting Interventions". *Prevention Science*, 18(6), s. 630–639.
- Mohtadi, C., Davidian, T., Hellberg, M. & Bergström, S. (2013): *Trippelt utsatt. Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning*. Uppsala: TRIS.
- Moldenhawer, B. (2002): *Skolen – en nøgle til integration af etniske minoritetsbørn?* (AMID Working Paper Series 25/2002). Aalborg: AMID. Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold.
- Moldenhawer, B. (2005): "Transnational Migrant Communities and Education Strategies Among Pakistani Youngsters in Denmark". i: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1), s.51-78.
- MOVISIE (2012a): *Flying team against violence: Combating Honor Related Violence, Forced Marriage and Abandonment Policy - good practices and success factors in Cyprus, Germany, Netherlands, Sweden and Turkey*. Report. Utrecht: MOVISIE.
- MOVISIE (2012b): *Toolkit Against Violence: Combating Honor Related Violence, Forced Marriages and Abandonment*. Utrecht: MOVISIE.
- Mølholt, A., Stage, S., Pejtersen, J.H. & Thomsen, P. (2012): *Efterværn for tidligere anbragte unge - en videns- og erfaringsopsamling*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Mørck, Y. (2010): *Styrkelse af empowerment - og integrationsindsatser for etniske minoritetskvinder – en evalueringsrapport*. Roskilde: RUC.
- Nadim, M. & Orupabo, J. (2014): *Miljøterapi med unge utsatt for tvangsekteskap og æresrelateret vold*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- NCK (2010): *Hedersrelaterat våld och förtryck - en kunskaps- och forskningsöversikt*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK. Uppsala Universitet.
- Nelson-Jones, R. (2010): *Grundläggande samtalsmetodik. En handbok för hjälpare*. Lund: Studentlitteratur.

- Nielsen, F. (2011): *Tværkulturel konfliktmægling – familiekonflikter blandt etniske minoritetsborgere*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nieuwboer, C. & van't Rood, R. (2016): "Learning language that matters. A pedagogical method to support migrant mothers without formal education experience in their social integration in Western countries." *International Journal of Intercultural Relations*, 51, s. 29–40.
- Norberg, K. & Törnsén, M. (2013): "In the name of honor: Swedish school leaders' experiences of honor-related dilemmas". *Journal of Educational Administration*, 51(6), s. 855–867.
- Odden, G., Ryndyk, O. & Ådna, G.M. (2015): *Minoritetsfamiliers tanker om og erfaringer med familierådgivning innad i og utenfor familien*. Stavanger: Senter for Interkulturell Kommunikasjon & Stiftelsen Kirkens Familievern.
- Olsen, R.F. m.fl. (2018, under udgivelse): *Lovende integrationsindsatser på børne- og ungeområdet – en systematisk forskningskortlægning*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Osander, C. (2005): *Københavnervliv - En interviewundersøgelse med homoseksuelle med etnisk minoritetsbaggrund*. København: Landsforeningen for Bøsser og Lesbiske.
- Ottosen, M.H., Liversage, A. & Olsen, R.F. (2014): *Skilsmissebørn med etnisk minoritetsbaggrund (SFI 14:18.)*. København: SFI - Det Nationale Forskningscenter For Velfærd.
- Paulsen, V., Thorshaug, K. & Berg, B. (2014): *Møter mellom innvandrere og barnevernet - kunnskapsstatus*. Trondheim: NTNU.
- Payton, J. (2014): "Honor, Collectivity, and Agnation: emerging risk factors in "honor"-based violence". *Journal of Interpersonal Violence*, 29(16), s. 2863–2883.
- Pérez, E. & Herz, M. (2014): *Trygga rum, nya möten och sociala entreprenörer. Arvsfondens projekt i Malmö*. Malmö: Arvsfonden.
- Pérez, E. (2014): *Vad vet vi om de insatser socialtjänsten gör i hedersrelaterade konflikter inom familjen?* (FoU Rapport, 2014:1). Malmö: Malmö Högskola.
- Pinkster, F.M. (2009): *Living in Concentrated Poverty*. PhD thesis. Amsterdam: Amsterdam Institute for Social Science Research.
- Portes, A & Rumbaut, R.G. (2001): *Legacies: The story of the immigrant second generation*. Berkeley: University of California Press.
- Rambøll (2013): *Robuste Samliv - forskningsoppdrag om kunnskapsstatus og evalueringsverktøy av foreldrestøttende tiltak i Norden. Sluttrapport*. Oslo: Rambøll for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.
- Rambøll (2015a): *Evaluering af Krisecentertilbuddene – evalueringsrapport*. København: Rambøll for Socialstyrelsen.
- Rambøll (2015b): *Evaluering af kvindekrisecentertilbuddene - litteraturstudie*. København: Rambøll for Socialstyrelsen.

- Rambøll (2017): *Mit overblik i dagligdagen (MOD) – dialog- og overgangsredskab for unge udsat for æresrelaterede konflikter*. København: Rambøll for SIRI – Styrelsen for International Rekruttering og Integration.
- Regeringen (2016): *Æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol – national handlingsplan*. København: Regeringen og Udlændinge-, Integrations- og Boligministeriet.
- Renzaho, A.M.N. & Vignjevic, S. (2011): "The impact of a parenting intervention in Australia among migrants and refugees from Liberia, Sierra Leone, Congo, and Burundi: Results from the African Migrant Parenting Program". *Journal of Family Studies*, 17(1), s. 71–79.
- Renzaho, A.M.N., Green, J., Mellor, D. & Swinburn, B. (2011): "Parenting, family functioning and lifestyle in a new culture: The case of African migrants in Melbourne, Victoria, Australia". *Child and Family Social Work*, 16(2), s. 228–240.
- Renzaho, A.M.N., McCabe, M. & Sainsbury, W.J. (2011): "Parenting, role reversals and the preservation of cultural values among Arabic speaking migrant families in Melbourne, Australia". *International Journal of Intercultural Relations*, 35(4), s. 416–424.
- Reyes, M.-P. (2014): *Skyddat boende för hedersvåldsutsatta personer*. Stockholm: Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götalands Län.
- Reyes, P. de los (2003): *Patriarkala enklaver eller ingenmansland - Våld, hot och kontroll mot unga kvinnor i Sverige*. Norrköping: Integrationsverket.
- Sareen, M. (2003): *Når kærlighed bliver tvang. Generationskonflikter og tvangsægteskaber i Danmark*. København: People's Press.
- Sarin, S., Ghadimi, M. & Davidian, T. (2014): *Trippelt Utsatt - att utveckla en handlingsplan för att motverka hederesrelateret förtryck och våld på gymnasieskolan*. Uppsala: TRIS.
- Schlytter, A. & Rexvid, D. (2016): *Mäns heder: att vara både offer och förövare*. Lund: Studentlitteratur
- Schlytter, A. & Linell, H. (2010): "Girls with honour-related problems in a comparative perspective". *International Journal of Social Welfare*, 19(2), s. 152–161.
- Schlytter, A., Rexvid, D., Celepli, Ö. & Nasih, B. (2011): *Heder och det civila samhällets metoder*. Stockholm: Arvsfonden.
- Sharp-Jeffs, N. (2016): *Alot going on - the links between going missing, forced marriage and child sexual exploitation*. Bedfordshire: University of Bedfordshire.
- Siddiqui, H. (2014): *Violence against minority women: Tackling domestic violence, forced marriage and 'honour based violence*. PhD thesis. Warwick: University of Warwick.
- SIRI (2018): *Håndbog til kommuner om æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol Håndbog til kommuner om æresrelaterede konflikter og negativ social kontrol*. København: Udlændinge- og Integrationsministeriet & SIRI - Styrelsen for International Rekruttering og Integration.
- Skytte, M. (2010): *Evaluering af projektet: Implementering af familierådslagning i etniske minoritetsfamilier - Udviklingsprojekt i Albertslund, Helsingør, Ishøj og Køge kommune 2007-2009*. [Intet udgivelsessted].

- Skytte, M. (2016): *Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde*. 4. udg. København: Hans Reitzels Forlag.
- Skytte, M. (2017): "Indvandringens udfordring af socialpolitikken og socialt arbejde". I: M. Skytte & J. Guldager (red.): *Socialt arbejde: teorier og perspektiver*. København: Akademisk Forlag, s. 354–386.
- Slot, L.V. (2017): *Ekstrem social kontrol*. København: Institut for Menneskerettigheder.
- Solheim, A-M.S., von Tetzchner, S., Clucas, C., & Sherr, L. (2014): "The Impact of a Parenting Guidance Programme for Mothers with an Ethnic Minority Background". *Nordic Journal of Migration Research*, 4(3), s. 108–117.
- Suárez-Orozco, C. (2006): "Gendered perspectives in psychology: Immigrant origin youth". *International Migration Review*, 40(1), s. 165–198.
- Svalin, K., Mellgren, C., Levander, M.T. & Levander, S. (2017): "The Inter-Rater Reliability of Violence Risk Assessment Tools Used by Police Employees in Swedish Police Settings". *Nordisk politiforskning*, 4(01), s. 9–28.
- Svedberg, P., Qarai, A. & Qaraee, L. (2013): *Familjearbete i hederskontext*. Stockholm: Kvinnors Nätverk.
- Sørensen, T.H. (2009): *Med familien i centrum - en historie om implementering af anerkendende og løsningsfokuserede metoder i familiebehandling og sagsbehandling*. København: Socialforvaltningen, Københavns Kommune.
- Thapar-Björkert, S. (2007): *State Policy, Strategies and Implementation in Combating Patriarchal Violence, Focusing on "Honour Related " Violence (2007:04)*. Norrköping: Integrationsverket.
- Thomsen, J.L., & Senderovitz, G.S. (2017): *Mødommen*. København: Gyldendal.
- Thorsager, L., Christensen, I., Buus, E. B. & Pihl, V. (2007): *Metoder i socialt arbejde – Begreber og problematikker (SFI 07:11)*. København: SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd.
- Timshel, I., Montgomery, E. & Dalgaard, N.T. (2017): "A systematic review of risk and protective factors associated with family related violence in refugee families". *Child Abuse and Neglect*, 70, s. 315–330.
- Turnell, A. & Murphy, T. (2014): *Signs of Safety Comprehensive Briefing Paper*. East Perth: Resolutions Consultancy.
- Uitterhaegen, B. (2005): "Psycho-education and psychosocial support in the Netherlands; a program by and for refugees". *Intervention*, 3(2), s. 141–147.
- Valentine, G. (2007): "Theorizing and Researching Intersectionality: A Challenge for Feminist Geography". *The Professional Geographer*, 59(1), s. 10–21.
- van Mourik, K., Crone, M.R., de Wolff, M.S. & Reis, R. (2017): "Parent Training Programs for Ethnic Minorities: a Meta-analysis of Adaptations and Effect". *Prevention Science*, 18(1), s. 95–105.
- Vidal, L. (2017): *Developing innovative, best practice solutions to address forced marriage in Australia*. Canberra: The Winston Churchill Memorial Trust.

- Whiteford, H., McKeon, G., Harris, M., Diminic, S., Siskind, D. & Scheurer, R. (2014): "System-level intersectoral linkages between the mental health and non-clinical support sectors: a qualitative systematic review". *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(10), s. 895–906.
- Widstrand, W. (udateret) *Att vara - funktionsnedsatt och leva i en hederskultur*. Uppsala: TRIS.
- Wikan, U. (2002): *Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wikan, U. (2003): *Ære og drab: Fadime - en sag til eftertanke*. København: Høst.
- Wikström, E. & Ghazinour, M. (2010): "Svenska erfarenheter av insatsen skyddat boende för unga utsatta för hedersrelaterat våld (HRV): Konfliktyllda teorier och praktiska tillämpningar". *European Journal of Social Work*, 13(2), s. 245–259.
- Yourstone, J., Eriksson, L. & Westerberg, H. (2015): *Hedersrelaterat våld och förtryck – Kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer* (Projektnummer 2013:268). Norrköping: Kriminalvården.
- Aamand, K. & Uddin, A. (2007): *Mødom på mode - beretninger om skik og brug blandt indvandre-re*. København: Gyldendal.
- Aarset, M.F. & Bredal, A. (2018): *Omsorgsovertakelser og etniske minoriteter En gjennomgang av saker i fylkesnemnda*. Oslo: NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Aarset, M.F. & Sandbæk, M.L. (2009): *Foreldreskap og ungdomslivsvalg i en migrationskontekst*. Oslo: ISF - institutt for Samfunnsforskning.
- Aarset, M.F., Liden, H. & Seland, I. (2008): *Ungdom med innvandrerbakgrunn: Verdier, normdannelse og livsvalg* (IMDi-rapport 10-2008). Oslo: IMDI & ISF - Institutt for samfunnsforskning.

Bilag 1 Grundlag for rapport – litteratursøgning og interview

Denne rapport bygger på henholdsvis en litteraturgennemgang og på interview med en række professionelle i fire forskellige lande.

Litteratursøgning

Formålet med litteratursøgningen var at finde frem til publikationer om virkningsfulde metoder. Søgningen tog afsæt i en opdatering af et nyere litteraturreview på området (Yourstone m.fl. 2015). Denne søgning blev udbygget med et større antal søgninger i forhold til specifikke indsatser. Det drejede sig blandt andet om indsatser som forældremægling, brug af sikre botilbud, arbejde i forhold til ”empowerment”, brug af værktøjer som genogram, forebyggende indsatser i forhold til arbejdet med såvel unge som forældre m.m.

Fokus var ikke kun på videnskabelig litteratur fra internationale tidsskrifter, da det hurtigt viste sig, at rapporter på blandt andet norsk og svensk var centrale kilder til viden på området. Nogle af disse kilder kom til VIVEs kendskab i forbindelse med interviewene til undersøgelsen.

VIVE har også udført et antal kædesøgninger for at brede litteraturen yderligere ud. Det har drejet sig om såvel kædesøgninger ”nedad” – altså efter kilder, der citeres i en given publikation. Og ”opad”, hvor Google Scholar’s citationsfunktion anvendes til at fremfinde nyere publikationer, der nævner en given publikation på deres kildeliste. VIVE har også udført søgninger efter relevant litteratur på forskellige organisationers hjemmesider.

Til analysearbejdet af såvel denne litteratur, som af de udførte interview, er anvendt programmerne Mendeley og NVivo.

Interview med forskere og praktikere

I forbindelse med denne rapport har VIVE besøgt forskere og praktikere i Danmark, Sverige, Norge og Holland, og gennemført interview her. Enkelte interview har, af praktiske årsager, været udført som telefoninterview. Interviewpersonerne har været valgt ud fra et ønske om såvel at dække feltet bredt, som at tale med kernepersoner fra de forskellige lande. I den forbindelse kan det tilføjes, at antallet af forskere, som beskæftiger sig med området, er relativt begrænset.

Bilagstabel 1.1 Fordeling af 36 interview til undersøgelsen

	Danmark	Sverige	Norge	Holland	I alt
Praktikere	9	4	4	4	21
Forskere/forfattere	1	4	7	3	15
I alt	10	8	11	7	36

I forbindelse med undersøgelsen har VIVE også i efteråret 2017 deltaget som observatør på to undervisningsdage på Metropols diplomuddannelse i æresrelaterede konflikter. Deltagerne her var socialrådgivere, socialpædagoger, krisecentermedarbejdere, integrationskonsulenter og ansatte i politiet. De havde alle valgt uddannelsen for at opkvalificere sig på området og ved at observere deres gruppediskussioner om forskellige problemstillinger fra deltagernes daglige arbejde fik VIVE et indblik i de udfordringer, som frontpersonale af forskellig slags kan møde.

Endelig afholdt VIVE i marts 2018 et todages forskerseminar om æresrelaterede konflikter. Her deltog forskere fra Danmark, Sverige, Norge, Holland, Storbritannien og Finland. Alle holdt oplæg om igangværende eller afsluttede projekter på området. Disse oplæg blev blandt andet brugt som afsæt til at diskutere den eksisterende viden om metoder på det sociale område, samt de forskningsmæssige perspektiver, der kan knyttes hertil.

**VIDEN I
VELFÆRD**

DET NATIONALE FORSKNINGS-
OG ANALYSECENTER FOR VELFÆRD